Irena Koberdowa

Garibaldi, a vörösinges hős

Garibaldi, a vörösinges hős

Irena Koberdowa

Garibaldi, a vörösinges hős

Irena Koberdowa

Garibaldi, a vörösinges hős

Kossuth Könyvkiadó
1968

A mű eredeti címe:

Bohater w czerwonej koszuli

Ksiazka i Wiedza, 1963
Warszawa

Fordította:

Anderlik András

A magyar kiadáshoz előszót írt:

Lukács Lajos

Előszó

Garibaldi neve elválaszthatatlanul összeforrt azzal a hosszan tartó, nehéz és változatos küzdelemmel, mely megvetette a múlt században az egységes Olaszország alapjait. Ezen túlmenően neve zászlója lett világszerte az elnyomottaknak, vezércsillaga a zsarnokság elleni tömörüléseknek és általában minden olyan mozgalomnak, mely a népszabadság, a demokrácia, a társadalmi haladás és az igazi humanitás nevében lépett fel. Ebben található meg a forrása annak, hogy saját korában és azóta is igaz történetek és legendák, mélyenszántó történeti munkák és kalandos elbeszélések hosszú sora követte egymást — egyetlen célra törve, ennek az érdemes életnek bemutatására. Se szeri, se száma a Garibaldira vonatkozó irodalomnak, mennyiségük valóságos könyvtárrá duzzadt – értékük igen különböző. Túlzás nélkül állítható, hogy alig van ma már a világnak olyan kultúrnépe, melynek nyelvén Garibaldi élete valamilyen formában ne került volna bemutatásra. Ennek ellenére úgy érezzük, hogy Irena Koberdowa könyve egyáltalában nem szükségtelen, és betölti a maga legjobb értelemben

vett hivatását. A kiadó feltétlenül hasznos missziót teljesít, amikor ezen munkát a magyar olvasóközönség kezébe adja, annál inkább, mert hasonló igényű és színvonalú Garibaldi-életrajz magyar nyelven nemcsak az utóbbi évtizedben nem látott napvilágot, de a megelőző magyar nyelvű, Garibaldi életére vonatkozó irodalom is meglehetősen hézagos és hiányos.

Az író Garibaldi életének beható ismerője. Munkáját feltétlenül kiemeli a hasonló tárgyú irodalomból a valóságos történeti folyamatok érzékeltetésére irányuló törekvés és az elvi igényesség. Annak ellenére, hogy nem állt szándékában történeti monográfiát írni és fellépni egy részletező kritikai elemzés igényével, előadása messzemenően alkalmas Garibaldi személyének, életpályájának, korának hű és színvonalas bemutatására. Az adott lehetőségek, a népszerűsítés szempontjából fakadó követelmények, ugyan eleve gátat szabtak számos fontos probléma alaposabb megrajzolásának, mégis a szerző mindvégig megmaradt a marxista történetírás elvi színvonalán, és nem tett engedményt az elvi igényesség rovására.

A lengyel írónő több ízben utal arra a szoros összefüggésre és kölcsönös rokonszenvre, ami az olasz és a lengyel nép felszabadulási küzdelmét összefűzte. Ez a történeti hűségnek teljes mértékben megfelel. A két nép legjobb fiai egyaránt vérüket hullatták a közös szabadságért – Itáliában épp-

úgy, mint lengyel földön. Garibaldi neve valóságos foglalatja volt ennek az egymásra ható, egymást segítő erőfeszítésnek. Azt természetesen nem lehet várni és ennek a munkának nem is az a feladata, hogy feltárja és akár csak nagy vonalakban is érintse Garibaldi küzdelmeinek magyar vonatkozásait. Ez már olyan területekre vezetne, mely nemcsak a munka kereteit tágítaná szükségtelenül, de túllépné a szerző által jogosan emelt határokat. Úgy véljük azonban, mégsem szükségtelen, ha legalább ezen előszóban utalunk arra, hogy Garibaldi életének számos mozzanata a legszorosabb összefüggésben állt nemzeti történetünk egy igen válságos periódusával, a XIX. század nagyszabású erőfeszítéseivel, amikor napirendre került nemcsak Itáliában, de Magyarországon is a feudális rendszer alapjainak megdöntése és a Habsburg abszolutizmus évszázados kereteinek szétrombolásával párhuzamosan a nemzeti függetlenség, az önálló magyar államiság biztosítása. Ennek a hosszan tartó és az egész magyar társadalmat megrázó küzdelemnek a középpontjában ugyan az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc áll, de az ezt megelőző és az ezt követő események is egyaránt messzemenő rokonságot és összefüggést jeleznek az olasz nép nemzeti mozgalmaival. A magyar progresszív mozgalom legjobbjai nagy megértéssel és rokonszenvvel kísérték Itália népeinek harcát az egységért és függetlensé-

gért, az egyházi és világi konzervatív erők legyűréséért. A palermói, nápolyi, milánói, torinói népfelkelések, a római és velencei köztársaságok hősi küzdelmei egyaránt mély rokonszenvet váltottak ki Magyarországon, és nem kis mértékben járultak hozzá a hazai erőfeszítések fokozásához. Amikor pedig ismét napirendre került Itáliában a történelmi feladatok valóra váltása, amikor Garibaldi vörösingesei kezdeményezői és élharcosai lettek a nemzeti egység helyreállításáért és a társadalmi haladásért folyó átalakulásnak 1860-ban, nem hiányoztak soraikból számos nép érdemes fiai mellett a magyarok sem. Franciák és lengyelek, angolok és oroszok, németek és görögök között ott voltak találhatók a magyar szabadságharcosok is, olasz egységek élén vagy az akkor újjászervezett magyar légióban. Amikor csatlakoztak e nemes erőfeszítéshez, és beálltak az olasz egységért folyó küzdelem harcosainak soraiba, az a gondolat fűtötte őket, hogy ily módon járulhatnak hozzá legjobban a magyar nép szabadságának kivívásához is. Internacionalisták voltak a szó legnemesebb értelmében, akik megértették és magukévá tették azt a gondolatot, hogy a népszabadság ügye egy és oszthatatlan az egész világon, és az ennek érdekében hozott áldozatok, erőfeszítések előbb vagy utóbb a magyar kérdés rendezését is előmozdítják.

Garibaldi magyar vörösingeseinek útja bármennyire is változatos és egymástól sok

tekintetben eltérő is volt, az 1860. évi nagy történelmi fordulat idején még egy táborban voltak, és közös áldozatot, erőfeszítést hoztak a nemzetköziség, a társadalmi haladás ügyéért. Türr István, Tüköry Lajos, Dunyov István, Teleki Sándor, Éber Nándor, Winkler Lajos, Frigyesy Gusztáv és sok más magyar önkéntes neve örökre és elválaszthatatlanul egybefonódott Garibaldi küzdelmeivel, Szicília és Nápoly felszabadításával, az egységes Itália alapjainak megteremtésével. Akadtak szép számmal magyar katonatisztek, akik valóságos karriert futottak be az olasz királyi hadseregben, és miként ezt Türr is megtette, a vörös inget könnyedén cserélték fel a monarchia aranysujtásos egyenruhájával – ténylegesen szembefordulva Garibaldi messzebbmenő társadalmi és nemzeti célkitűzéseivel. De még kevésbé feledkezhetünk meg arról, hogy akadtak a szabadságharcosok soraiban olyan magyarok is, akik a konzervatív monarchista erők felülkerekedése, Garibaldi és törekvései háttérbe szorítása, sőt üldözése ellenére is kitartottak nemes célkitűzései mellett. Az olaszországi küzdelemben fél lábát vesztett Dunyov István és Garibaldi hűséges kísérője, Frigyesy Gusztáv, a legmarkánsabb képviselői lettek Olaszországban az elvhű és kitartó magyar garibaldistáknak, akik többre becsülték lelkiismeretük tisztaságát, a jó ügy melletti változatlan kitartásukat, mint a hatalom által nyújtott előnyöket

és lehetőségeket. Az utóbbiak nevei mintegy foglalatját képezik az olaszországi magyar emigráció demokratikus-köztársasági szárnyának, melynek történelmi szerep jutott, nemcsak az 1860-as szicíliai expedícióban, de a Róma felszabadítására irányuló 1862. és 1867. évi erőfeszítésekben egyaránt.

A közös küzdelmek emlékei, a közös áldozatok valóban messzemenően egybekovácsolták az olasz és magyar szabadságmozgalmakat. De ezen túlmenően Garibaldi neve a magyar társadalom legszélesebb köreiben váltotta ki az egyetértés és a szimpátia érzéseit. Népdalok sora foglalta koszorúba e nemes szabadságharcos nevét, és juttatta kifejezésre mindazokat a vágyakat és elképzeléseket, melyek az 1860-as években még erőteljesen éltek a közvéleményben. A történelmi fejlődés sajátos útja, a nemzetközi erőviszonyok ugyan nem tették lehetővé mindazoknak a célkitűzéseknek a valóra váltását, melyek annyira szükségesek és fontosak voltak a magyar társadalom maradi erőinek lerázása és egy határozott társadalmi átalakulás szempontjából. Azok a remények, melyek Garibaldi és, hozzátehetjük, Kossuth nevéhez fűződtek, nem váltak valóra. Elsősorban nem is azért, mert Garibaldi és Kossuth az emigrációban nem tudott közös elvi alapra jutni, mert az utóbbi kitartott a liberális Cavour és a III. Napóleon támogatására épített elképzelései mellett – hanem az 1849-et követő társadalmi átalakulás, a gaz-

dasági, a politikai, a nemzetközi változások nyomán kialakult új helyzet következtében. A tőkés fejlődés erőteljes kibontakozása olyan irányban formálta, alakította Európa társadalmi struktúráját, hogy a demokratikus mozgalmak ismételt fellendülése és a nemzeti kérdések sorának határozott napirendre kerülése ellenére a perdöntő és végső szót a konzervatív nagyhatalmi politika szóvivői mondhatták ki. A határozott társadalmi forradalmi átalakulás helyébe a feudálisok és a burzsoázia megegyezése lépett, és a kompromisszumok sora vetette meg az irányát számos európai ország további útjának. A poroszosított egységes Németország, a piemontizált Olaszország után az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés jelezte világosan ezt az utat, és ha felemásan és következetlenül is, de lezárta a polgári államok kialakulásának forradalmi időszakát ezen a területen.

Az új történelmi helyzet minden irányú megértése és a társadalmi haladásért folytatandó harc új feltételeinek figyelembevétele aligha volt már várható nemcsak Garibalditól, de hűséges magyar követőitől is. Maradéktalanul teljesítették történelmi hivatásukat, és becsülettel adták át helyüket azoknak az új progresszív erőknek, melyek fokozatosan ugyan, de félreérthetetlenül nyomukba léptek. A népforradalmár Garibaldi áldozatos harca, magasztos eszméi, igaz példája lelkesítően és serkentően hatott mindazokra,

akik a bele nem nyugvást, az elnyomott néprétegek gazdasági és szociális felemelését, a demokratikus jogok kiteljesedését tekintették továbbra is feladatuknak. Mindazok a sok irányú erőfeszítések, melyek a munkásmozgalom szocialista tartalmú célkitűzéseiben jutottak kifejezésre, szükségképpen túl kellett hogy haladják a nemes elődök erőfeszítéseit, és éppen a napirendre kerülő feladatok teljesítése követelte meg, hogy túllépjenek a nacionalizmus Garibaldi által képviselt korlátain is. Ami különösképpen hasznos és figyelemreméltó, hogy a szerző igen határozottan és világosan rajzolja meg az olasz progresszív mozgalmaknak ezen átalakulását, átváltását és a szocialista mozgalom kezdeti kibontakozásának eszmei és személyi összefüggéseit Garibaldi demokratikus mozgalmával. Az utóbbi nagyfokú megbecsülése és az iránta megnyilvánuló tisztelet és rokonszenv nem gátolja meg a munka íróját abban, hogy rámutasson a garibaldizmus eszmei és politikai fogyatékosságaira is és történelmi szerepének lezáródására.

Garibaldi életrajza minden bizonnyal hozzájárul ennek a nemes történelmi alaknak teljesebb bemutatásához, és közelebb visz nemcsak az olasz nép múltjának, XIX. századi küzdelmeinek, de bizonyos mértékig jelenének mélyebb megértéséhez is.

Lukács Lajos

Mentsük meg a hazát— de hogyan?

A XVIII. század végén a sok apró államra feldarabolt Itália teljes egészében Napóleon zsákmánya lett. Napóleon először több köztársaságot alapított Itália területén, majd két királyságot hozott létre: északon az Olasz, délen a Nápolyi Királyságot. Az előbbiben mostohafia, az utóbbiban sógora uralkodott. Az Egyházi Államot felszámolta, a pápát fogolyként Franciaországba hurcoltatta. Ily módon a szétdarabolt Itáliában bizonyos politikai egységet teremtett. Ugyanakkor azonban az országot gazdaságilag kíméletlenül kizsákmányolta, műkincseitől megfosztotta. A napóleoni háborúk különböző frontjain ezerszámra pusztultak az olasz katonák. Az újonctoborozások miatt főleg a parasztok gyűlölték a francia hatóságokat.

Napóleon bukása után az 1814-ben kezdődött bécsi kongresszuson az európai uralkodók és diplomaták elhatározták, hogy felszámolják a francia forradalom és a napóleoni háború okozta változásokat. Itáliában is visszaállították a Napóleon által elűzött királyok uralmát. Az Appennini-félszigetet nyolc kisebb államra szabdalták, amelyek

többé-kevésbé függő helyzetben voltak Ausztriától. Ettől kezdve az olasz földön Ausztria játszotta a csendőr és a hazafias mozgalmak elnyomójának szerepét.

Északon két állam alakult. Az egyik a Lombard-Velencei Királyság mintegy 4 millió lakossal, Milánó fővárossal, ahol az osztrák császár öccse lett az alkirály. A valóságban azonban osztrák helytartó kormányzott, az országnak semmiféle önállósága nem volt. A másik északolasz állam a Szardíniai (szárd) Királyság, melyet Piemontnak is neveztek, ez élvezte a legnagyobb függetlenséget az olasz államok közül. Fővárosa Torino. Savoya, Nizza, Piemont, a volt Genovai Köztársaság és Szardínia szigete tartozott hozzá, mintegy három és fél millió lakossal. Uralkodói az olasz Savoyai-házból kerültek ki.

A két királyságtól délre négy hercegség terült el, amelyeket Habsburg-házzal rokonságban levő uralkodócsaládok kormányoztak: Modena, Párma (ahol Napóleon felesége, Mária Lujza uralkodott), Lucca és Toscana. Az utóbbi több mint 1 150 000 lakosával a legnagyobb volt a hercegségek között. Fővárosa Firenze.

A félsziget közepét és északkeleti részét a csaknem két és fél milliós lakosú Egyházi Állam foglalta el.

Dél-Olaszországban és Szicília szigetén terült el a Szicíliai Kettős vagy Nápolyi Királyság több mint 8 millió lakossal. Fő-

városa az akkori legnagyobb olasz város: Nápoly. Trónjára újból visszakerült a Bourbon-család.

A felsorolt 8 államon kívül volt még két parányi állam, amelyek semmiféle politikai szerepet nem játszottak, de a mai napig is fennállnak: Monaco Hercegség és San Marino Köztársaság.

A bécsi kongresszuson nem az olaszok döntöttek hazájuk sorsa fölött, hanem idegen hatalmak. Az volt a céljuk, hogy Olaszország ne játszhasson komolyabb szerepet Európa színpadán. Metternich, a híres osztrák diplomata szerint: „Olaszország csak földrajzi fogalom".

A visszatért uralkodócsaládok azon fáradoztak, hogy maradéktalanul felszámolják a franciák itáliai uralma következtében megvalósult társadalmi, politikai változásokat. Visszavonták az egyes államok alkotmányát, volt, ahol teljesen hatályon kívül helyezték a napóleoni törvénykönyvet. Még a gázvilágítás és a himlőoltás ellen is dühödt harcot folytattak, mert hiszen ezek is „francia találmányok" voltak. Torinóban megsemmisítették a franciák által létesített füvészkertet is.

Az önkényuralmi kormányok visszatérésével egyidejűleg növekedett a politikai elnyomás. A hivatalokból eltávolították a polgári elemeket és azokat a hivatalnokokat, akik kiszolgálták a franciákat. Ismét érvényt szereztek a rendi előjogoknak, az arisztok-

rácia uralmát visszaállították. Óriási mértékben megnövekedett a klérus befolyása. Az egyház újból kézbe vette az oktatásügy irányítását, és visszaszerzett sok olyan jogot, amelyet a felvilágosodás korszakában elveszített. A pápa újra életre keltette a haladás elleni harc legfőbb szervét, a jezsuita rendet. A trón és oltár szövetséget kötött a forradalom eszméi, a szabadság és polgári egyenlőség eszméi ellen.

A Lombard-Velencei Királyságban az osztrák hatóságok óvatosak voltak. Nem szüntettek meg kíméletlenül minden napóleoni újítást. Érvényben hagytak számos törvényt, elsősorban azokat, amelyek az állam és az egyház viszonyát szabályozták. Ezzel szemben visszaállították a botbüntetést, a titkos törvényszékeket. Az elemi iskolai oktatást a plébánosokra bízták.

Az osztrák uralom visszatérését a lakosság általában jóindulattal fogadta, rövidesen kiderült azonban, hogy senki sincs megelégedve. A klérusnak nem tetszett, hogy meghagyták a franciák által bevezetett polgári házasságot. A konzervatívok nem tudták megbocsátani, hogy a napóleoni törvények egy része életben maradt. A polgárság viszont, amelynek befolyása Itáliának ezen a gazdaságilag legfejlettebb vidékén egyre erősödött, nem akart belenyugodni abba, hogy megfosztották őket az alkotmánytól és visszatért az abszolutizmus.

Külpolitikailag mindössze két olasz ál-

lamnak volt némi szerepe: Piemontnak és a Nápolyi Királyságnak. Az utóbbi kölcsönös segélynyújtási szerződést kötött Ausztriával, mely garantálta a fennálló rend megmaradását. Piemont megtagadta egy ilyen szerződés aláírását, osztrákellenes magatartása ennek ellenére hosszú ideig csak látszólagos volt.

Piemontban is nagymértékű volt a múlthoz való visszatérés. A hatalom csaknem kizárólagosan azok kezébe került, akik annak idején a királlyal együtt Szardínia szigetére menekültek Napóleon elől. Hatályon kívül helyezték Napóleon törvénykönyvét, visszaállították a rendi előjogokat, a céheket s az országon belüli vámhatárokat. Az ország gazdasági életét súlyos megrázkódtatás érte.

A bécsi kongresszus által Itáliára kényszerített kormányzati rendszerek annyira nem egyeztek az olasz nép érdekeivel, hogy az ország szükségszerűen az európai forradalmi gondolat egyik központja lett.

A nép szemében a külső ellenség elsősorban Ausztria volt. De nem egyedül. Az európai kormányok érdekeik védelmére megalkották az úgynevezett Szent Szövetséget, mely kész volt mindenütt beavatkozni, ha a nép fellázadna a bécsi kongresszus döntései ellen. A Szent Szövetség fő erejét Ausztria, Oroszország és Poroszország, majd Franciaország alkotta. Az itáliai államok közül egyik sem volt elég erős ahhoz, hogy hadat viseljen akár csak Ausztria

ellen is, még akkor sem, ha a hazafiak esetleg uralomra jutottak volna. Először tehát egész Olaszországban győzelemre kellett vinni a nemzeti összefogás eszméjét, meg kellett változtatni a reakciós társadalmi viszonyokat.

Az olasz hazafiak feltették maguknak a kérdést: mentsük meg a hazát – de hogyan?

Legális tevékenységre nem volt lehetőség. Többé-kevésbé radikális programmal különböző titkos szervezetek alakultak. Legfontosabb programpontjuk az alkotmány követelése volt. Szervezetük felépítésében a szabadkőműves páholyokat választották mintául. Tagjaikat beavatottságuk szerint különböző fokozatok alapján rendszerezték, és megadott jelek segítségével érintkeztek. Igen sok összeesküvő csoport alakult, de valamennyi önállóan tevékenykedett.

Hamarosan megtörténtek az első lépések a mozgalom egyesítésére. Kezdeményezője az akkor már nem fiatal Philippe Buonarroti radikális politikus és író, a reneszánsz szobrászfejedelmének leszármazottja volt. „Societá dei Sublimi Maestri Perfetti" (Tökéletes mesterek szövetsége) néven titkos szervezetet alapított, hogy annak vezetése alatt egyesítse az összeesküvő csoportokat.

A szervezetben három beavatottsági fok volt érvényben. A legalacsonyabb és egyben a legnagyobb létszámú csupán alkotmányt követelt. A második fokozat tagjai már köz-

társaság pártiak voltak. A harmadik beavatottsági fokozathoz igen kis létszámú, zártkörű társaság tartozott. Közöttük már olyan radikális törekvésekről is szó esett, mint az összes magánjavak köztulajdonba vétele és az állampolgárok közötti egyenlő elosztása.

A felszabadító harc három szakasza megfelelt volna a három beavatottsági foknak. Az összeesküvők minden szakaszban másmás társadalmi rétegek támogatását igyekeztek elérni. Az első fokozatban lehetségesnek látszott az együttműködés a királypártiakkal is, a másodikban a szabadelvű burzsoáziával.

Buonarrotinak az olaszországi összeesküvő társaságok irányítására vonatkozó tervei nem sikerültek. Hatására azonban igen sok összeesküvő csoport baloldalibb lett, így különösen a karbonárik társasága.

A titkos társaságok között a karbonáriké volt a legerősebb és legaktívabb. Nevüket a szénégetőktől vették. Az erdőben élő szénégetők ugyanis kunyhóikban menedéket nyújtottak a száműzötteknek és a rendőrségi üldözés elől bujdosó szabadságharcosoknak.

A karbonári szervezet húszas sejtekre, kunyhókra tagozódott. A tagok hűségesküt tettek, árulás esetén halál várt rájuk. Mindenki köteles volt tőrt viselni. Egymást jó unokatestvérnek nevezték. Karbonári nyelven az „erdőt megtisztítani a farkasoktól" annyit jelentett, mint „elűzni a zsarnoko-

kat". Gyűléseiket éjszaka idején erdőkben, barlangokban, katakombákban tartották. A szervezet rendkívül különböző rendű és rangú emberekből állott, akik valamennyien elégedetlenek voltak a fennálló viszonyokkal. Legtöbb volt közöttük azonban a tiszt és az értelmiségi. Az egyes olasz államokban működő karbonárik kapcsolatban álltak egymással, és ily módon a nemzeti egységtörekvések kifejezői voltak.

A karbonárik között is érvényesültek a különböző beavatottsági fokozatok. A két első fokozat semmiféle radikálisabb társadalmi jelszót nem hangoztatott. Csupán alkotmányt és az osztrákok kiűzését követelte. Noha 1817–1818-ban Dél-Olaszországban parasztfelkelések törtek ki, a karbonárik nem tettek kísérletet a felkelők beszervezésére. A szervezet távol állt a néptől.

Nyilván Buonarroti hatására azonban egyes csoportoknál létrejött a beavatottság harmadik fokozata is. Méghozzá radikális színezettel. Az osztrák rendőrség kezébe került egy úgynevezett karbonári katekizmus. Ebben többek között szó esett a javak nemzeti tulajdonba vételéről és elosztásáról, „mely nélkül nincsen szabadság, hiszen a magántulajdon merénylet az emberi jogok ellen".

A felkelésre az 1820-ban kitört spanyolországi forradalom adta meg a jelt. A forradalmárok néhány hét leforgása alatt rákényszerítették a királyt az 1812-es alkotmány

visszaállítására. Az események meglepték a Szent Szövetséget, és nem tudott azonnal beavatkozni. Ebből az olasz karbonárik azt a helytelen következtetést vonták le, hogy a reakciós tábor gyenge, s elérkezett a felkelés ideje.

1820 júliusában a Nápolyi Királyságban tört ki a forradalom. A karbonárik nyíltan kitűzték kék-fekete-piros kokárdájukat. A hadsereg egy része melléjük állt, és a megmozdulás olyan méreteket öltött, hogy a felkelők ellenállás nélkül elfoglalták a fővárost.

A megrémült király hozzájárult az alkotmány bevezetéséhez, és letette rá az esküt. A forradalom vérontás nélkül győzedelmeskedett. Megalakult az új kormány, és az országban első ízben parlamenti választásokat írtak ki.

A győztesek azonban nem gondoltak arra, hogy a népre támaszkodjanak, és nem valósították meg a földreformot. Ezért a nép közömbös maradt. Időközben Szicíliában is kitört a forradalom. De ott már nemcsak alkotmányt, hanem a sziget önkormányzatát, s a Nápolyi Királyságtól való elszakadását is követelték. Az új kormány nem tudta, mitévő legyen. Végül is úgy döntött, hogy csapatokat küld Szicíliába a felkelők ellen. A forradalmi erők ily módon szétforgácsolódtak.

Közben a Szent Szövetség is munkához látott. Kongresszus ült össze, amelyre a ná-

polyi király is meghívást kapott. A naiv országgyűlés beleegyezett a király elutazásába. Készpénznek vette ígéretét, hogy majd védelmébe veszi a királyságában bekövetkezett változásokat.

Mihelyt azonban a király a Szent Szövetség kongresszusán megjelent, máris elfeledkezett adott szaváról. Ellenkezőleg, segítséget kért a lázadók és az alkotmányvédők ellen. A Szent Szövetség az osztrák hadsereget küldte segítségül, amely 1821 márciusában elfoglalta Nápolyt, visszaállította a régi rendet, és helyőrséget hagyott hátra hatévi időtartamra, hogy őrködjön a régi rend felett. A nép, amelyet nem vontak be a felkelésbe, nem is tett semmit annak védelme érdekében. A nápolyi király hazatérőben gazdag arany és ezüst ajándékot helyezett a firenzei templom oltárára, hogy esküszegését kiengesztelje.

A piemonti karbonárik déli bajtársaiktól függetlenül szintén felkelésre készültek. Az alkalmas időpontot akkor látták elérkezettnek, amikor az osztrák csapatok elindultak Nápoly ellen. A célok és eszközök hasonlók voltak. Az osztrákok kiűzése után a Lombard-Velencei és Szardíniai Királyság északolasz királysággá egyesült volna. A karbonárik itt sem vették fel a kapcsolatot a néppel, amely ennek következtében teljesen közömbös szemlélője maradt az eseményeknek. Ezzel szemben beavatták terveikbe a fiatal Károly Albert herceget, akinek

révén I. Viktor Emánuel király tudomására jutott az összeesküvés.

A piemonti felkelés 1821 márciusában tört ki, és két napon belül kiterjedt a nagyobb városokra. A király, aki ellenezte az alkotmányt, fivére, Károly Félix javára lemondott a trónról. Ő azonban külföldön tartózkodott, így Károly Albert, a karbonárik állítólagos híve, lett az ideiglenes régens. Az események nyomására kihirdette az alkotmány bevezetését. Nagy volt a lelkesedés a felkelők körében, azt hitték, kezükben a győzelem.

Közben az új király a Szent Szövetséghez fordult segítségért. Károly Albert herceg titokban elhagyta Torinót, noha a felkelők támogatták volna őt a trón megszerzésében. Mindez zűrzavart okozott a felkelők soraiban. Rövidesen megérkeztek az osztrák csapatok, és leverték a forradalmat. Károly Albert, akit az udvar illojalitással, felforgató tevékenységgel vádolt, hogy bűnéért vezekeljen, önként belépett a francia hadseregbe, és részt vett a spanyol forradalom elleni büntető expedícióban. Fegyverrel harcolt az alkotmány ellen, amelyet ő maga kiáltott ki Piemontban.

Ám a királyi udvar bizalmatlansága most sem szűnt meg vele szemben; továbbra is számkivetettként bántak vele. Ezért a karbonárik Károly Albert liberális meggyőződésébe vetett hite új életre kelt. Az alkotmányos eszme áldozatának tartották.

A felkelés leverése után a féktelen reakció időszaka következett. Az alkotmányt hatályon kívül helyezték, a karbonárik ellen irtóhadjáratot indítottak. Sokan közülük emigráltak. Azokat, akik a rendőrség kezébe kerültek, bíróság elé állították. Tömegével hozták a halálos ítéleteket: számuk meghaladta a hatvanat.

Szigorúan elrendelték, hogy azt, aki karbonárit fogad be házába, törvényen kívül helyezzék. A felkelőket rejtegető falvakat pusztulásra ítélték: tüzérségi tűz alá vették és felgyújtották. Minden újságot betiltottak. Az „alkotmány" szó kimondásáért börtön járt. A királyok segítségért fordultak az egyház összes hű fiához, azok ellen, akik nemrég kikényszerítették tőlük a beleegyezést a népképviseleti rendszer megvalósításához. Rejtjeles táviratok mentek:

Titkos kivégző osztagokat kell szervezni fiatalokból!

Ne sajnálják a pénzt!

Szüntessék be a vizsgálatot az utcán legyilkolt karbonárik ügyében!

Parancsolják meg a papoknak, hogy jegyezzék fel a gyónók nevét!

Vezessék be a nők számára kötelező hetenkénti gyónást, s az egyházból való kiközösítéssel fenyegessék meg őket, ha nem hajlandók elárulni, hogyan gondolkodik férjük, testvérük, apjuk, gyermekük!

Szószékről harcoljanak a liberális eszmék ellen! Kobozzák el a gazdag zsidók és a

Nápolyban élő spanyol családok vagyonát, még akkor is, ha nem vesznek részt a mozgalomban!

Valóban, nagy áldozatkészségre és önmegtagadásra volt szükség, hogy ilyen körülmények között ne szűnjön meg a földalatti tevékenység.

Az 1820–1821. évi felkeléseket az első kísérletnek tekinthetjük abban a harcban, amelyet az új – már nem feudális – világ emberei vívtak a bécsi kongresszus által Olaszországra kényszerített reakciós rend ellen, valóban az elsőnek, amely után azonban a további kísérletek egész sora következett. A reakciós rendszer megdöntésére irányuló próbálkozások a megtorló intézkedések ellenére sem szűntek meg.

Tíz esztendővel ezután, 1830-ban ismét forradalmi vihar száguldott végig Európán. Győzött a forradalom Franciaországban. Véget vetettek a Bourbonok uralmának, és létrehozták az alkotmányos monarchiát. Győzött Belgiumban, amely elszakadt Hollandiától. Novemberben felkelés tört ki Lengyelországban, amely a Szent Szövetség egyik vezetőjének, a cári Oroszországnak erőit teljesen lekötötte. Ebben az időben halt meg a pápa. Az Egyházi Államban – mint általában interregnum idején – az új pápa megválasztásáig nagy volt a fejetlenség. A helyzet tehát kedvezett a harc újrafelvételéhez. Az előző felkelések és az üldözések következtében meggyengült nápolyi

és piemonti karbonárik azonban nem voltak képesek erre. Helyettük 1831 februárjában Modena és Párma hercegség, valamint az Egyházi Állam hazafiai emelték magasra a forradalom zászlaját.

Ugyanúgy, mint tíz évvel ezelőtt, a megrémült kormányok visszaléptek, a hercegek elmenekültek, ideiglenes kormányok alakultak, amelyek az alkotmány kikiáltására és a parlamentek életre hívására törekedtek. Bár a mozgalom kezdeményezői ezúttal is a karbonárik voltak, a hatalmat a Napóleon korabeli „régi vágású liberálisok" ragadták magukhoz, gazdag és befolyásos emberek, akik féltek a radikálisabb intézkedésektől, és mindenkor készen álltak a kiegyezésre. A parasztok megintcsak közömbösen szemlélték az eseményeket, de magatartásuk nem volt ellenséges. Hiszen ha a kormányok radikálisabb reformokra törekedtek volna! De ilyesmiről szó sem volt. Csak a só árát és az adók egy részét szállították le, de nem nyúltak hozzá az olasz parasztok számára oly fájó kérdésekhez, mint amilyen a földtulajdon volt.

A parasztok helyzete vidékenként változott. Északon, bár formailag a parasztok nem állottak feudális függő viszonyban földesuraikkal, saját földdel kevesen rendelkeztek, a legtöbben feles bérlők voltak. Számos törpebirtokos gazdasági cselédként dolgozott az uradalmakban. Délen volt a

legnagyobb földínség, a parasztok elviselhetetlenül nehéz körülmények között éltek.

Az életüket hazájuk felszabadításának szentelő olasz politikusok ekkor még nem gondoltak arra, hogy a parasztok számára érthetetlen volt áldozatkészségük és az általuk hirdetett eszme. A nép ugyanis nem az osztrák megszállást érezte bajnak, hanem a földnélküliséget és azt, ami abból következett: a nagybérlők és földesurak kizsákmányolását. Mindaddig tehát, amíg az olasz függetlenségi mozgalomban nem jutnak szóhoz olyanok, akik a haza felszabadításáért vívott harcot össze tudják kapcsolni a nép érdekeivel, az olasz parasztság közömbös szemlélője lesz az eseményeknek, sőt magatartása esetenként ellenséges is lehet.

A felkelők arra számítottak, hogy segítségükre siet Franciaország, a győztes forradalom országa. Ám Franciaországban nem a demokratikus elemek, a tulajdonképpeni forradalmárok, hanem a legvagyonosabb burzsoázia kezébe került a hatalom. Orleans-i Lajos Fülöp királynak első dolga az volt, hogy elfoglalja az európai uralkodók között az őt megillető helyet. A forradalomtól eltávolodott, bár annak köszönhette trónját.

A francia kormány az 1831. évi olasz forradalmat a francia társadalom minden rokonszenv-megnyilvánulása mellett sorsára hagyta, mint ahogy nem támogatta a novemberi lengyel felkelést sem. Amikor

Sebastiani francia külügyminiszter értesült arról, hogy Paskiewicz elfoglalta Varsót, kijelentette:

– A rend helyreállott Varsóban!

A Franciaország-szerte hangoztatott követelésre, hogy nyújtson segítséget Olaszországnak, így válaszolt:

– Egyetlen nemzetnek sincs joga arra, hogy a franciákat háborúba kényszerítse! A franciák csak Franciaországért hullathatják vérüket!

A közvélemény megnyugtatására azonban jegyzékben tiltakozott az osztrák hadsereg olaszországi beavatkozása ellen. Kézbesítésére egyébként akkor került sor, amikor a felkelést Pármában, Modenában és az Egyházi Államban nem egészen két hónappal kirobbanása után már leverték. A modenai felkelők vezérét: Ciro Menottit kivégezték.

A karbonárik kísérletei hazájuk felszabadítására kudarccal végződtek, de nem voltak hiábavalók. A vérrel megváltott tapasztalatok tanulságul szolgáltak az olasz hazafiak következő nemzedéke számára.

Meggyőződhettek a kormányok nemzetközi szolidaritásáról, amelynek fő képviselője a Szent Szövetség volt. A sikeres harc előfeltételeként létre kellett hozni a „Népek Szent Szövetségét". Ezért örvend minden politikai emigrációs központban olyan nagy népszerűségnek a népek testvériségének jelszava a szabadságért vívott harcban, amely-

nek zászlaja alatt különböző nemzetiségű emberek küzdenek majd egymás mellett. Philippe Buonarroti, aki először Belgiumba, majd Angliába költözött, a francia, lengyel, belga, olasz és német titkos szervezetek élére állt.

Az a körülmény, hogy az olasz forradalmárok olyan könnyen megbuktatták saját kormányaikat, bizonyította az országra kényszerített rendszer gyengeségét és elavultságát. Ám az intervenciós csapatok is könnyűszerrel megdöntötték a forradalmárok kormányait: mert azok is gyengék voltak, nem élvezték a társadalom széles körű támogatását.

Az alkotmányos monarchista francia kormány állásfoglalása az 1831. évi olasz és lengyel forradalom ügyében, megingatta az alkotmányba vetett bizalmat. Senki sem hitt többé abban, hogy az alkotmány gyógyír az európai országok minden bajára. Ez volt az oka annak, hogy gyorsan terjedt a meggyőződés: köztársaságra van szükség.

Bebizonyosodott az is, hogy a kis létszámú társaságok nem jelentenek megfelelő keretet a forradalom számára. A propagandának nem csupán a beavatott elitre, hanem az egész népre ki kell terjednie. Ebben az esetben viszont a nemzeti felszabadító harcot össze kell kapcsolni a társadalom átalakításának követelésével. A hazafias felhívások önmagukban nem elegendők.

Az elmúlt évek tapasztalataiból nemcsak

a forradalmárok vonták le a következtetéseket, hanem az olasz uralkodó osztályok is. Rájöttek arra, hogy a nemzeti felszabadulásért vívott további harc veszélyes következményekkel járhat számukra. Az olasz kérdést tehát más, nem forradalmi úton kell megoldani. Ez az oka annak, hogy az olasz függetlenségi mozgalomban szakadás következett be: a forradalmi demokrata szárny mellett kialakult a mérsékeltek pártja.

Mazzini árnyékában

Giuseppe Garibaldi, könyvünk hőse, tanúja volt az előző fejezetben leírt eseményeknek, de cselekvően nem vett részt azokban.

1807-ben született Nizzában. Tengerész családból származott. Atyja szert tett egy kisebb hajóra, amellyel kereskedelmi utakat bonyolított le a Földközi-tengeren. Fiát papnak, orvosnak vagy ügyvédnek szánta. Ő viszont, apja tiltakozása ellenére, már kora ifjúságában hajósnak ment. Elszegődött egy kereskedelmi hajóra, és sorra megismerte a Földközi-tengeri kikötőket, a Fekete-tengerre is elkerült.

A tengereken akkoriban kalózok garázdálkodtak. Gyakran megtámadták és kirabolták a hajókat. Garibaldi hajója sem ke-

rülte el sorsát. A kalózokkal folytatott küzdelem, a rendkívül nehéz körülmények közötti hajózás formálta ki a fiatal Garibaldi jellemét. Ekkor alakultak ki azok a vonásai, amelyek egész életében jellemezték: a vakmerőséggel határos bátorság, a vezetés iránti tehetség és az a képessége, hogy a legnehezebb helyzetben is kiutat talált.

Bár Garibaldi szívén viselte hazája sorsát, és előszeretettel olvasgatott annak régi dicsőségéről, hosszú ideig nem került kapcsolatba az olasz függetlenségi mozgalommal. 1833-ban hajóján, amelyen mint segédkapitány működött, több francia emigráns utazott, akik Saint-Simon utópista szocialista hívei voltak. A velük folytatott beszélgetés felkeltette érdeklődését a társadalmi problémák iránt. Meggyőzték őt arról, hogy a szabadság ügye nem korlátozódhat csupán Olaszországra, hanem minden nemzet közös ügye, s aki bármely országban a szabadságért harcol, az a szabadság katonája, a szabadság hőse. Garibaldira nagy hatást gyakoroltak ezek a szavak.

1833 áprilisában Taganrog egyik matrózcsárdájában találkozott az olasz mozgalom egyik résztvevőjével, aki megismertette őt az Ifjú Itália eszméivel. Ekkor határozta el Garibaldi, hogy belép a szervezetbe.

A szervezetet 1831-ben alapította Giuseppe Mazzini, egy genovai ifjú, aki mindössze két évvel volt idősebb Garibaldinál. Mazzini mint karbonári részt vett az 1831-es

felkelésekben. Emiatt letartóztatták, bíróság elé állították és száműzetésre ítélték. Marseille-ben telepedett le, ahol számos olasz emigráns élt. Nagy lendülettel belevetette magát a politikába azzal a céllal, hogy országában újabb felkelést robbantson ki.

Az önálló politikai akció megindításának kezdetén azonban olyasmi történt, ami egy időre elvonta Mazzini figyelmét eredeti terveitől. 1831-ben ugyanis Károly Albert lett Piemont királya. Márpedig tíz évvel előbb a karbonárik éppen Károly Albertbe vetették minden reményüket. A piemonti udvar nem nagyon rokonszenvezett a herceggel. Ezért újból elnyerte a szabadelvűek bizalmát, és trónra lépését nagy örömmel fogadták. Mazzini nyílt levéllel fordult az új királyhoz, s felszólította, hogy tegye magáévá Olaszország felszabadításának ügyét. Levelében ezt írja:

„Vajon nem született-e meg agyadban a gondolat: mint ahogy isten a káoszból megteremtette a világot, az atomjaira bomlott társadalmat egyesíteni kellene. Szólj így:

– Minden olasz mellettem van, és minden olasz boldog!

Ez esetben hatalmas leszel, mint az isten, mint a teremtő és 20 millió ember kiáltja:

– Az égben isten – a földön Károly Albert!"

Károly Albert azzal válaszolt a levélre, hogy kiadta az utasítást: ha a levél írója Piemont földjére lép, azonnal tartóztassák

le. A király a hazafias megmozdulások ellen újabb megtorlásokat rendelt el, fokozták a cenzúrát. Az elemi és középiskolák a klérus irányítása alá kerültek, a torinói és genovai egyetemeken betiltották a történelmi és politikai vitákat.

Mazzini évek múltán azt mondotta, nyílt levelének csupán az volt a célja, hogy leleplezze Károly Albertet a társadalom előtt. Valószínű azonban, hogy eleinte saját magát is áltatta az új király álláspontját illetően.

Amikor reményei füstbementek, még energikusabban látott hozzá, hogy új szervezetet alakítson és új programot dolgozzon ki. Mindenekelőtt elhatározta, hogy szakít a karbonári típusú titkos szervezkedés formájával. Propaganda segítségével akart kapcsolatot teremteni a társadalom különböző rétegeivel. Ezért nagy súlyt helyezett folyóiratok és röpcédulák kiadására, s azok széles körű terjesztésére.

Az új szervezetben nem voltak beavatottsági fokozatok, s programja sem volt titkos. Mazzini elvetette az „öreg szabadelvűek" óvatos politikáját, amely kizárólag az alkotmányos monarchia követelésére szorítkozott, többek között ezért is adta mozgalmának az Ifjú Itália nevet.

A szervezet határozott programmal lépett fel: köztársaságot és egységes, központosított olasz államot követelt. Az olaszok ne számítsanak külső segítségre, a közelgő francia demokratikus forradalomra sem.

Ellenkezőleg. Mazzini szerint eljött az ideje annak, hogy az olaszok vegyék kezükbe a kezdeményezést. Olaszország legyen az európai forradalmi mozgalom vezetője, központja.

A történelmi valóságot nem kutatta, a társadalmi erőket nem elemezte. Jelszava: „Istennel a népért." Felszólította a fiatalokat, vegyék kezükbe Olaszország felszabadításának ügyét. Prófétai lelkesedéssel jósolta meg az új felkelést, melynek során győzedelmeskedik a zöld-fehér-piros olasz lobogó. A jövő felkelése a nép műve lesz, hirdette.

Bár Mazzini eleinte valóban a népre akart támaszkodni, de azután a „nép" fogalmát a feudális arisztokrácián kívül az egész társadalomra kiterjesztette. Meggyőződése szerint a köztársaság az egész nemzet hatalmi eszköze, tehát a köztársaság elfogadásával megszűnnek a társadalmi rétegeket elválasztó korlátok. Ugyanakkor a parasztkérdésben semmiféle konkrét programot nem adott.

Mazzini, az olasz emigráció kiemelkedő egyénisége 1831 és 1848 között megjelölte az olasz felszabadító mozgalom, a risorgimento útját.

Az Ifjú Itália mozgalom eszméi gyorsan terebélyesedtek. Az értelmiség, az iparosság s a minden rétegből kikerülő fiatalság hamar magáévá tette. Különösen sok követőre talált a tengerészek között. Marseille,

Genova, Livorno és más kikötőkben erős szervezetek alakultak. Az Ifjú Itália tagjai az egykori karbonáriknál nem kisebb áldozatkészséggel szolgálták a haza ügyét.

Garibaldi 1833 júniusában Marseille-ben találkozott Mazzinival, akit prófétaként tisztelt. Mazzini javaslatára a piemonti hadiflottánál vállalt szolgálatot, hogy a tengerészek között terjessze az Ifjú Itália eszméit és egyben megteremtse a felkelés alapfeltételeit.

Mazzini különös figyelmet fordított Piemontra, ahol a király iránti ellenszenv rohamosan növekedett, s a szervezetnek sok híve volt, különösen Genovában és Alessandriában. Elgondolása szerint egy meghatározott időpontban két irányból indulnának el a felkelő seregek, az egyik Genovából észak felé, a másik, az emigránsok serege, Svájcnál lépné át a határt, és gyors iramban előretörve találkozna a genovai sereggel. Mazzini számított a francia munkások támogatására, különösen a lyoniakéra, akik akkoriban véres harcot folytattak a kizsákmányolás ellen.

Az első felkelési kísérlet, amely még Garibaldi és Mazzini találkozója előtt történt, tragikusan végződött. Valaki elárulta a kormánynak az előkészületeket, és 1833 áprilisában a piemonti hadsereg tisztikarában letartóztatások történtek. Tizenkét összeesküvőt halálra ítéltek. Halálos ítéletet hoztak – távollétében – Mazzini ellen is.

Mazzini nem vesztette el a reményét. Gyorsan felújította kapcsolatait, és 1834-ben hasonló terv alapján újabb akcióra készült Savoyában. Tulajdonképpen azért küldte Garibaldit a piemonti flottához, ő pedig Genfbe költözött, hogy ott a különféle nemzetiségű emigránsok között híveket toborozzon a katonai akcióhoz.

S ekkor történt a meglepetés: Philippe Buonarroti fellépett ellene. Buonarroti abban az időben Párizsban élt, és megreformálta a régi karbonári mozgalmat.

Eleinte jóindulattal szemlélte Mazzini tevékenységét, csupán programjának megváltoztatására akart befolyást gyakorolni. Később azonban felrótta Mazzininak, hogy arisztokratákkal veszi körül magát. Kételkedett abban, hogy Mazzini valóban demokratikus köztársaságot akar, s hibáztatta a program misztikus jellegét. A felkelési terveket elhamarkodottnak tartotta és a karbonárikat felszólította, ne vegyenek részt abban.

Mazzini 1833 novemberében Svájcban megállapodott az Ifjú Lengyelország szervezete egyik csoportjával egy közös savoyai akcióban. Kitűzték a határidőt is: az 1834. január 31-ről február elsejére forduló éjszakán kellett a felkelésnek kitörnie. A parancsnokságot Ironimo Ramorino tábornokra bízták, akit (bár Lengyelországban nevének nem volt jó csengése) az emigrációban mint az elnyomott nemzetek szabadságáért küzdő hős katonát tiszteltek.

Ramorino nemcsak hogy nem látott hozzá az expedíciós hadsereg szervezéséhez, hanem ráadásul elkártyázta a pénz jó részét, amelyet Mazzinitól erre a célra kapott; Mazzini ekkor maga látott hozzá önkéntesek toborzásához.

A piemonti kormány tudomást szerzett a felkelés előkészületeiről. Amikor a kitűzött határidő előtt néhány nappal a különböző nemzetiségű felkelők gyülekezni kezdtek, a piemonti királyság követe felkérte s svájci hatóságokat, hogy fegyverezze le őket. A rendőrség végre is hajtotta a parancsot, a svájci nép azonban megszerezte az elvett fegyverek egy részét, és visszaadta a felkelőknek, akik újra csatlakoztak Ramorino csapatához. Ott tartózkodott Mazzini is. Ramorino azonban Mazzini döntésével ellentétben, nem akarta folytatni a hadjáratot, s cserben hagyta a sereget, amely végül is feloszlott.

Mazzini számára ez nagy csapást jelentett.

Garibaldi azt a feladatot kapta, hogy a felkelés kitörésének pillanatában elfoglalja a hadihajót, amelyen szolgált, és csatlakozzon a felkelőkhöz. Minden elő volt készítve. A hajó legénysége a pártján állt. A kitűzött időpontnál korábban híre jött, hogy Genovában elkezdődött a felkelés. Garibaldi nem akart csendes szemlélő maradni, s elhatározta, hogy kapcsolatba lép a szárazföldi forradalmárokkal.

A hajón toborzott Ifjú Itália tagjainak

meghagyta, hogy az adott jelre hajtsák végre a feladatot, ő pedig a laktanya előtti térre sietett. A laktanyák elfoglalásával kellett volna megindulnia a genovai felkelésnek. Itt megtudta, hogy minden hiábavaló, a rendőrség tudomást szerzett a felkelésről. Amikor vissza akart térni a kikötőbe, a katonaság már bekerítette a teret. Egy gyümölcsárus bódéjába menekült, aki elrejtette, és parasztgúnyát szerzett számára. Ebben az öltözetben sikerült titokban elhagynia Genovát. A hegyekben bújkált, majd éjszaka szerencsésen átlépte a francia határt.

A francia vámőrök azonban rögtön letartóztatták, s a határmenti falu községházának egyik első emeleti helyiségébe zárták. Garibaldi egy alkalmas pillanatban kiugrott az első emeletről és ismét elmenekült. Végül is sikerült eljutnia Marseille-be. Az újságból értesült, hogy a piemonti hatóságok távollétében halálra ítélték. Emlékirataiban tréfálkozva írja erről, hogy ez alkalommal látta először nevét nyomtatásban megjelenni.

Kénytelen volt álnevet felvenni. Giuseppe Pane néven másodtisztként hajóra szerződött. Életében harmadszor utazott Ogyesszába, majd Tuniszba. Amikor Marseille-be visszaérkezett, kihalt, gyászoló várost talált. Marseille-ben kolerajárvány dühöngött. Aki csak tehette, elmenekült a veszély elől. Garibaldi habozás nélkül felajánlotta segítségét. A kórházban lakott és dolgozott két héten keresztül.

Amikor a járvány kezdett alábbhagyni, visszatért a hajóra. Ez alkalommal Dél-Amerikába, Rio de Janeiróba hajózott. Hosszabb időre hagyta el hazáját, mint eredetileg gondolta: több mint egy évtizedre.

A balsikerű felkelések ellenére, Mazzini mozgékonyságával sok hívet szerzett. 1834 április második felében olasz, lengyel és német emigránsok részvételével megalakult az Ifjú Európa mozgalom. Jelszava: „Szabadság, Egyenlőség, Emberség." Az alapítóokmány, amelyet a testvériség dokumentumának neveztek, az alábbi bekezdéssel kezdődött: „Alulírottak, a haladás és szabadság hívei, hiszünk az emberi egyenlőségben és testvériségben; hiszünk abban, hogy az emberiség az állandó fejlődés révén az általános erkölcsi törvény uralma alatt a szabad és harmonikus fejlődés felé halad, hogy betölthesse hivatását a világban . . ."

Az Ifjú Európa központi vezetőségébe a különböző nemzeti szervezetek képviselői kerültek. Tehát a lengyel, olasz, német, majd rövidesen a svájci, francia és spanyol szervezetek képviselői.

A szervezet erélyesen szembehelyezkedett Buonarroti racionalista és materialista elveivel, az erős centralizációval, a francia vezetéssel és azzal, hogy a társadalmi problémákat a nemzeti kérdések fölé helyezték.

Mazzini lázas tevékenysége ellenére az 1833-ban és 1834-ben bekövetkezett kudarcok hosszú lejáratú, súlyos válságot idéz-

tek elő az olasz mozgalomban. A vezetők között a nézeteltérések elmélyültek, s az Ifjú Itália szétesett. Mazzini Angliába telepedett le, ahol magára maradottan élt és sokat nélkülözött. Írással próbálta megkeresni kenyerét. Csak a savoyai akció lengyel résztvevőivel tartott élénk kapcsolatot.

Az Ifjú Itália újjászületése csupán 1840-ben következik be.

Két világ hőse

A XIX. század második és harmadik évtizedében Közép- és Dél-Amerika államai viharos időket éltek át. A spanyol és portugál gyarmatok népei kivívták függetlenségüket. E felszabadító harcnak társadalmi tartalma is volt. Ezeken a gyarmatokon az anyaországi nagy ültetvényesek az Ibériai-félsziget hatalmasságaival együtt feudális módon uralkodtak, rabszolgaságban tartották a népet. A rablógazdálkodással szerzett kincseket azután Európába szállították. A politikai hatalom az ő kezükben volt.

Latin-Amerikában a gyarmati uralom évszázadai alatt igen sok fehér ember telepedett le. Birtokhoz jutottak, odavették családjukat, és lassan hazájuknak tekintették az országot. A már ott született fehéreket kreoloknak nevezték. Az ültetvényesek, vala-

mint a spanyol és portugál hatalmasok nemcsak a négerekkel és az indiánokkal, hanem a kreolokkal szemben is faji megkülönböztetést alkalmaztak társadalmi, gazdasági és politikai téren. A „hispániai" uralom egyre elviselhetetlenebbül nehezedett Latin-Amerika gazdasági és társadalmi életére. A kreolok jelentős szerepet játszottak a mind gyakrabban kirobbanó felkelésekben.

A XIX. század elején egymás után alakultak meg a független köztársaságok, amelyek az Egyesült Államokban akkoriban rendkívül haladó alkotmány szerint akarták berendezni életüket.

Másképpen alakult a helyzet Brazíliában. A kis Portugália hatalmas gyarmata Dél-Amerikának csaknem a felét foglalta el. 1822-ben, a függetlenség kikiáltásának esztendejében körülbelül három és fél millió lakost számlált, amelynek csupán 12 százaléka volt fehér. A kávéból, cukornádból, az arany- és gyémántbányászatból származó nagy vagyon Portugáliába vándorolt. Amikor Latin-Amerikában megkezdődött a forrongás, a portugál király furfangosan oldotta meg a helyzetet: azt tanácsolta fiának, kiáltsa ki magát a Portugáliától független Brazília császárjává.

Így is történt. S a dél-amerikai szárazföld megannyi köztársasága között császárság született: Brazília. Felszabadítása, amelyet „felülről" irányítottak s békésen, forradalom nélkül ment végbe, nem járt komolyabb

társadalmi változásokkal, nem ingatta meg a nagy ültetvényesek uralmát.

A hatalmas országban azonban nem minden tartomány nyugodott bele ebbe a helyzetbe. Így Brazília déli részén a Rio Grande do Sul tartomány (ma Brazília egyik állama) el akart szakadni a császárságtól, hogy független köztársaságot alapítson. A szeparatista és republikánus mozgalom vezére Bento Gonçalves elnök volt. A fiatal köztársaság nevét Piratinin városától nyerte. A tartomány fővárosát, Pôrto Alegrét ugyanis a brazil hatóságok elfoglalták, s ezért a köztársasági kormány Piratininbe tette át székhelyét. A Piratinin Köztársaság tíz éven keresztül harcolt függetlenségéért, és sok nehézséget okozott a császári kormánynak.

Garibaldi ide tartott, s felajánlotta szolgálatait a köztársasági kormánynak.

Élete nagy kalandja azzal kezdődött, hogy megbízást kapott a Brazília elleni gerillaharcra. „Mazzini"-nak elnevezett kis hajójával és tizenhat emberrel, köztük néhány olasz emigránssal kivitorlázott a tengerre, hogy felvegye a küzdelmet a császári hadiflottával. Ehhez jókora vakmerőség kellett!

A brazil tengeren rövidesen találkoztak egy kétárbocos gyors vitorlással, amely kávét szállított. Merészen feléje tartottak, s ezzel úgy meglepték a hajó legénységét, hogy azok megadták magukat. Garibaldi elfoglalta a meghódított hajót, saját bárkáját pe-

dig elsüllyesztette. Azután egy partmenti szigeten kitette az elfoglalt hajó utasait és legénységét. Hogy megkönnyítse számukra a partra jutást, néhány csónakot hagyott hátra. Garibaldi legénysége az elfoglalt hajó néger rabszolgáival növekedett.

Új hajóját „Farrapilhá"-nak nevezte el, amely a „farrapos" (rongyosok) szóból származik. A brazil császárságban ugyanis „rongyosoknak" nevezték a dél-amerikai fiatal köztársaságok lakosait.

A „Farrapilha" befutott a La Plata-folyó egyik kikötőjébe. Garibaldi elhatározta, hogy a kávérakományt eladja. Pénzre volt szüksége, hogy élelmet vegyen a legénység számára. Akadt is egy vevő, aki hamarosan elszállította a kávé egy részét. Mikor azonban meghallotta, hogy a helyi hatóságok elfogatási parancsot adtak ki Garibaldi ellen, nem akart fizetni. Garibaldi erre felkereste a lakásán, és revolverével kényszerítette a pénz átadására. Ezután természetesen minél előbb el kellett vitorláznia. Pénzük már volt, de élelmük még nem.

A hajó fölfelé tartott a La Platán. Egyszerre csak a parttól néhány mérföldnyire farmot vettek észre. Ekkor már az éhség nagyon gyötörte őket, és Garibaldi elhatározta, hogy megkockáztatja a partraszállást. De nem voltak csónakjaik. Kávéshordókból és egy kabinasztalból tutajt készítettek, ezen evezett partra Garibaldi az egyik tengerészszel. A buja növényzet teljesen eltakarta a

kilátást, s csak kitűnő tájékozódási képességüknek köszönhették, hogy eljutottak a farmra.

Garibaldit rendkívül meleg vendégszeretettel fogadták. Kérésére ökröt vágtak, és lovat bocsátottak rendelkezésére, hogy a partra visszatérjen. Kiderült azonban, hogy korántsem olyan könnyű a zsákmánnyal visszajutni a hajóra. A hús úgy megterhelte a tutajt, hogy a két hajós térdig merült a vízbe. Csodával volt határos, hogy nem fordultak fel. Sikerült elszakadniuk a parttól, de amikor kiértek a folyam sodrába, elvesztették uralmukat a tutaj fölött. A folyam sodra gyors iramba vitte őket az óceán irányába, s tehetetlenek voltak vele szemben.

Garibaldi visszaemlékezéseiben tréfásan megjegyezte, hogy lelki szemeivel már látta, miképpen úszik Afrika felé, át az Atlanti-óceánon hússal megterhelt tutajuk.

Végül is a hajó legénysége észrevette, hogy mi történik. Felhúzták a vasmacskát, s az elszabadult húsrakomány üldözésére indultak. Hamarosan utolérték a tutajt, és hangos örömkiáltással megcsáklyázták. Először a húst, majd a két tengerészt vontatták fel a fedélzetre s végül magát a tutajt. Rövidesen helyrerakták az asztalt, amely ismét régi hivatását töltötte be.

Garibaldi elhatározta, hogy visszavonul a La Plata-folyamról. Mielőtt azonban végrehajtotta volna tervét, két brazil hajó támadta meg. Néhány órás elkeseredett harc

után sikerült ugyan elmenekülniük, de Garibaldi súlyos sérülést szenvedett, és az egyik legtehetségesebb tengerészük meghalt. A hajó legénységének egy része megrémülve a harctól, kétségbeesésében el akarta hagyni a hajót. Az egyik hajós azonban jól ismerte a környéket, s a hajót a Paraná-folyóra kormányozta. Tizenkilenc napi nehéz hajózás után befutottak egy kicsiny argentín kikötőbe.

Argentínában Rossas diktátor hatóságai elkobozták a hajót, Garibaldit pedig hadifogolynak tekintették. A sebesült hajóparancsnok egy orvos házában gondos ápolásra talált. Betegsége azonban így is fél évig tartott. Amikor egészsége helyreállt, nem akart tovább tétlenkedni. Elhatározta, hogy megszökik. Azt viszont nem tudhatta, hogy ennek végrehajtását a hatóságok megkönnyítik ugyan, de csak azért, hogy azután elfogják és szigorúbb eljárást indítsanak ellene.

Pedig így történt. Börtönbe vetették, és megkínozták, hogy árulja el társait. Hátrakötött kézzel felakasztották, kificamították vállízületeit. Két órát töltött ilyen helyzetben. Minthogy azonban semmit nem tudtak belőle kiszedni, kiengedték a börtönből, és felszólították, hagyja el Argentínát. Hajóval és lovon végül sikerült visszatérnie Rio Grande do Sulba.

Közel az Atlanti-óceán partjához, azzal párhuzamosan, hatalmas kiterjedésű, sekély

tó terül el, a Lagoa dos Patos (Kacsák tava). Északi partján fekszik a tartomány tulajdonképpeni fővárosa, a császári hadsereg által megszállt Pôrto Alegre. Délen a tavat néhány folyó köti össze az óceánnal.

Gonçalves köztársasági elnök javaslatára a tavon két kisebb hadihajót építettek. Amikor Garibaldi a fogságból visszatért, megbízták a „flotta" parancsnokságával. Legénysége ekkor körülbelül hetven főből állt.

A kis köztársasági flottával szemben csaknem harminc brazil csatahajó sorakozott fel. De ezek mély járatú hajók voltak, és nem tudták megközelíteni a nyugat felé rendkívül sekély tó nagy részét, még Garibaldi kicsi hajói szabadon úszkálhattak a tóban mindenfelé, tehát visszavonulhattak és újra támadhattak. A heves tavi harc hosszú ideig tartott. Garibaldinak sikerült néhány szállító hajót is zsákmányul ejteni. A parton ugyancsak heves küzdelmekre, csatákra került sor. Mindkét oldalon elesettek és sebesültek maradtak a csatatéren.

Garibaldi flottájával, amely időközben két, valamivel nagyobb hajóval bővült, részt vett Pôrto Alegre ostromában.

A köztársasági kormány elhatározta, hogy támadásba megy át, és az északi irányban elterülő szomszédos Santa Catarina brazil tartomány ellen vonul. Az ottani lakosság egy része ugyanis nem akart császári uralom alatt élni, s ezért remélhető volt,

hogy a Rio Grande köztársasági seregeinek támogatásával ott is kitör a forradalom. A hadjáratnak szárazföldön és a tengeren egyidőben kellett megindulnia.

Tudjuk azonban, hogy Garibaldi flottája a Lagoa dos Patoson vesztegelt, s az óceán felé való kijáratot a brazil flotta őrizte. Garibaldi mégis megtalálta a módját, hogy kijusson a tengerre. A két nagyobb hajót különleges állványok segítségével kerekekre emelte, befogatott pár tucat ökröt, és az éjszaka leple alatt a különös járművek útnak indultak.

Néhány óra múlva elérték az óceánt. A hajókat szerencsésen vízre bocsátották. A megrökönyödött brazilok csak jóval a művelet befejezése után vették észre, hogy a köztársasági flotta, amelyet a tavon blokád alatt tartottak, csodálatos módon eltűnt.

Ám nem mindig a bátraké a szerencse. Észak felé haladva viharba kerültek. Garibaldi hajója felborult és elsüllyedt. A harminc főnyi személyzetből tizenhatan elpusztultak, köztük Garibaldi legközelebbi barátai, az olaszok. Mindez oly mélyen megrázta őt, hogy hosszú ideig nem tudta lelki egyensúlyát visszanyerni. A hajótöröttek Santa Catarina tartományba jutottak, ahol a lakosság szeretetteljesen gondoskodott róluk. Rövidesen sikerült egyesülniük a szárazföldön harcoló köztársasági seregekkel.

Az expedíció sikeres volt. Az elfoglalt területen ideiglenes kormányt alakítottak.

Zsákmányul ejtettek egy brazil hadihajót, amelyet Garibaldi parancsnoksága alá helyeztek. Sok fegyvert és lőszert zsákmányoltak.

Ekkor ismerkedett meg Garibaldi Anitával, a fiatal kreol lánnyal. Anitát szülei másnak szánták, de ő nem szerette a rákényszerített vőlegényt. Ám az akkori szokások és az uralkodó erkölcsi nézetek szerint már nem volt szabad, noha akarata ellenére jegyezték el. Anita viszonozta Garibaldi forró szerelmét, s mivel nem számíthattak a szülők beleegyezésére, elhatározták, hogy megszöknek. Garibaldi elrabolta Anitát otthonából és a hajójára vitte. Kapcsolatukat csak évek múltán, 1842-ben törvényesítették, amikor Montevideóban letelepedtek.

Anita csodálatos nő volt, merész és energikus. Szívvel-lélekkel Garibaldi mellett állt, nem hagyta el a legnagyobb veszély idején sem. Osztozott minden bajában.

Rómában szobrot állítottak neki. A szobor lovon vágtató fiatal nőt ábrázol, aki felemelt jobbjában revolvert tart. Az emlékmű talapzatán dombormű örökíti meg Anita hősi életének jelentősebb epizódjait.

A flotta Garibaldi parancsnoksága alatt többször megütközött brazil hadihajókkal, a csatákban Anita puskával a kezében vette ki részét a küzdelemből.

Egy győztes ütközet után, amikor Garibaldi visszatért a kikötőbe, kellemetlen meglepetés érte. A helyi lakosság már egy

idő óta elégedetlen volt a Rio Grande do Sul-i jövevényekkel, akik sokszor győztesekként viselkedtek, s nem úgy, mint szövetségesekhez illik. Ezzel megkönnyítették a császári hatóságok dolgát. A brazil hadak ugyanis szárazföldön és tengeren igyekeztek visszaszorítani a köztársaságiakat.

Most a lakosság ellenük fordult. Így az egész hadjárat képe megváltozott. Nehéz harcok után a köztársaságiaknak vissza kellett vonulniuk. Hogy a hajók ne kerüljenek az ellenség kezébe, inkább felgyújtották azokat. Garibaldi maga végezte el a műveletet. Az elesett bajtársak holttestei együtt égtek el a hajókkal.

Komor hangulatban tértek vissza Rio Grandeba. Gyakran éhezve vágták át magukat az őserdőkön és sztyeppéken. Nyoma sem volt annak a barátságos fogadtatásnak, amellyel a lakosság üdvözölte őket, amikor átlépték a tartomány határát. Az ellenséges katonaság üldözése közben vonultak vissza. A harcok átterjedtek Rio Grande do Sul területére is. Az itteni ellenséges csoportok is felbátorodtak, és csatlakoztak a császári hadsereghez. Hősiességgel már nem lehetett megakadályozni az egész hadjárat kudarcát.

Ilyen volt a helyzet, amikor Anita 1840-ben fiúval ajándékozta meg Garibaldit. A fiúcskát Menottinak nevezték el, az 1831-ben kivégzett modenai forradalmár, Cira Menotti emlékére. A szülők valóságos cso-

dának tartották a gyermek szerencsés világrajövetelét, hiszen Anita állandó veszedelemben, folytonos nélkülözések közepette élt. Az egyik ütközet alkalmával, amikor lőszert szállított a harcmezőre, foglyul ejtette az ellenség. Őrizet alatt tartották. A csata a köztársaságiak vereségével végződött. Visszsa kellett vonulniuk. Garibaldi azt hitte, hogy Anita elpusztult. A fiatalasszony ugyanazt gondolta férjéről. Megkérte az ellenséges hadsereg parancsnokát, engedje meg, hogy az elesettek között megkeresse férje holttestét. Járt-kelt a holttestekkel borított harcmezőn. Megfordította azokat a tetemeket, amelyek arccal a földnek feküdtek, ha termetük Garibaldira emlékeztette. De nem találta meg férjét. Garibaldi tehát nem halt meg.

Ettől kezdve csak a szökésre gondolt. Végre sikerült is elmenekülnie. Lovon szökött meg, áttörte magát az erdőkön, átúszta a gyors sodrású folyókat, kikerülve a falvakat, amelyekben a köztársaságiak elleni hangulat uralkodott. Több napos vágtatással tudta csak utolérni a csapatot.

Anita gyermeke megszületése után sem élhetett nyugodtan. Az ellenség megtámadta a helységet, ahol tartózkodott, amikor férje ismét csatába indult. Tizenkét nappal a szülés után menekülnie kellett. Elrejtőzött az erdőben.

A köztársasági hadak helyzete állandóan rosszabbodott. Kénytelenek voltak vissza-

vonulni. A visszavonulás a téli esős időszakban az őserdőkön keresztül több mint három hónapig tartott. Anita és kisfia sokat szenvedtek az éhségtől és a hidegtől. Garibaldi kendőbe csavarta a kicsit, és a kendőt nyakába akasztotta. Így vitte a legnehezebb útszakaszokon. Végül is, hogy az asszonynak és gyermekének valamivel nyugodalmasabb életet biztosítson, a Rio Grande do Sul köztársasági hadseregben eltöltött hat háborús esztendő után leszerelt, és Montevideóba, Uruguay fővárosába ment.

A La Plata menti kis köztársaságnak, amely kereskedelmi és stratégiai szempontból nagyon kedvező helyen fekszik, függetlenségét meg kellett védenie Argentína és Brazília agresszív terveivel szemben. Több éves háború után 1830-ban ismét kivívta függetlenségét. De rövidesen, 1839-ben újabb háború tört ki Uruguayért, amely tizenhárom esztendeig tartott.

Rossas, Argentína diktátora, akinek kormányzatát Garibaldinak már volt alkalma megismerni, az uruguayi földbirtokosokra és marhatenyésztőkre, az úgynevezett Blanco Pártra támaszkodva meg akarta dönteni Uruguay elnökének, Riverának uralmát. 1843-ban kezdődött Montevideo kilenc éves ostroma. Ekkor Anglia és Franciaország beavatkozott a háborúba. Blokáddal fenyegették meg Argentína fővárosát, Buenos Airest, ha nem biztosítanak szabad utat

hajóik számára az Uruguay- és a Paraná-folyókon.

Garibaldinak Montevideóba költözése után is lehetősége nyílott, hogy a köztársaság és a szabadság ügyét szolgálja. Családját viszont már nem fenyegette a bizonytalanság, a vándorélet. Montevideóban, ahol nagyszámú olasz emigráns kolónia élt, megalakult Mazzini Ifjú Itália mozgalmának fiókszervezete. Garibaldi azonnal belépett a szervezetbe, és a többi olasszal együtt figyelemmel kísérte a távoli hazájában lejátszódó eseményeket.

Eleinte marhakereskedőként igyekezett megkeresni kenyerét. Minthogy azonban e téren semmiféle tapasztalattal nem rendelkezett, csakhamar tönkrement. Utána egy gazdag uruguayi polgárnál lett tanító. Röviddel ezután Rivera elnök kérésére részt vállalt az Argentína elleni védőháborúban, s három csatahajó parancsnokának nevezték ki.

Mint mindig, nehéz és veszedelmes feladatokat teljesített. Felfelé hajózott a Paraná-folyón, amelynek mindkét partja az ellenség kezében volt. Hatszáz mérföldnyire Montevideótól nehéz, háromnapos csatába került. Az ütközetet elvesztette, de volt még annyi ideje, hogy a csaknem teljesen elpusztult hajókat felgyújtsa, majd a megmenekült legénységgel együtt Uruguay felé vette útját. Rendkívüli haditette az amerikai kontinensen túl is dicsőséget szerzett neki.

Rivera elnök seregei is vereséget szenved-

tek a szárazföldön. A fővárost azonban továbbra is védeni akarták. Felszabadították a néger rabszolgákat, és az egész népet fegyverbe hívták. A háború valódi népi jelleget öltött.

1843 áprilisában Garibaldi és két olasz tiszt a hadügyminiszter rendeletével megbízást kapott az olasz légió felállítására. Alig két hónappal később a légió már elindult a harctérre. A légió egyenruhája vörös gyapjúing volt. Ehhez a viselethez Garibaldi élete végéig hű maradt.

A légió igen sok ütközetben vett részt. Garibaldi ezredesből tábornokká lépett elő. Különösen a Salto Sant Antonio melletti, 1846. február 8-án lezajló csatában tüntette ki magát a légió. Az uruguayi kormány a csata résztvevői számára a köztársaság érdemes polgára címet adományozta, és külön kitüntetést alapított, amelyet a légionisták bal karjukon hordtak. A légió zászlajára a kormány rendeletére a következő szavak kerültek:

„*Dicsőség a Garibaldi vezette olasz légió február 8-i hőseinek.*"

Győzelmének híre bejárta Európát. Az újságok részletesen beszámoltak a csatáról, a költők megénekelték Garibaldi hősiességét. Gyűjtések indultak, hogy díszkardot vásároljanak számára. Amikor Garibaldi visszatért hazájába, híre már megelőzte. Legendássá vált neve mozgósította az olasz

nemzetet a függetlenségért és az egységért vívott harcra.

Garibaldi és családja katonai zsoldból élt. Időközben megszületett második fia, Ricciotti és kislánya, Teresa. A zsold csupán szegényes életet biztosított, alig volt jobb a nyomorúságnál. Az uruguayi kormány Garibaldinak és légionistáinak a köztársaság érdekében kifejtett erőfeszítésük elismeréseként földbirtokot akart adományozni. Garibaldi azonban ezt a maga, valamint a többi olasz nevében visszautasította. A köztársaságot a demokratikus eszmék jegyében szolgálta, ebből ő nem akart hasznot húzni. Különben sem állt szándékában végleg letelepedni Uruguayban, arról álmodozott, hogy visszatér hazájába.

Ebben az időben – 1846-ban – hírek érkeztek Montevideóba az olasz politikai élet megélénküléséről, s arról, hogy egész Európában nagy forradalmi események vannak készülőben. Az 1846. évi februári lengyelországi felkelés már ezeknek az eseményeknek megrázó előjátéka volt.

Nem csodálhatjuk tehát, hogy Garibaldit, aki a hazai eseményeket figyelte, kevésbé foglalkoztatta már az uruguayi helyzet alakulása. Csak az alkalomra várt, hogy visszatérjen Olaszországba.

Európában 1840 után megélénkültek a forradalmi mozgalmak és újabb felkelési kísérletek történtek. 1844-ben a sziléziai takácsok fellázadtak gyárosaik ellen. Ugyanabban az esztendőben Piotr Sciegienny katolikus pap a Lengyel Királyság területén parasztforradalmat szervezett.

Olaszországban két fiatal hazafi, Attilio és Emilio Bandiera a Nápolyi Királyságban készítettek elő felkelést. Kapcsolatban álltak az akkor Londonban élő Mazzinival. Az angol hatóságok elfogták leveleiket, és terveikről értesítették az érdekelt olaszországi kormányt. A rendőrség így könnyűszerrel letartóztatta az összeesküvőket. 1844. július 25-én a Bandiera fivéreket kivégezték.

Mazzini is energikus tevékenységbe kezdett. 1840-ben újjáélesztette az Ifjú Itália szervezetet. Angliai tapasztalatainak hatására felfigyelt a munkásosztály kérdéseire és az Ifjú Itália szervezet szekciójaként létrehozta az Olasz Munkások Szövetségét. A munkások számára azonban nem volt pontosan kidolgozott programja, nem akarta átvenni a szocialista eszméket.

Minthogy az Ifjú Európa akkoriban már letűnőben volt, Mazzini 1847-ben új szervezetet hívott életre: a Népek Nemzetközi Szövetségét, elsősorban a lengyel, olasz és francia emigránsokra támaszkodva. A szer-

vezet azonban nem fejthetett ki nagyobb tevékenységet, mert hiszen mellette, sőt ellene akkor alakult meg a Testvéri Demokraták Szövetsége.

Ebben a szervezetben, amelynek alelnöke Marx volt, részt vettek a belga, francia, olasz, lengyel, orosz és német demokraták. Marx és Engels hatásának köszönhető, hogy a programpontok nagymértékben eltértek Mazzini misztikus, erkölcsöt és szolidaritást hirdető jelszavaitól.

1846-ban olyan események következtek be Olaszországban, amelyekre egész Európa felfigyelt. A pápai trónra IX. Pius került, aki elhatározta, hogy reformokat vezet be, népszerűségre tesz szert, és ily módon erősíti meg uralmát. Júliusban amnesztiát hirdetett a politikai foglyok számára. Ez általános szokás, ha új uralkodó lép trónra, de Olaszországban nagy megdöbbenést keltett a reakció körében.

Utána engedélyezte a nemzeti gárda létrehozását. Természetesen abban csak az uralkodó osztályok tagjai vehettek részt, nem engedték belépni a bérmunkásokat és napszámosokat, a „piszkos és rosszul öltözött embereket". Valamelyest enyhítették a cenzúrát. Nemzeti vasútépítő egyesület alakult. Közadakozásból bölcsődéket, esti és vasárnapi iskolákat létesítettek.

Mindez hatalmas lelkesedést váltott ki. Róma népe felvonulást rendezett a pápa tiszteletére, és kivilágították a várost. Mí-

tosz született a pápáról mint Olaszország megváltójáról. Felmerült az új gondolat, hogy Olaszország IX. Pius vezetése alatt egyesülhet. Az „Éljen IX. Pius!" jelszó mozgósító, csaknem forradalmi jelszó lett. Mindenütt a pápai színekből összeállított kokárdákat és a pápa képmását ábrázoló melltűket viseltek. Engels azt írta, hogy a pápa liberális reformjai révén az olasz burzsoázia legfőbb képviselője lett.

Az új pápa működése nyomán támadt remények nem hagyták közömbösen sem Mazzinit, sem Garibaldit. Mazzini levelet intézett az egyház fejéhez azzal a felhívással, hogy vegye kezébe Olaszország felszabadításának és egységének ügyét. Garibaldi pedig 1847 októberében a brazíliai pápai nunciusnak átadott levelében kardját ajánlotta fel IX. Piusnak.

„Boldogok lennénk – írta –, ha szolgálhatnánk a IX. Pius által megkezdett újjászületés művét. Ezt a magam és társaim nevében jelentem ki, s boldogságunkért készek vagyunk vérünket áldozni".

A levélre hosszú ideig nem jött válasz. A nuncius csak akkor válaszolt, amikor Garibaldi már elhagyta Amerikát, hogy visszatérjen Olaszországba. Mint írta, a pápa hálás azért, hogy szolgálatát felajánlotta, azonban az Olaszország és Garibaldi jelenlegi tartózkodási helye közötti távolság lehetetlenné teszi a terv megvalósítását.

Az a lelkesedés, amelyet a pápai intézke-

dések váltottak ki, egyben az olasz forradalmi mozgalom gyengeségéről is tanúskodott, s bebizonyosodott, hogy a mozgalomnak nincs saját demokratikus programja. A pápa ugyanis nem vezetett be széles körű reformokat, csupán az volt a célja, hogy megfékezze a nép forrongását. Ugyanakkor szigorú enciklikát adott ki a kommunizmus ellen, amely „minden törvény, tulajdon, sőt a római társadalom megdöntésére tör". Az az illúzió, amit az olasz közvélemény táplált a pápa reformjaival kapcsolatban, hamarosan szertefoszlott. Az események egyre világosabban megmutatták, hogy ezek a liberális köntösben jelentkező intézkedések a régi rend fenntartását szolgálják.

Amikor Garibaldi elhatározta, hogy visszatér Olaszországba, az uruguayi kormány különféle nehézségeket támasztott, mert nem akarta elveszteni a kitűnő harcost. Végül is elsőnek Anita utazott el a gyermekekkel Nizzába, Garibaldi édesanyjához. Amikor Genovába megérkezett, 3000 főnyi lelkes tömeg fogadta. Garibaldi önkénteseket toborzott, és kereste a lehetőséget, miképpen szelheti át velük az óceánt. Az olasz emigránsok adakozásából és az uruguayi kormány segítségével kibérelték a „Remény" nevű hajót, amely 1848. április 15-én elhagyta Montevideót.

Közben a forradalom lángja elborította Olaszországot, Franciaországot, Németországot, Lengyelországot, Magyarországot,

és Ausztriát. Nagy események voltak készülőben, amelyekhez nagy reményeket fűztek. Elérkezett a népek tavasza!

Az elmúlt húsz év alatt Itália – különösen északi része – gazdaságilag sokat fejlődött. De még jobban kiéleződtek az ellentétek a gazdasági szükségletek és az akkori társadalom követelményei, valamint az elmaradott politikai rendszer között. A nyolc különféle vámterület, mérték- és súlyegység, a különféle pénzrendszerek, a külkereskedelmi kapcsolatok hiánya együttvéve elviselhetetlen helyzetet teremtettek.

A két nagy olasz párt, a forradalmiak és a mérsékeltek pártja eltérő módon kívánta megvalósítani céljait.

A mérsékeltek, akik a burzsoázia és a nagybirtokosság érdekeit képviselték, az olasz államok közötti vámunióra törekedtek. Olyan vasúthálózatot akartak kiépíteni, amely az egész ország gazdasági érdekeit szolgálja, mert eddig a vasút csupán a félszigetet uralma alatt tartó Ausztria hadászati céljainak felelt meg. Az olasz egységet a pápa vagy pedig a Károly Félix után trónra került Károly Albert, piemonti király uralma alatt akarták megvalósítani. Ez utóbbi elgondolás híveit albertistáknak nevezték.

Károly Albert ebben az időben fokozatosan megváltoztatta korábbi magatartását: enyhített a cenzúrán, korlátozta a rendőri önkényt, újra feloszlatta a céheket és az osztrák határon vámsorompót állított fel.

A közvélemény már-már a nemzeti érdekek védelmezőjét látta benne és IX. Piushoz hasonlóan kezdték ünnepelni. Ő azonban oly bátortalanul, oly habozva lépett erre az útra, hogy az „ingadozó király" (re tentenna) gúnynévvel illették.

A piemonti mérsékelt politikusok tudatosan hozzáláttak a régi uralkodó osztály eltávolításához és helyének elfoglalásához. Vezető szerepet játszott közöttük gróf Camillo Benso Cavour, jómódú, művelt, rendkívül ügyes politikus, az „Il Risorgimento" (A Megújhodás) című folyóirat főszerkesztője. A lap a mérsékeltek pártjának eszméit propagálta.

A piemonti liberálisok Károly Albertet további reformokra ösztönözték. Ugyanakkor tevékenykedni kezdtek az egyre gyorsabb ütemben növekvő munkásosztály soraiban. Jótékonykodással, erkölcsi támogatással, a közművelődés fejlesztésével arra törekedtek, hogy távoltartsák a munkásoktól a szocialista eszméket. Cavour így írt: „Egy mód van csak arra, hogy legyőzzük a szocializmust: a magasabb osztályoknak erőfeszítéseket kell tenniök az alacsonyabb osztályok helyzetének megjavítására. Ellenkező esetben elkerülhetetlenné válik a polgárháború!"

A mérsékeltek pártja, bár nem nagy létszámú, nagyon befolyásos volt, az uralkodó osztály, a burzsoázia és a földbirtokosság igazi élcsapata.

A társadalom jelentős része, különösen a kispolgárok nem lelkesedtek a mérsékeltek pártjának jelszavaiért. Nem bíztak a fölülről jövő reformokban, amelyeket az uralmon levők kegye biztosít, s nem hitték, hogy a társadalmi problémákat a gazdagok adományaival, jószívűségével és könyörületével meg lehet oldani. Elriasztotta őket a monarchisták cselszövése és diplomáciai manőverei, az egész nép harcba hívását követelték. A forradalmiak a mérsékeltekkel ellentétben nem képviseltek konkrét társadalmi osztályokat. Kidolgozott programmal éppen úgy nem rendelkeztek, mint a mérsékeltek. Fő célkitűzésük a haza felszabadítása volt. A függetlenségért folyó harcot az egész nemzet ügyének tekintették, melynek megvalósulása mélyebb demokratikus átalakulást von maga után. A forradalmi párt vezető egyéniségei közé tartozott Mazzini és Garibaldi.

Itáliában 1848. január 12-én a szicíliai felkeléssel kezdődött a népek tavasza. A Nápolyi Királyságban, pontosabban Szicíliában, Palermo városában tört ki a forradalom. Palermónak akkor 180 000 lakosa volt (Nápolynak 449 000, Milánónak 196 000 és Torinónak 135 000). A felkelés néhány napos elkeseredett harc után győzött. A vezetés azonban rövidesen az arisztokrácia, a burzsoázia, sőt a klérus kezébe került. A parasztkérdéssel nem törődtek.

II. Ferdinánd nápolyi király a kialakult

helyzetben kénytelen volt engedményt tenni, és az 1830-as francia alkotmány mintájára alkotmányt adott országának. Száműzték a jezsuitákat, akik Malta szigetére távoztak.

Olaszországban most már egyik állam a másik után követelt alkotmányt. A pápa is ígéretet tett rá. Károly Albert bejelentette, hogy Piemont alkotmányos monarchia lett. A piemonti alkotmány, amelynek érvényét később egész Olaszországra kiterjesztették, pontosan száz esztendeig – 1948-ig maradt fenn.

Ezek az alkotmányok nem sokat adtak a népnek. A politikai jogokat magas vagyoni cenzushoz kötötték. A parasztokat, a proletariátust, sőt a kispolgárság jelentős csoportjait megfosztották ezektől a jogoktól. Rövidesen kiderült, hogy az alkotmányok még növelték a szakadékot az alkotmányt lelkesedéssel fogadó mérsékeltek pártja és a mélyen csalódott nép között.

Februárban kitört a forradalom Franciaországban, majd Németországban, Ausztriában és Magyarországon is. Nyilvánvaló volt, hogy az olasz forradalom sem áll meg az alkotmány kivívásánál.

Lombardiában és Velencében, amely közvetlen osztrák megszállás alatt állott, a lakosság már jó ideje passzív ellenállást tanúsított. Lombardia fővárosában, Milánóban került sor a híres dohánybojkottra. Minthogy a dohánymonopólium jelentős jöve-

delmet biztosított az osztrák kincstárnak, az olaszok elhatározták, hogy tüntetőleg nem dohányoznak, és ezt a lemondást hazafias cselekedetnek minősítették. Az osztrák hatóságok különféleképp próbálták az ellenállást leküzdeni. Az utcán polgári ruhát viselő rendőrtisztviselők sétáltak vastag szivarral a szájukban. A járókelők honfitársaiknak vélték, akik nem vállalnak szolidaritást velük, és szitkokkal, fenyegetésekkel árasztották el őket. Néha kővel is megdobálták a dohányzókat. Ekkor a provokátorok felfedték magukat. Verekedésre került sor, s nem egyszer sebesültek, halottak maradtak a kövezeten.

A palermói forradalom kitörése után itt is forró lett a helyzet. Tömeggyűléseket hívtak össze, többek között a milánói Scalában, és gyászmisét tartottak az elesettekért. A bécsi és a pesti forradalom hírére 1848. március 18-án Milánóban is kirobbant a felkelés. A nép öt nap alatt kiverte az osztrákokat. Csoportosan jöttek a cséphadarókkal és vasvillával felfegyverzett parasztok a milánóiak segítségére. Az osztrák katonaság rémülten menekült. Rövidesen felszabadult Velence is, és kikiáltották a köztársaságot. Élére Danielo Manin került. Velence volt az első olasz köztársaság 1848-ban.

A milánói felkelést a demokraták egyik csoportja vezette. A nagyburzsoázia, amely eleinte félrehúzódott, látva a felkelés méreteit, félt, hogy az még radikálisabb színe-

zetűvé válik. Ezért elhatározta, hogy csatlakozik a felkeléshez, s ily módon ellenőrzi azt. Két lehetőség között választhattak, vagy egyesülnek a piemonti királysággal, vagy szélsőségesen forradalmi köztársaság jön létre. Az első lehetőséget választották, s Károly Alberthez fordultak, hogy Lombardiát egyesítse királyságával. Ugyanakkor kérték a pápa áldását is . . .

Az előállt helyzet következtében Károly Albert kénytelen volt hadat üzenni Ausztriának. Megkezdődött a „királyok háborúja".

A Radetzky tábornagy vezetése alatt álló osztrák haderő visszavonult Lombardiából és Velencéből, és bezárkózott a Peschiera, Mantova, Legnano és Verona alkotta négyszög erődítményeibe. Károly Albert tehát minden nehézség nélkül elfoglalta Lombardiát. Nem minden lombardiai örült azonban a fejleményeknek. Carlo Cattaneo filozófus és radikális politikus az alábbi felhívással fordult a piemontiakhoz:

– Előbb odahaza csináljatok forradalmat, s ne gyertek hozzánk az udvarral és a gyóntatóitokkal!

Cattaneo szívesebben látta volna az olasz államok köztársasági alapon való szövetségét.

Lombardiában a piemonti hadsereg, főként a falvakban, valóban inkább a „rend" fenntartására ügyelt, semmint az osztrákok ellen háborúzzon. Az ütközeteket ügyetlenül vezették, a hadmozdulatokkal a közvé-

leményre kívántak csak nyomást gyakorolni. Károly Albert kijelentette, hogy jobban fél egy köztársasági összeesküvéstől, mint az osztrák hadseregtől. A nép körében különösen a falvakban növekedett az ellenszenv a piemontiakkal szemben.

Különböző országokból lelkes önkéntesek érkeztek Olaszországba, hogy harcoljanak a szabadságeszmékért.

Megérkezett Adam Mickiewicz is. Lengyel légiót szervezett, amely eleinte mindössze tizenkét tagból állt, de rövidesen újabb lengyel emigránsok érkeztek, s a légió létszáma 150 fölé emelkedett. A milánóiak lelkesen üdvözölték a légiót, amely a piemonti hadsereghez csatlakozva részt vett a háborús eseményekben.

Közben Garibaldi hatvankét társával, az uruguayi harcok veteránjaival, a „Remény" fedélzetén Olaszország felé hajózott. Mindannyian vörös ingben, harcokban megedződve, határtalan odaadással vezérük iránt. Ez a csoport, bár kis létszámú volt, a népi mozgalom lelke lehetett volna.

Garibaldi nem sokat tudott arról, hogy időközben mi történt Olaszországban. Feltételezte, hogy esetleg erőszakkal találja szemben magát, ezért a toscanai part egyik pontján keresett kikötőt. Azt gondolta, nem mehet Piemontba, ahol halálos ítéletet hoztak ellene. A spanyol partoknál azonban értesült az olasz forradalomról és az Ausztria elleni háborúról.

Nagy volt a hajón az öröm. Tervüket megváltoztatták, s Nizza felé fordították a kormányt. Garibaldi szülővárosába tartottak, amelyet 1834-ben hagyott el. 1848. június 23-án kötött ki. A parton beláthatatlan embertömeg fogadta. Ott várt rá Anita is, gyermekeivel. A kikötői hatóságok ezúttal kénytelenek voltak eltekinteni az akkoriban minden érkezőre kötelező vesztegzártól.

Nem sokáig maradtak Nizzában. Garibaldi türelmetlenül várta, hogy a harcmezőre érjen. Genovába érkezve, a lakosság forró szeretettel üdvözölte. A hatóság viszont annál kevésbé örült jövetelének. Barátai tanácsa ellenére elhatározta, hogy jelentkezik a piemonti hadsereg-parancsnokságon, vagyis Károly Albert királynál. Úgy gondolta, hogy függetlenül a hadsereg zászlajának színétől, harcolnia kell Olaszország szabadságáért.

Az egykori elítélt 1848. július 4-én találkozott Károly Alberttel. Azt tanácsolta, hogy alakítsanak önkéntes egységeket. A király habozott a döntéssel, Garibaldit a fővárosba küldte a főhadiszállásra, majd elutasította javaslatát.

Az elkeseredett Garibaldi Milánóba utazott. Ott tartózkodott Mazzini is. A demokraták nyomására általános népfelkelést hirdettek. A mérsékeltek pártja azonban megszegve a baloldaliakkal kötött megállapodást, azonnali népszavazást követelt a Piemonttal való egyesülés kérdésében. A felhá-

borodott radikálisok államcsínyre gondoltak, hogy átvehessék a hatalmat. Ám Mazzini a fennálló helyzetre való tekintettel ellenezte a polgárháborút, és közvetítő szerepet töltött be. Ezzel magára haragította a milánói baloldalt.

Garibaldit végül is kinevezték a Milánó és Bergamo között harcoló önkéntesek parancsnokává. Csakhamar háromezer önkéntes jelentkezett, főként a munkásság és a kézművesség soraiból.

A belőlük alakult egységek rendkívül lelkesek voltak, de nehezen fegyelmezhetőek, és különleges bánásmódot igényeltek. A reguláris hadsereg rendkívül idegenkedett a velük való együttműködéstől.

Garibaldi feladata az volt, hogy késleltesse az ellenséges erők felvonulását, és támadásokat intézzen az ellenség balszárnya ellen. Az ezen a szakaszon álló zászlóalj parancsnoka Mikolaj Kamieński, lengyel ezredes volt.

Július 23–25 között Custozzánál az osztrákok megverték Károly Albertet, aki megkezdte visszavonulását Milánó felé. Garibaldi időközben Bergamóban mozgósította a lakosságot a harcra. Ide érkezett Mazzini is, aki tüntetőleg csatlakozott Garibaldi alakulataihoz. Ott állott az első sorban, kicsi angol karabélyával, sápadt arccal, lángoló szemekkel, fekete, nyakig gombolt, magavarrta köpenyegében. Karabélyának csövébe kicsiny olasz zászlócskát dugott az

egyik katona. Mazzini lángoló szavakkal fordult a néphez:

– Megváltjuk az országot! Megmutatjuk, milyen mérhetetlenül erős az a nép, amelyik megesküdött, hogy szabadon fog élni!

Garibaldi parancsot kapott, vonuljon vissza Milánóba, ahol a király tartózkodott. Megindult tehát Bergamóból, s útközben a fegyveres és fegyvertelen hegyi lakók csatlakoztak hozzá. A népi háború a levegőben lógott.

Azonban már ez a lehetőség is elveszett. A parasztttömegek, amelyek nemrégen még olyan lelkesen mozdultak meg a milánói felkelők támogatására, most kedvezően fogadták az osztrákok visszatérését. A piemonti csapatok ilyen kiáltásokat hallottak:

– Éljen Radetzky!

– Halál az urakra!

Milánóban nagy volt a felháborodás Károly Albert ellen. Árulással vádolták. Rettenetes volt az elkeseredés. Lengyel csapatok őrizték a palotát, melyben a király rejtőzött.

A király csendben elhagyta a várost, visszatért Piemontba. Hadserege megkezdte a visszavonulást. Garibaldi belátta, hogy már nincs értelme Milánóba mennie, és északnak fordult; elhatározta, visszavonul a hegyekbe és partizánháborúba kezd. A helyzet egyáltalán nem volt biztató. Megkezdődtek a szökések. Mire Garibaldi Comóba ért, már csak ezer embere maradt.

Mazzini, aki együtt menetelt Garibaldival, Svájcba távozott, hogy ott fegyvereket szerezzen és önkénteseket toborozzon. Vele tartott számos társa is, és ezt Garibaldi rendkívül élesen elítélte. Amikor Garibaldi értesült azokról a szégyenletes feltételekről, amelyek mellett Károly Albert megkötötte a fegyverszünetet és átadta Ausztriának egész hódítását, szakított vele. Augusztus 13-án monarchiaellenes felhívást adott ki:

„Ha a szárd király aljasság és árulás segítségével megőrizte is koronáját, sem én, sem társaim nem leszünk aljasak, hogy megőrizzük életünket!"

Partizánosztagaival Como és Varese környékén tevékenykedett. Néha komolyabb ütközetekbe bocsátkozott az osztrákokkal.

Garibaldi kétségbeesett akciója nem volt lényeges hatással az események alakulására. A békeszerződést megkötötték. Augusztus végén Garibaldi is lemondott a további harcról, és átlépte a svájci határt.

„A királyok háborúja" befejeződött. Amint Mazzini kihirdette: eljött a népi háború ideje.

A népek tavasza idején Olaszországban propaganda célokra úgynevezett katekizmust adtak ki:

„Kérdés: – Olasz vagy?

Válasz: – Istennek hála, igen.

Kérdés: – Mit jelent olasznak lenni?

Válasz: – Olasz földön, olasz anyától és olasz atyától születni.

Kérdés: – Mi jellemzi külsőleg az olaszokat?

Válasz: Gyűlölik a német elnyomókat, s ez a gyűlölet tükröződik az arcukon, a viselkedésükben, a beszédükben és tetteikben.

Kérdés: – Mi jellemzi bensőleg az olaszokat?

Válasz: – Három dolog: emlékezet, értelem és akarat.

Kérdés: – Mit ad az emlékezés?

Válasz: – Azt, hogy sohasem felejtjük el az aranyat és a vért, amelyet a német vámpírok belőlünk kiszipolyoztak.

Kérdés: – Mit ad az értelem?

Válasz: – Lehetővé teszi, hogy megértsük, közeleg a bosszú órája és egyben képessé tesz bennünket arra, hogy okosan előkészítsük azt.

Kérdés: – Mit ad az akarat?

Válasz: – Mindannyiunkat, a papságot, a nemességet és a népet egy nemzetté egyesíti, szívvel-lélekkel egyre vágyunk: Itália egységére."

Igen gyorsan bebizonyosodott, hogy a katekizmus nem mondott igazat! Nem volt egység az állítólag azonos célokra való törekvésben!

A népek tavaszának első szakasza teljes vereséggel végződött. Az osztrákok újra elfoglalták Lombardiát, s visszaállították a régi rendet. Pármába és Modenába – ahonnan előzőleg a forradalom elűzte a kormányzókat, ugyancsak visszatértek az osztrákok. II. Ferdinánd nápolyi király terrorral fojtotta el a forradalmat.

Könnyűszerrel megtehette ezt, mert a „kommunizmus rémképétől" megijedt mérsékeltek minden engedményre hajlandók voltak. Féltek, hogy a fellázított parasztok földesuraik ellen fordulnak, és erőszakkal érvényt szereznek jogaiknak. Egyes körzetekben a parasztok már egyébként sem fizettek adót, megverték az adószedőket, s több helyen erőszakkal elfoglalták a földet. A munkások és a napszámosok rövidebb munkaidőt és magasabb fizetést követeltek.

A mérsékeltek eleinte befolyást akartak gyakorolni a lázadó tömegekre. Röpcédulákat nyomattak és felszólították a népet, tartsa tiszteletben a magántulajdont. A választásokon magas vagyoni cenzust követeltek, hogy ilyen módon „a rend igazi védelmezői" kerüljenek a parlamentbe. Ferdinánd királynak tehát megkönnyítették a munkáját.

Rendkívül véresen bántak el a szicíliai felkeléssel. Messina városát kíméletlenül lövették, majd a zsoldosok kénye-kedvére

adták. Az események emlékére II. Ferdinánd a „bombakirály" gúnynevet kapta. Ferenc trónörököst pedig „bombinónak" (bombácskának) nevezték (bambino – fiúcska helyett).

Csak a velencei köztársaság állt ellen Ausztriának. Elhatározták, hogy minden eszközzel harcolni fognak. Manint korlátlan teljhatalmú diktátorrá kiáltották ki. A városra kitűzték a vörös zászlót.

Tisztázatlan volt a helyzet Közép-Olaszországban, Toscanában és az Egyházi Államban.

Az olaszországi uralkodók közül elsőnek a pápa lépett vissza az Ausztria elleni háborútól. Állásfoglalása leleplezte őt azoknak az olaszoknak a szemében, akik még mindig hajlottak arra, hogy benne lássák az ország felszabadítóját.

Róma forrongott. A politikai akciókat különböző demokratikus körök, klubok irányították. Ezek között volt mérsékelt színezetű és radikális is. A Népi Kör, amelynek Ciceruacchio volt az elnöke, a munkához való jogot és a nyomor felszámolását hirdette. „Kenyeret és munkát!" jelszóval megostromolták a gazdagok házait, és kényszerítették őket, hogy jelentős adományokat ajánljanak fel a szegények javára. A pápa megkísérelte hatalmának megmentését. Egyik kormányát a másikkal váltotta fel. De sem ő, sem a mérsékeltek nem tudtak úrrá lenni a helyzeten.

1848. november 15-én Rossi minisztert meggyilkolták. Ez volt a forradalom kezdete. A nép kitódult az utcára. A pápa női álruhát öltve, egy külföldi követ feleségének kocsiján elmenekült, és Gaeta nápolyi erődben rejtőzött el. Követték őt a bíbornokok és az arisztokrata családok. Menekültek a „kommunizmus" elől. A forradalmi párt emberei kerültek hatalomra.

Az akkori idők egyik legnépszerűbb embere, nemcsak Rómában, hanem egész Olaszországban, Giuseppe Verdi, a zeneszerző, megannyi híres opera alkotója volt. Művei hallatlan sikert arattak. Minden új opera bemutatója jóformán politikai eseménynek számított, főként politikai célzásai miatt, amelyeket ténylegesen tartalmazott, vagy amelyeket a nézők belemagyarázták. 1849. január 27-én Rómában bemutatták „A legnanói csata" című daljátékát. Egy XII. századbeli történetet dolgozott fel: a lombardiai városok harcban védik meg függetlenségüket Barbarossa Frigyes császárral szemben. A célzás világos volt. A bemutatón határtalan volt a lelkesedés.

A forradalom Toscanából is elűzte a nagyherceget, s kikiáltották a köztársaságot. A mérsékeltek azonban közeledtek a korábbi uralkodó osztályhoz, hogy együttes erővel határt szabjanak a forradalomnak. Különösen féltek attól, hogy a forradalmi propaganda eljusson a parasztok közé. Rica-

soli, az egyik toscanai politikus, ezt írta jószágkormányzójának:

„Vigyázzon arra, hogy parasztjaim ne lássanak és ne halljanak semmit otthonukon és jószágukon kívül."

A „Kommunista Kiáltvány" megjelenése és a párizsi munkásság 1848 júniusi megmozdulása minden európai országban arra késztette a burzsoáziát, hogy hűtlen legyen a népek tavasza eszméihez, elárulja a függetlenség gondolatát saját bőrének megmentése érdekében.

A toscanai mérsékeltek ügyes politikájukkal megmaradtak a köztársaság élén. Elvetették azt a korábbi elképzelést, hogy a piemonti királysággal egyesüljenek. Köztársaságot akartak, s elhatározták, hogy összehívják az itáliai nemzetgyűlést az alkotmány kidolgozására.

Újabb lehetőség nyílt tehát Olaszországban a cselekvésre, és Garibaldi sem maradhatott tétlen. Svájcon és Franciaországon keresztül Nizzába ment, onnan akart Genovába, majd Velencébe jutni. Sokfelől hívták. Újra összegyűjtött maga körül bizonyos számú vörösingest. A toscanai köztársaság népe lelkesen fogadta, a kormány azonban kevésbé örült érkezésének. Amikor Garibaldi értesült a római eseményekről, elhatározta, hogy oda megy. A római állami vezetők azonban távol akarták őt tartani a fővárostól, hiszen jelenléte erőt és energiát kölcsönzött volna a Népi Kör számára,

amely egyre radikálisabb követeléseket terjesztett elő.

Garibaldi véleménye szerint nem volt szükség sem népi, sem nemzeti körökre, hanem egy olyan egységes szervezetre, amely mindenkit egyesít a haza védelmében. Ő teljesíteni akarta kötelességét legjobb belátása szerint. Elhidegedett Mazzinitől és követőitől, mert azt tartotta, hogy ezek az ügyvédek és szónokok csak locsognak a cselekvésre legalkalmasabb pillanatokban. Bosszantották a politikai intrikák, melyeknek ő is áldozata lett. Önkénteseivel egy Rómától messze fekvő helységbe küldték, mert féltek a vörösingesek forradalmi befolyásától. Téli felszerelés nélkül, háromszor kellett átkelniük az Appennini-hegységen.

Az ideiglenes római kormány, melynek többségét a mérsékeltek alkották, alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat tartott. Garibaldi is mandátumot kapott. Csak most mint képviselő juthatott el Rómába. Éppen reumája volt, amitől máskor is sokat szenvedett. A maga erejéből meg sem tudott mozdulni, szárnysegédjei vitték a tárgyalóterembe.

Azonnal felszólalt, és azt javasolta, kerüljenek minden huzavonát, s fogadjanak el egy határozatot, hogy a képviselők ne hagyják el a tárgyalótermet, amíg ki nem kiáltják a római köztársaságot. Ez azonban nem ment olyan egyszerűen. A vita két

napig tartott. Időközben a pápa kihirdette, hogy az általános választások az ördög machinációi, s felszólította az európai kormányokat a beavatkozásra.

1849. február 8-án az alkotmányozó nemzetgyűlés ünnepélyesen kikiáltotta a Római Köztársaságot. Ugyanakkor elfogadták a következő határozatot:

„Az isten nevében, mi, a keresztény nemzet képviselői, magasra tartva az Evangéliumot egyszer s mindenkorra kimondjuk, hogy a pápa nem foglalhat el királyi trónt, hiszen az ő királysága nem erről a világról való."

142 szavazattal öt ellenében megfosztották a pápát világi hatalmától.

A nemzetgyűlés háromtagú végrehajtó bizottságot választott. A bizottságba azonban különböző meggyőződésű emberek kerültek. Ezért működése döcögött, döntései bátortalanok voltak. Meghiúsították Garibaldi tervét, mely szerint a forradalmat ki kell terjeszteni Dél-Itáliára, támogatni kell a parasztlázadásokat, és ki kell használni az értelmiség elégedetlenségét. A hadseregbe való toborzás vontatottan ment, mert nem szavaztak meg kényszerintézkedéseket. A forradalmárok elégedetlenek voltak a hatóságok lassúsága miatt, és nagy reményekkel fogadták Mazzinit.

Mazzini 1849. március 6-án érkezett meg Rómába. Március 29-én az alkotmányozó nemzetgyűlés az alábbi összetételű trium-

virátus kezébe adta a hatalmat: Mazzini, Saffi és Armellini. A valóságban minden kérdésben Mazzinié volt a döntő szó. A várakozással ellentétben a kormány nem volt erős. Találóan állapították meg róluk: Mazzini elméleti ember, Saffi jó, de gyönge, Armellini erőtlen.

A Római Köztársaság új rendet léptetett életbe: kihirdették a templomi harangok hadi célokra való felhasználását, eltörülték a könyvek cenzúráját, kivették az iskolaügyet a klérus kezéből, kényszerkölcsönt vetettek ki a római bankra (Banco di Roma), elkobozták az egyházi épületeket, és a hajléktalanok rendelkezésére bocsátották. Államosították az egyházi vagyont. Eltörülték a sómonopóliumot, és leszállították a só árát.

A jövedelemmel arányos adórendszert vezettek be, azonfelül rendkívüli adót róttak ki a gazdagokra. Ők azonban megtagadták a rendkívüli adó fizetését, sőt többen titokban nagyösszegű jutalmat tűztek ki annak a hadseregnek a számára, amely elsőnek ér Rómába és megdönti a köztársaságot. Mazzini nem tudott kellő eréllyel fellépni az ellenállókkal szemben. Az egykori pápai hivatalnokok közül sokan maradtak helyükön, ami ellenkezett a köztársaság érdekeivel. Az alkotmányvitában szó volt arról is, hogy megállapítják a munkához való jogot.

Mindaz, ami az új köztársaságban történt, a forradalmi demokraták tevékenységének

eredménye volt. Nem a szocializmus gondolata, hanem Mazzini társadalmi humanizmusának jegyében. Ennek ellenére egész Európában a Római Köztársaságot a kommunisták művének tartották.

A reakciós és klerikális erők koalíciójával és a hozzájuk csatlakozó mérsékeltek pártjával szemben a forradalmi párt bátor lépésre szánta el magát. Szövetséget kezdeményezett a néppel, bár hosszú ideig nem tudta eldönteni a parasztkérdés megoldásának konkrét programját.

A fiatal köztársaság helyzetét megnehezítette a gazdasági káosz, úgyszintén a klérus ellenséges propagandája a falun, főként a távoli tartományokban. Felice Orsini kormánybiztos, akit Marchiába, a régi pápai állam egyik kerületébe küldtek, kénytelen volt rendkívüli állapotot kihirdetni. Az ellenforradalmárok élén a klérus állott. De Angelis bíboros megtiltotta, hogy azok, akik részt vettek az alkotmányozó gyűlés választásain, egyházi esküvőt köthessenek, gyónhassanak vagy keresztapaságot vállalhassanak. A kormány elrendelte a püspök letartóztatását és háromhavi várfogságra ítélte. De nem tudta megfékezni az ellenforradalmi tevékenységet.

Károly Albert piemonti király látva, hogy Itália felszabadításának ügyét a demokraták vették kezükbe, helyre akarta hozni a korábbi gyalázatot, s elhatározta, hogy ismét háborút indít Ausztria ellen. Arra számított,

hogy újból a Savoyai-dinasztia mögé tömöríti a mérsékelt olasz pártokat, és meg tudja nyerni a többi uralkodó támogatását is. A király remélte, hogy a győztes háború megerősíti kormányát, melyet az elmúlt nyolc hónap alatt öt ízben kellett leváltani. Nem teljesítette tehát Radetzky, osztrák tábornagy követelését, hogy vonja vissza az alkotmányt, megtartotta a kormányban a polgári földbirtokos körből származó államférfiakat.

A piemonti hadsereg élére a király Wojciech Chrzanowski, lengyel tábornokot állította, akinek nevét az olaszok ki sem tudták mondani. A hadsereg már kezdettől fogva demoralizált volt. 1849. március 23-án Radetzky Novara mellett megsemmisítő csapást mért a piemonti hadseregre. A kudarcot Chrzanowski nyakába varrták, s törvény elé állították. De a bíróság felmentette. A már említett Ironimo Ramorino tábornokot viszont főbe lőtték, mert parancs ellenére nem fedezte a Ticino-folyón való átkelést.

Se vége, se hossza nem volt a kölcsönös vádaskodásnak. Károly Albert lemondott trónjáról fia, II. Viktor Emánuel javára. A novarrai vereség hírére felkelés tört ki Genovában. A felkelők követelték, hogy Genova szakadjon el Piemonttól, és kiáltsák ki a köztársaságot. A felkelést azonban hamarosan leverték. II. Viktor Emánuel

uralkodása tizenkét genovai halálos ítéletével kezdődött.

A pápa világi hatalmának megdöntése árán kikiáltott római köztársaság szembe találta magát az egész konzervatív Európával. A második francia köztársaság elnöke, Louis Bonaparte Napoléon (a későbbi III. Napóleon császár), kihasználva a novarai vereséget, francia csapatokat küldött Itáliába, azzal az ürüggyel, hogy az osztrákok további előnyomulását megakadályozzák. Minthogy a francia—osztrák versengésnek régi hagyományai voltak Olaszországban, a római triumvirátus elhitte, hogy a franciákban szövetségest talál. Jóllehet, az egyik velencei diplomata figyelmeztette a római kormányt: az angol és francia kormányok a római és toscanai köztársaságok megdöntésére törekszenek.

A francia expedíciós sereg Oudinot tábornok vezetésével 1849. április 25-én lépett partra Róma közelében, Civita Vecchiánál. A triumvirátus Mazzini tanácsára azt a taktikát választotta, hogy nem ad okot a beavatkozásra. A radikális jelszavakat tompították, Rómát csupán az olasz szabadság jelképének akarták feltüntetni. A stratégiai célokat a politikai meggondolásoknak rendelték alá, amivel elkedvetlenítették Garibaldit, aki partizánharcot akart kezdeni.

Mazzini kihirdette:

„A köztársaság zászlaja, amelyet a nép képviselői tűztek ki Rómában, nem jelenti

Giuseppe Garibaldi

Garibaldi felesége, Anita

A római főhadiszállás

azt, hogy a lakosság egy része diadalmaskodott a többiek fölött. A győzelem közös, a sokak győzelme, a túlnyomó többség támogatásával kivívott győzelem. A jó elve győzedelmeskedett a rossz fölött, az általános jog a kevesek uralma fölött, az isten által elrendelt minden ember szent egyenlősége a kiváltságok és önkényuralom fölött. Nem lehetünk köztársaságiak, ha nem leszünk jobbak a mindörökre megdöntött uralkodóknál. A római köztársaság általános olasz programja, huszonhat millió testvérünk reménye és jövője. Meg kell győznünk Itáliát és Európát, hogy alkotásunk a legnagyobb mértékben vallásos, nevelő jellegű és erkölcsös."

Nem mindenki osztotta a triumvirátusnak a francia expedíciós hadsereg céljaival kapcsolatos reményeit. A nép harcolni akart, és minthogy nem látott energikus felkészülést a védelemre, tüntetni kezdett a kormány ellen. Egyre gyakrabban hallatszottak katonai diktatúrát követelő hangok. Garibaldiba vetették reményüket.

A Római Köztársaság akkor már teljesen magára maradt. A toscanai monarchisták ugyanis visszahívták elkergetett nagyhercegüket, aki az osztrák hadak kíséretében rövidesen átvette a hatalmat.

A fenyegető ostrom miatt Rómába rendelték Garibaldit, akit mind ez ideig távoltartottak a fővárostól. Április 27-én meg is érkezett körülbelül 1200 önkéntese élén.

Vezérőrnaggyá és valamennyi önkéntes alakulat parancsnokává nevezték ki.

Csaknem az utolsó percben láttak hozzá a védelem megszervezéséhez: ágyúkat öntöttek, lőszert gyártottak. Külön bizottságot hoztak létre a barikádharc megszervezésére.

Végre a parasztok ügyével is törődni kezdtek. Április 27-én rendeletet fogadtak el, amely szerint minden, legalább háromtagú parasztcsalád akkora földparcellát kap, amelyet egy pár ószvérrel meg lehet művelni. Ezeket a földeket az elkobzott egyházi birtokokból osztották volna ki. Igaz viszont, hogy ez a rendelet ellentétben állott egy másikkal, mely szerint ugyanezek az egyházi javak szolgáltatják a kormány által kibocsátott papírpénzek fedezetét. Ezenfelül a parasztcsaládok számára nem biztosítottak hitellehetőséget a földvásárlásra. Mindazonáltal az 1849. április 27-én kiadott törvényerejű rendelet I. Napóleon kora óta a mai napig a legradikálisabb kísérlet arra, hogy Olaszországban megoldják a parasztkérdést.

Sajnos mindez már túlságosan későn jött.

Oudinot francia tábornok hadai a város falai alá érkeztek. Április 30-án megtörtént az első összecsapás. Oudinot nem számított komolyabb ellenállásra. Azt állította, hogy az olaszok nem tudnak harcolni. Az elsőnek megtámadott hadállást azonban Garibaldi védte önkénteseivel, akik közül különösen

kitüntették magukat a montevideói vörösinges veteránok.

Garibaldi mindig ott jelent meg lován, ahol legelkeseredettebben tombolt a csata. Olyan lelkesedéssel vitte harcba embereit, hogy a francia hadsereg szuronyrohamát kétszer is visszaverték. Már Garibaldi alakjának feltűnése is babonás félelmet keltett az ellenségben. Vörös inget hordott, amelyre dél-amerikai köpenyt, úgynevezett „ponchót" vetett. (Takarószerű ruhadarab, nyílással a fej számára.) A véres ütközetben ő is könnyebben megsérült. A győzelme lelket öntött Róma védőibe. Garibaldi üldözni akarta a visszavonuló francia hadakat, beleszorítani a tengerbe, hogy kényszerítse őket Itália elhagyására. Mazzini azonban erre nem adott engedélyt. Azt remélte, hogy az ütközet leleplezi a francia közvélemény előtt a katonai expedíció valódi céljait, és maga a francia nép hívja vissza katonáit, s megakadályozza a francia köztársasághoz méltatlan hadjárat folytatását.

Mazzini utasítására Róma falaira és kapuira francia nyelven kiragasztották a francia köztársaság alkotmányának V. cikkelyét; amelyben az idegen nemzetek tiszteletben tartására figyelmeztet, elítéli a hódító háborút, és kimondja, hogy tilos bármely nemzet szabadsága ellen fegyvert használni. Ezeknek a falragaszoknak kellett volna megállítaniok a francia hadsereg rohamát.

A francia nemzetgyűlésben szavazás folyt

egy javaslat fölött, mely szerint a kormányt és Louis Napoléont vád alá kell helyezni az alkotmány V. cikkelyének megsértése miatt. Noha a javaslatot 388 szavazattal 138 ellenében elvetették, Napóleon egyelőre nem merte az olasz expedíciós sereget megerősíteni.

A római triumvirátus rendkívül hiszékeny volt Louis Napoléon diplomáciai hadműveleteivel szemben. A francia köztársasági elnök időt akart nyerni, ezért különleges megbízatással Rómába küldte ékesszóló és ügyes diplomatáját, Ferdinand Lessepset. Lesseps biztosította Mazzinit a francia köztársaság jóakaratáról, és megállapodott a 30 napos fegyverszünet megkötésében. Időközben Franciaországban új választást tartottak, amely a parlament összetételét a klerikálisok javára változtatta meg. Louis Napoléon most már nyugodtan küldhetett Olaszországba újabb erősítéseket.

Ezzel egyidőben osztrák és nápolyi csapatok is megindultak a Római Köztársaság ellen. Mazzini Garibaldit kis expedíciós hadsereg élén a nápolyiak ellen küldte. Bár Garibaldi május 9-én megint győzelmet aratott, stratégiai terveit továbbra sem fogadták el.

Garibaldi népszerűsége napról napra növekedett. Ki tudja, talán éppen ezért mellőzték, amikor szóba került a főparancsnok kinevezése? Attól féltek, hogy teljesen magához ragadja a hatalmat. Garibaldi mellő-

zése általános felháborodást keltett. A köztársaság egyik politikusa ezt írta Mazzininak:

„A köztársaságot csak a forradalmi energia mentheti meg. Az az általános, határozott kívánság, hogy Garibaldit nevezzék ki fővezérré! Mielőtt a nép erre kényszerít Téged, tedd meg magad! Vagy nem akarod kihasználni a kezedben levő hatalmat?"

Végül Garibaldi megírta Mazzininak, hogy az állandóan változó stratégiai tervek megbénítják a cselekvésben, s így nem vállalhatja a felelősséget. A köztársaságot vagy diktátorként, vagy csupán mint egyszerű katona kívánja szolgálni.*

Megoszlottak a vélemények a hadvezetést illetően. Garibaldi partizánharcot akart Róma kívül. A katonai erőviszonyok ugyanis igen egyenlőtlenek voltak, és a tartomány forradalmasítása nélkül kilátástalannak tartotta a győzelmét. De Mazzini nem értett ezzel egyet, és minden rendelkezésre álló haderőt Róma védelmére, a város falain belül összpontosított.

Garibaldi keserűen jegyezte fel naplójában:

* Garibaldi memoáriában a következőket írja ezzel kapcsolatban: „Mint életem folyamán annyiszor . . . kezembe akartam venni egy hajó kormányzását, nehogy a vihar a sziklához csapja." (Garibaldi Válogatott írásai. Összeállította, a bevezetést és jegyzeteket írta: Sallay Géza. Művelt Nép 1955. 166. old.) – *Szerk.*

„Ha Mazzini elismerte volna, hogy egy kevéssé én is értek a háborúhoz, akkor Rómában tartotta volna a főparancsnokot, s hagyta volna, hogy megtámadjam a Nápolyi Királyságot... Ehelyett azonban Rómába vont össze minden haderőt, mintha azt akarta volna, hogy ily módon tálcán nyújtsuk át egész hadseregünket a Szajna parti tirannusnak, aki ha negyvenezer katona kevésnek bizonyul, újabb százezret küldhet. Aki ismeri Rómát és tizennyolc mérföld hosszú falait, az tudja, hogy teljes lehetetlenség kevés emberrel megvédelmezni a létszámban és felszerelésben erősebb ellenséggel szemben."

Június 1-én visszatért tehát Rómába. A triumvirátus visszautasította azt a kívánságát, hogy nevezzék ki diktátornak.

Felesége, Anita, gyermekeit Nizzában hagyva Rómába sietett, hogy Garibaldi mellett legyen a veszély idején. Férfiruhába öltözve, hűséges társa volt minden ütközetben.

Oudinot tábornok, akinek negyvenezer főnyi hadsereg állott rendelkezésére, köztük utászalakulatok és városok bevételére különlegesen kiképzett mérnökök, bejelentette a triumvirátusnak, hogy június 4-én ismét megindítják a támadást. A triumvirátus az egyhónapi fegyvernyugvás alatt semmit sem tett a város védelmére. Még a város körüli hegyeket sem szállta meg. Amikor Garibaldi visszatérve tájékozódott a helyzetről, elrendelte a város nyugati falánál húzódó Villa Corsini megszállását.

Parancsát azonban már nem hajthatták végre, minthogy Oudinot, bejelentésétől eltérően, a június 2-ról 3-ára virradó éjjel meglepte Rómát. A franciák megszállták a Villa Corsinit, utána megkezdték a város ágyúzását, majd az általános támadást. Garibaldi hatalmas erőfeszítéseket tett, hogy visszaszerezze a döntő jelentőségű stratégiai állást. Egymás után küldte támadásba legjobb csapatait, amelyek elkeseredett harcot vívtak. Hajnaltól éjszakáig tartott a csata, de a franciákat nem sikerült kivetni állásaikból. Róma védői nem takarékoskodtak vérükkel. Majdnem 180 katona vesztette életét, köztük 23 tiszt, vörösinges veterán. A sebesültek száma csaknem ezerre rúgott. A június 3-i csata egyike volt Garibaldi leghíresebb ütközeteinek.

A város kétségbeejtő helyzetében a triumvirátus végre hozzájárult, hogy Garibaldi legyen a főparancsnok. Ekkor azonban már nem sokat lehetett tenni. Szabályos ostrom és bombázás kezdődött, amely egész júniusban tartott.

Róma védői között harcolt egy több mint kétszázfőnyi lengyel egység, Miczkiewicz egykori légiójának maradványa. A lengyelek részt vettek Garibaldinak a nápolyi hadsereg elleni vállalkozásában, és vele együtt tértek vissza Rómába. Helyzetük nagyon kényelmetlen volt, hiszen az ellen a Franciaország ellen kellett harcolniuk, amely számukra, politikai emigránsok szá-

mára vendégjogot biztosított. De a köztársasági és demokratikus elvek védelméről volt szó, elhatározták tehát, hogy csatlakoznak Róma védőihez. Csak igen kis számban hagyták el a védősereg sorait.

Június 28-ról 29-re virradó éjjel a védelem utolsó bástyája is összeomlott. Az ágyúk több helyen rést ütöttek a falakon, és az állandó tüzelés közben nem lehetett azokat kijavítani. Az alkotmányozó nemzetgyűlés komor hangulatban ült össze, hogy döntsön a továbbiakról.

Az ülésre meghívták Garibaldit is. Amikor belépett, mindenki felállt, és hosszan ünnepelték. Ő még egyszer igyekezett meggyőzni az összegyűlteket arról, hogy az egyetlen menekvés a partizánharc, még akkor is, ha átmenetileg el kell hagyni Rómát. Hiába volt azonban minden érvelése. Elismerték ugyan, hogy a további védelem értelmetlen, de ugyanakkor elhatározták, hogy a helyükön maradnak.

Ezzel a döntéssel Garibaldi nem tudott egyetérteni. Visszatért katonáihoz és bejelentette:

– Katonák! Elhagyom Rómát! Aki tovább akar harcolni a támadók ellen, tartson velem. Nem ajánlhatok fel sem megbecsülést, sem zsoldot, éhséget, szomjúságot, erőltetett menetet, harcot és halált ígérhetek csak. Aki szereti hazáját, az velem jön!

Július 2-án este Anitával és csaknem 4000 önkéntessel kitört a városból. Legjobb ba-

rátai követték, köztük Ciceruacchio, aki magával vitte két fiát is. A fiatalabbik alig volt tizenhárom éves.

A következő nap a franciák elfoglalták Rómát. Elképzelhető, milyen dühös volt Oudinot és a pápa, valamint az osztrákok és II. Ferdinánd nápolyi király, hogy az olasz nép hőse — Garibaldit ekkor már mindenki ennek tartotta – kibújt a hurokból! A hatalmasságok elhatározták üldözését.

Mazzini néhány napig álruhában Rómában maradt, majd sikerült Angliába jutnia. A lengyel légiót lefegyverezték és kiengedték az örök városból.

A franciák július 3-án visszaállították a pápa világi uralmát. Az egyházfő Gaetából való visszatérte után egyházi átok alá vette a Római Köztársaság vezetőit. Július 4-én a francia hadak benyomultak a római nemzetgyűlés épületébe. Az ülésteremben ott volt – elhatározásukhoz híven – valamennyi képviselő. S miután az ülésterem elhagyására kényszerítették őket, a következő tiltakozó határozatot fogadták el.

„A római nemzetgyűlés isten, a szabad választáson küldötteit megválasztó római állam népe és a Francia Köztársaság alkotmánya V. cikkelyének nevében tiltakozik Franciaország és az egész civilizált világ előtt az ellen, hogy a francia hadsereg 1849. július 4-én este 7 órakor erőszakkal benyomult székhelyére."

Az egész színjátékot valószínűleg azért

rendezték, hogy emlékeztessen arra az eseményre, amely 390 esztendővel időszámításunk előtt zajlott le, ugyancsak Rómában. Akkor a franciák ősei, a gallok foglalták el Rómát, és a szenátorok ugyancsak elhatározták, hogy nem hagyják el helyüket. Az ülésteremben várták a benyomuló ellenséget, és hagyták magukat legyilkolni.

Közben Garibaldi megkezdte csodálatos menekülését, melyhez nem kevesebb legenda kapcsolódik, mint harcaihoz. Elhatározta, hogy Velencébe megy. A velencei köztársaság volt az egyetlen itáliai állam, amely még védte függetlenségét. A veszélyes utat nem azért választotta, hogy saját magát megmentse. Ellenkezőleg! Mielőtt eltávozott volna Rómából, az Egyesült Államok diplomáciai képviselője felajánlotta, hogy rendelkezésére bocsát egy, a kikötőben horgonyzó amerikai hajót, melyen ő és a hozzá legközelebb álló és legjobban kompromittált társai veszélytelen helyre hajózhatnak.

Garibaldi nem fogadta el az ajánlatot. Úgy gondolta, hogy ameddig hazája szabadságáért harcolhat, nem hagyja el az országot.

Abban a reményben azonban csalódott, hogy partizánharcot folytathat. A lakosság nem fogadta szeretettel csapatát. Elkedvetlenedtek az események alakulása miatt. Még saját tisztjei és katonái is levertek voltak, nem hittek a sikerben.

A hű Anita azonban nem hagyta el. Noha

másállapotban volt, férfiruhában, rövidre vágott hajjal mellette lovagolt a legnehezebb átkelőhelyeken is.

A veszély és a nehézségek közepette hadserege olvadozni kezdett, már alig ezer ember állt mögötte. Garibaldi észak felé vette útját. Végigvonult az Appennini-hegységen, de a lakosság sehol sem hajlott harcba hívó szavára.

Az osztrák csapatok a nyomában voltak. Minden faluban, amelyen áthaladt, kémkedtek utánuk a papok. Éjszaka sikerült megtéveszteni az üldözőket, de nappal az osztrákok rájuk találtak. Megtámadni mégsem merték, mert mindig olyan ügyesen választotta meg a táborhelyét, hogy az nekik nyújtott előnyt.

Múltak a hetek. Emberei kimerültek, a szökevények száma növekedett. Néha egész csoportok dezertáltak, megtámadták a környező falvakat, és kirabolták a lakosságot. Ez sok gondot okozott Garibaldinak, mivel az ilyen tettek árnyékot vetettek a garibaldisták jó hírére. Azokat, akiket rajtakaptak a garázdálkodáson, főbe lövette. A többség azonban büntetlen maradt.

Végül megmaradt katonáival sikerült átlépnie a kis köztársaság, San Marino határait. Itt menedéket találtak. Garibaldi belátta, hogy a partizánháború tervei irreálisakká váltak, s feloszlatta légióját. 1849. július 31-én egy templom lépcsőjére a következő napiparancsot írta:

„Katonák! Felmentelek benneteket attól a kötelezettségtől, hogy tovább kövessetek. Térjetek vissza otthonaitokba! De ne feledjétek, az olaszok nem maradhatnak szégyenletes rabságban!"

San Marino Köztársaság kormánya tárgyalásokat kezdett az államot körülvevő osztrák hadsereggel. Megegyeztek, hogy a garibaldisták a semleges területen leteszik a fegyvert, és akadály nélkül hazatérhetnek otthonaikba.

Garibaldi azonban nem gondolt a fegyverletételre. Néhány hű bajtársával át akart törni az ostromlók gyűrűjén, hogy eljusson Velencébe. Szerette volna, ha Anita, aki sokat szenvedett útközben, a vendégszerető köztársaság területén marad. Remélte, hogy az osztrákok békében hagyják az asszonyt. De Anita nem akart elszakadni férjétől. Éjfélkor sikerült kijutniuk San Marinóból. A tengerpart felé tartottak. Garibaldinak az volt a terve, hogy elfoglal valamilyen hajót, és azzal mennek Velencébe. A szerencse kedvezett. Amikor másnap éjszaka elértek egy kis adriai kikötőbe, a kisszámú osztrák helyőrséget annyira meglepték váratlan megjelenésükkel, hogy könnyűszerrel lefegyverezték őket, és elfoglalták a kikötőt.

Tizenhárom bárkát zsákmányoltak. Az idő viharos volt, de közeledett a hajnal, a leggyorsabban ki kellett jutni a nyílt tengerre. Az ellenszél miatt ez nehezen sikerült. Végül az egyik hajóval ki tudtak jutni a kikötőből,

és hajókötél segítségével vontatták ki a bárkákat. Garibaldi barikádokat emeltetett a kikötőhöz vezető utcákon, nehogy az ellenség megakadályozza az elhajózást. Kiderült azonban, hogy ezekre az óvintézkedésekre nem volt szükség, nem akadályozták távozásukat.

Reggelre megjavult az idő, kedvező szél kerekedett, és így gyorsabban hajóztak Velence felé. Garibaldi nem tudott örülni a sikernek, hiszen Anita rettentően szenvedett, állapota egyre rosszabbodott. Nem volt ivóvíz, a beteget pedig szörnyű szomjúság kínozta.

A bárkák egész nap gyors iramban, zavartalanul siklottak észak felé. Leszállt az éjszaka. Világos, holdas éj. S akkor egy osztrák hadihajó felfedezte Garibaldi kicsiny flottilláját. Megkezdődött az üldözés. A rakéták és az ágyúzás riadóztatta a többi hadihajót is. Az osztrák hajóhad be akarta keríteni Garibaldiékat. Arra törekedett, hogy a part és a hajók közé zárja a bárkákat. A bárkák egy része rövidesen az üldözők kezére került. Amikor felkelt a nap, Garibaldi már nem tudott másfelé utat találni. Három maradék bárkájával kikötött a parton.

A helyzet reménytelen volt. Anita súlyos beteg. A tenger felől sebesen közelednek az ellenséges csónakok. A menekülők ott álltak az idegen parton, amelyen nem számíthattak baráti fogadtatásra.

Garibaldi felszólította hű bajtársait, hogy oszoljanak széjjel, s a lehető leggyorsabban igyekezzenek eltávolodni a partraszállás helyétől. Ciceruacchio és fiai sírva búcsúztak szeretett vezérüktől. Utóljára látták egymást. Az osztrákok felfedezték a menekülőket, és bírói ítélet nélkül agyonlőtték valamennyit. Meghalt Ciceruacchio is két fiával együtt. Az osztrákok nem kegyelmeztek a tizenhároméves fiúnak sem.

Garibaldi feleségével és egyetlen megmaradt segédtisztjével a közeli mezőn rejtőzött el.

Közben az olasz légió egyik volt tisztje, aki ezen a vidéken gyógyíttatta Róma védelmében szerzett sebeit, ágyúdörgést hallott a tenger felől. Azonnal arra gondolt, hogy ez összefüggésben lehet Garibaldi partraszállásával. Tudta ugyanis, hogy Garibaldi Velencébe tart. A parton szerencsésen rájuk is talált, és sikerült megmentenie őket. Egy szegény paraszt viskójában megpihentek s a beteg Anita végre vízhez jutott. Közben a tiszt kocsit kerített, s orvoshoz vitték a súlyos beteget. De már nem segíthettek, Anita meghalt, mielőtt az orvos házához értek.

Garibaldi 1849. augusztus 4-én vesztette el hűséges élettársát. Még csak el sem temethette, mert ha hosszabb ideig marad a környéken, bajt hoz ismeretlen jótevőire. Menekülnie kellett.

Nemcsak barátai, idegen emberek is se-

gítették, hogy ne essen az osztrákok kezébe, pedig azok nagyon is a sarkában voltak. Az ifjú hazafiak mindent elkövettek, hogy megmentsék a híres vezért. Valósággal stafétában adták kézről kézre. Néha egy éjszaka többször is meg kellett változtatni menedékhelyét. A hegyek ormán rakott tűzzel jelezték a veszélyt. Harminchét napi vándorút után sikerült Garibaldinak eljutnia Genovába.

Nem ámította magát, sejtette, hogy a piemonti kormány „szívélyes" fogadtatást készít elő számára. Ezért még Livorno közelében menedéket akart kérni egy, a kikötőben álló angol hajó parancsnokától. Nagyon vágyott azonban gyermekei után, s megkockáztatta, hogy a piemonti királyság területére lépjen. Amikor a hatóságok tudomást szereztek érkezéséről, letartóztatták, és azt ajánlották, hagyja el Olaszországot. Általában udvariasan bántak vele, és kérésére 24 órás határidőt adtak, hogy meglátogathassa gyermekeit. Ahol csak megfordult, a lakosság lelkes fogadtatásban részesítette.

A piemonti társadalomban hatalmas felzúdulást keltett az a hír, hogy milyen sorsot szánt a kormány Garibaldinak. A torinói parlamentben a baloldali képviselők védelmére keltek. Emlékeztettek arra, milyen nagy szolgálatokat tett Garibaldi Itáliának. A kormány azzal indokolta száműzetési határozatát, hogy Garibaldi, amikor idegen államban – a Római Köztársaságban – ka-

tonai szolgálatot vállalt, elvesztette piemonti állampolgárságát. Végül a parlament határozatot hozott, mely szerint Garibaldi letartóztatása és száműzetése törvénysértés, sérti az olasz nemzeti érzést és büszkeséget.

A nép ünneplése és a parlament baloldalának tüntető határozata nem mentette meg Garibaldit a száműzetéstől, de lehetséges, hogy megmentette egy még rosszabb sorstól.

Megengedték, hogy saját maga válassza ki tartózkodási helyét. Az Olaszországtól nem nagy messzeségben levő Tuniszt választotta.

Garibaldi és Cavour, a két jelkép

Az uruguayi köztársaság kormánya, amikor tudomást szerzett Garibaldi száműzetéséről, felajánlotta a vendégjogot. Ő azonban nem akart oly távoli országba költözni. Meg volt győződve arról, hogy hazájában rövidesen újra fellángolnak a harcok. Az 1848—1849. évi forradalmak nem érték el céljukat, Itália szétdaraboltsága és az idegen uralom pedig nem tarthat örökké.

Ugyanazon okok miatt, amiért Garibaldi nem akart eltávolodni Olaszországtól, ellenfelei szerették volna minél messzebbre küldeni. Féltek tőle, noha nem volt titkos szer-

Cavour

Mazzini

IX. Pius

Garibaldi ezer önkéntesével partraszáll Marsalában

Calatafimi csatában ejtett foglyokat a kikötőbe kísérik

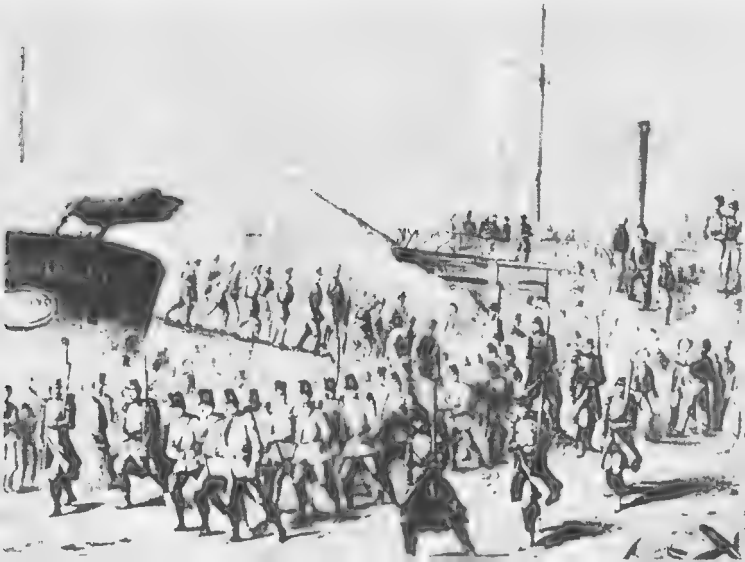

vezete, amivel fenyegethette volna az Appennini-félszigeten kialakult rendet. Féltek tőle mint a forradalmi párt szimbólumától, aki bármelyik pillanatban harcba szólíthatja a népet. Az idő múlásával és a társadalmi ellentétek kiéleződésével személye valamennyi elnyomott eszményképévé vált. A parasztok is benne reménykedtek. Ő képviselte a társadalmi igazságot, s tőle várták, hogy egyesíti az olasz népet. Egész Itáliában legendák keringtek a hősről, akit nem fog a golyó, aki váratlanul megjelenik, megbünteti a gazdagokat, visszaállítja az elnyomottak jogait. Ez a legenda a hatalom akkori birtokosai és a mérsékeltek pártja számára fenyegetőbb volt, mint a száműzött személye.

Ezért ellenségei azt szerették volna, hogy senki ne emlékezzen rá, meg akarták akadályozni visszatérését és azt, hogy sorsáról hír érkezzen az országba. Louis Bonaparte kormánya is ellenségesen viseltetett a római harcok volt vezérével szemben, s kényszerítette a tuniszi hatóságokat, hogy Garibaldit adják ki hazájának. Visszavitték Piemontba, és Szardínia északi partja mellett egy kicsi szigeten, Maddalenán tették partra. De II. Viktor Emánuel király ehhez sem járult hozzá, s ezért Gibraltárra szállították. Itt az angol hatóságok felszólították, hogy hat napon belül hagyja el a várost.

Furcsa helyzet alakult ki. A szegény vándor, akit senki sem akart befogadni, a

Gibraltári szoroson áthajózva Tangerba ment, és végre fél évre menedéket talált a piemonti konzul vendégszerető házában.

Garibaldi azonban nem tudta és nem is akarta hosszú ideig igénybe venni a vendégszeretetet. Elhatározta, hogy nekivág a világnak, és megélhetést keres. Barátai gyűjtést rendeztek, hogy egy kis hajót vásároljanak számára. Garibaldi tehát visszatért volna eredeti foglalkozásához, a hajósélethez. 1850 derekán az Egyesült Államokba ment, hogy megvásárolja a hajót. Az úton kiújult a reumája, hosszú ideig csaknem nyomorék volt.

New Yorkban kiderült, hogy az összegyűjtött pénz nem elegendő hajó vásárlására. Más munka után kellett néznie. Végül egy honfitársa alkalmazta gyertyagyárában. Noha a gyárban mindenki nagyon szívélyes volt hozzá, a naphosszat végzett egyhangú munka közben úgy érezte magát, mint a kalitkába zárt sas.

Egy este kétségbeesve ment el hazulról. A kikötőbe sietett, hogy munkát keressen az ott horgonyzó hajókon, de senki sem akarta alkalmazni. Már rakodómunkát is elvállalt volna, de hiába. Teljesen összetörten, mélyen megalázva tért vissza a gyertyagyárba.

New York-i tartózkodása alatt elhatározta, hogy felveszi az amerikai állampolgárságot. Az Egyesült Államok hatóságai készek voltak kérését kedvezően elintézni,

ám a formalitásoknak Garibaldi sohasem tett eleget.

Végül a barátok mentették meg nehéz helyzetéből. Egy olasz felvette kereskedelmi hajójára, amely Közép- és Dél-Amerika felé tartott. Peruban azután hajóhoz jutott. A „Carmen" kereskedelmi hajó parancsnoka lett. Nehogy felkeltse a rendőrség kíváncsiságát, újra egykori álnevét viselte, Giuseppe Panénak nevezte magát.

Garibaldi hajójával 1852 elején tette meg az első utat, Peruból Kínába. Az út a Csendes-óceánon keresztül 93 napig tartott. Két esztendeig hajózott az óceánokon. Összegyűjtött egy kevés pénzt, majd elhatározta, hogy az első adandó alkalommal visszatér hazájába.

Az alkalom 1854-ben érkezett el. Szenet kellett szállítania a hajóján Genovába. Útközben kikötött Londonban, találkozott Mazzinival, és ő ismertette meg Alekszandr Ivanovics Gercen orosz emigránssal, az ismert demokratával, aki emlékirataiban meleg szeretettel emlékezik meg az olasz hősről.

Szénnel megrakott hajóját Garibaldi most már Genovába irányította. Viszontlátta gyermekeit, és megtakarított pénzéből egy kis földet vásárolt Caprera köves szigetén, Szardínia közelében, az említett Maddalena-sziget mellett. Házat épített, és művelni kezdte kicsiny birtokát. Gazdálkodással, szardíniai vadászgatással és vitorlázással töl-

tötte idejét egészen 1859-ig, amikor újra fellángoltak a harcok Itália felszabadításáért, és ő nem maradhatott közömbös.

Tíz esztendő telt el a népek tavasza óta. Ez alatt sok minden megváltozott Itáliában. Az Egyházi Államban és a Nápolyi Királyságban újra a reakció dühöngött. Nemcsak a demokratákat és az akciópártiakat üldözték, hanem a mérsékelteket, az alkotmány híveit is. Soknak közülük emigrálnia kellett.

Egész Európában győzött a reakció. Végetért a „barikádos burzsoázia" időszaka, amikor a polgárság oly hősiesen harcolt a szabadság és egyenlőség jegyében. A burzsoázia ettől kezdve minden konfliktust liberális reformokkal próbált megoldani, békés megegyezéssel a hatalmon levőkkel. A proletariátust, a „negyedik rendet" azzal vádolta, hogy megbontja a nemzeti egységet, eszköz az abszolutizmus és a feudális arisztokrácia maradványainak kezében.

Igen jellegzetes módon tükröződnek vissza ezek a változások Olaszországban. Az olasz uralkodó osztály, amely már a kapitalista termelési móddal állt kapcsolatban, jól tudta, hogy jövője és fejlődése az ország egyesítésétől függ. Ezt azonban forradalom nélkül akarta megoldani.

Vegyük például Toscanát. A mérsékeltek, akik annak idején kormányra jutottak, félve a népmozgalmaktól, inkább hozzájárultak a nagyherceg visszatéréséhez. Vele

együtt megérkezett az osztrák katonaság is. A mérsékeltek tehát lejáratták magukat a társadalom előtt. Csöndben lemondtak állásaikról, hogy megmenthessék jó hírnevüket, és megelégedtek enyhe tiltakozással az osztrák invázió ellen.

A toscanai osztrák hadsereg véresen leszámolt azokkal a garibaldistákkal, akik a Római Köztársaság bukása után odamenekültek. A nagyherceg megszüntette a sajtószabadságot, visszaadta a klérusnak régi jogait, felszámolta a progresszív adórendszert, fokozta a rendőri ellenőrzést. A mérsékeltek mindettől távoltartották magukat, ugyanakkor a demokratákkal szemben hajthatatlanok maradtak. A jövendő konfliktusra számítva vezető vagy közvetítő szerepre gondoltak, mindenesetre igyekeztek előkészíteni a talajt a Piemonttal történő egyesülésre.

Lombardiában és Velencében az öreg Radetzky tábornagy kormányai lényegében rendőri-katonai kormányzatok voltak. Könyörtelenül üldözték az olasz forradalmárokat. Működésükkel növelték az olaszok vágyát az egyesülésre. A mérsékeltek pártja nem felejtette el a népi tömegek forradalmi fellépését, ugyanúgy, mint Toscanában, elfordult a demokratáktól, s a Piemonttal való egyesülés szükségességét hirdette.

A Szicíliai Kettős Királyságban a reakciós irányvonal nem változott. Itt is megfigyelhető volt a gazdasági fejlődés, ez azon-

ban nem állt arányban sem az ország igényeivel, sem pedig lehetőségeivel. Az alábbi tény is igazolja, mennyire félt a kormány a néptől: vasútvonalak építésénél katonákat dolgoztattak, mivel veszedelmesnek tartották, hogy sok munkást összpontosítsanak egy helyen. II. Ferdinánd király különösen nagy gondot fordított személyes biztonságára. A gaetai erődöt „minden eshetőségre" állandó készenlétben tartotta.

William Gladstone angol politikus, aki rövid ideig Nápolyban időzött, a brit miniszterelnökhöz írt, 1851. július 11-én kelt nyílt levelében így jellemezte az ottani helyzetet:

„Nemcsak a fogyatékosságokról, nemcsak az alacsonyabb rangú hivatalnokok korrupciójáról, mérhetetlen szigorúságáról kívánok szólni, hanem arról az állandó, rendszeres, megfontolt erőszakról, amelyet az évszázados emberi és isteni, írott és íratlan törvények ellen elkövetnek. Az üldözés erénynek számít, s valamennyi társadalmi osztályra kiterjed . . . A törvényt senki sem tiszteli, inkább utálat és gyűlölet tárgya. A kormány nem a nép szeretetére, hanem csupán az erőszakra épít."

Az 1848–1849-es forradalmi vívmányok közül Itáliában csak a piemonti alkotmány maradt meg. Piemontban kezdetben Massimo Azeglio kezében volt a hatalom, akinek jelszava a következő volt: Sem demagógiát, sem abszolutizmust! Lemondása

után 1852-ben gróf Camillo Benso Cavour lett a miniszterelnök.

Cavour a demokraták egyes konkrét követeléseit kisajátította, jóllehet egyébként élesen szemben állt velük. A kormányzat megerősítése érdekében fejleszteni kívánta a parlamentarizmust, s azt akarta, hogy az országgyűlés tükrözze az egész társadalom politikai életét.

Szívesen adott menedéket a többi itáliai államból elűzött liberális emigránsoknak. Ily módon Piemont a liberális gondolkodás bázisa lett Olaszországban. Cavour egy olyan országos vezető osztály kialakítására törekedett, amely nemcsak politikusokból, hanem a különböző területek kiváló szakembereiből, iparosokból, hivatalnokokból, ügyvédekből és földbirtokosokból állna. Gazdasági területen is fejlesztette a liberalizmust. Szeretett volna megegyezni II. Ferdinánd nápolyi királlyal, de az gyűlölte Piemontot és Cavourt. Forradalmi gyújtogatónak tartotta, s hallani sem akart a közeledésről. Cavour módszeresen próbálta növelni Viktor Emánuel népszerűségét, hogy egyengesse számára az utat az olasz koronáig.

Hogy Piemontból korszerű burzsoá államot teremtsen, harcba kellett szállnia a reakciós papsággal. Megszüntette az egyházi törvényszékeket, és 1855-ben bezáratta a kolostorokat. Azokat a püspököket, akik nem voltak hajlandók alávetni magukat az

államhatalomnak, számkivetésre ítélte. A pápa tiltakozott az ilyen intézkedések ellen, és Cavourt egyházi átok alá helyezte.

Egyházellenes, világi belpolitikája biztosította Cavour számára az olasz radikálisok egy részének szimpátiáját is. A klérusnak az a része viszont, amely mindeddig az alkotmányos monarchiát támogatta, átment az ellenzék oldalára.

A jobboldali klerikálisok támadásukat a szabadság és a vallás védelme jelszavaival álcázták. A fennálló rendet önkényuralomnak, a kormányt a polgári szabadságjogok megsértőjének állították be.

Világi katolikus szervezeteket alakítottak a papság akciójának támogatására. Ezek közül a legerősebb a Paulai Szent Vince Egyesület volt, amely 1846-ban állította fel genovai tagozatát, majd a többi városban is szervezkedett. Tüntetéseket rendeztek és petíciókat terjesztettek elő a kolostorok bezárása miatt. Az egyesület politikai céljai annyira nyilvánvalóak voltak, hogy az egyesületi tagság kormányellenes tevékenységnek számított.

Cavour a társadalmi problémákat az alacsonyabb osztályokról való gondoskodás útján kívánta megoldani. Felszólította az értelmiséget és a burzsoáziát, vállaljon felvilágosító munkát. Hajlandó volt azt is megengedni, hogy a munkások részt kapjanak a vállalatok jövedelméből. A munkanélküliek munkához juttatása érdekében ha-

talmas közmunkákat szervezett: vasutat, alagutakat és Genovában hatalmas dokkokat építettek. De határozottan ellenszegült mindenfajta önálló munkásakciónak.

A forradalmat követő tíz évben a piemonti ipar gyorsan fejlődött, és ezzel együtt megszülettek az első munkásszervezetek. Torinóban már 1850-ben megalakult az Általános Munkásegylet. Rendes tag csak munkás lehetett, de tiszteletbeli taggá fogadtak bárkit, aki megfizette a tagdíjat. Ennek következtében az első munkásegyesületek vezetősége a tiszteletbeli tagok – értelmiségiek, sőt burzsoák – közül került ki. A tagok kötelessége közé tartozott, hogy „dolgos életet" éljenek, „jó állampolgárok" legyenek, tartózkodjanak az italtól és a hazárdjátékoktól, segítsék beteg társaikat, valamint az elhaltak családtagjait. Tehát Cavour terveinek megfelelő típusú munkásszervezetek alakultak.

Ezek az egyesületek gomba módra szaporodtak, 1850-ben már száz volt belőlük. 1853-tól kezdve évente megtartották a küldöttek kongresszusát. A kongresszuson például ilyenfajta kérdéseket tárgyaltak meg:

Milyen képzettségre van szüksége a munkásosztálynak?

Miképpen kell megszervezni a rokkantak és öregek védelmét?

A munkásosztály lakásviszonyai megjavításának módjai.

Fogyasztási szövetkezetek szervezése stb.

Hosszú éveken keresztül a kongresszusok nem foglalkoztak politikával, noha maga az élet vetette fel az ilyen problémákat. A mérsékeltek viszont éberen ügyeltek arra, hogy csak ők politizáljanak.

A politikához való viszony hamarosan megosztotta a különféle egyesületi képviselőket. A genovai egyesület, amely a legerősebb volt, a kongresszus határozata ellenére szembeszegült az „antipolitikus" programmal. A munkásegyesületek lassan kivonták magukat a kormány és a mérsékelt pártok védnöksége alól, és korlátozták a tiszteletbeli tagok jogait.

A szocializmus valódi, nem utópista kispolgári eszméi nehezen jutottak el az olasz munkásokhoz. Minden oldalról, a kormánytól egészen Mazziniig, azt hajtogatták, hogy a szocializmus „nagyobb csapás a koleránál". Az uralkodó köröket nyugtalanította az a tény, hogy a szocialista gondolatok – bár azok néha elferdítve jutottak oda – élénk visszhangra találtak. Egyre energikusabban hívták fel a kormányt, hogy vegye kezébe a munkáskérdés megoldásának az ügyét, ha el akarja kerülni a forradalmat és annak következményét: a „vörös köztársaság" létrejöttét.

Abban az időben az olaszok jelentős szocialista teoretikusa Carlo Pisacane volt. 1818-ban született nápolyi arisztokrata családból. Katonamérnöki akadémiát végzett, később az afrikai idegenlégióban szolgált.

A népek tavasza idején részt vett a forradalomban, a Római Köztársaság vezérkari főnöke lett, és – eléggé érthetetlenül – ellenezte Garibaldi diktátorságát. A forradalom bukása után külföldre menekült, és publicisztikai tevékenységet fejtett ki.

Mazzini Marx és Engels „Kommunista Kiáltvány"-ával szemben időről időre antiszocialista kiáltványokat bocsátott ki. Carlo Pisacane viszont a „Kiáltvány" és az 1848-as események hatására közelebb került a szocializmushoz. Azt bizonygatta, hogy a forradalom azért bukott el, mert a forradalmárok csak a despotizmus formája, nem pedig annak lényege ellen harcoltak, s mindössze a kormányformát akarták megváltoztatni. A gazdagok Károly Albert mögött sorakoztak fel, mert a király védelmezte a nép kiszipolyozásával szerzett vagyonukat. A felkelő mozgalomnak nem volt kapcsolata a néppel. Megpróbálták összeegyeztetni a legkülönbözőbb elveket, de egységes programjuk nem volt. A reformokat a vagyonos osztályok érdekei diktálták. A szegények számára csak a jövő szép ígéretei és a jelen nehéz áldozatai maradtak.

A nemzeti jelszavak – hirdette Pisacane – csak a felkelés kirobbantásához elegendőek, de nem a győzelemhez. „Akár király, akár köztársasági elnök, akár triumvirátus kezében van a hatalom, a nép rabsága nem szűnik meg, ha ugyanakkor nem alakul át a társadalmi rendszer."

Mazzinival ellentétben Pisacane fellépett a vallási jelszavak ellen. „A despotizmus fő segítőtársai a nyomor és a vallás: Mindkettő tudatlanságban tartja az embereket." Pisacane harcolt a „vallás, a tulajdon és a testvériség burzsoá mítoszai ellen".

A mérsékeltek – jelentette ki – jobban bíztak a hadsereggel rendelkező királyban, mint a népben. A köztársaságiak viszont harcoltak a kommunizmus ellen, nem akartak szocialistáknak tűnni, és ily módon a forradalmat kívánva, lényegében ellene harcoltak. Sem a mérsékeltek, sem a köztársaságiak nem tudták az ország társadalmi megújulását biztosítani. Olaszországban még nem érkezett el az ideje a szocialista párt megalakulásának, mert a proletariátusban még csak a szocialista öntudat csírája, a jövendő forradalom szikrája van meg. A nép érzi szerencsétlenségét, de nem látja a szabadulás útját – állapította meg Pisacane.

Szerinte a jövendő társadalomban a föld a nemzeté lesz, és megművelésre átadják közösségeknek, amelyek a jövedelmet egyenlő mértékben felosztják a tagok között. Az ipari tőke a nemzet tulajdonába kerül, s a valamennyi iparban foglalkoztatottak nagy autonómiával rendelkező termelési szervezetek tagjai lesznek.

Ez az ideológia, amely megelőzte Olaszország akkori gazdasági-társadalmi fejlődését, Pisacane számára is sok csalódás forrásává vált.

A munkásosztály még nem értette meg Pisacane eszméit, pedig a politikai kérdések egyre jobban érdekelték. A genovai munkásegyesületek álltak az élére annak a felkelésnek, amelyet Pisacane készített elő, amelyről a későbbiekben még szó lesz. Amikor azonban a felszabadulás konkrét megoldásáról volt szó, szakadás következett be. Egyesek Cavour, mások Mazzini politikáját tették magukévá.

Cavour terve az egyesült Itália megvalósítására az volt, hogy az olasz államok a piemonti monarchiához csatlakozzanak, s együtt harcoljanak Ausztria ellen. Az 1848. évi tapasztalatokból már tudta, hogy egy ilyen háborúhoz az olasz katonai erő kevés. A népet nem akarta megmozgatni, inkább kívülről, elsősorban III. Napóleontól remélt támogatást.

Cavour finom diplomáciai játékba kezdett, hogy az olasz kérdést nemzetközi fórum elé vigye, s összekösse azt az „európai erőegyensúly" kérdésével. Az első ilyen irányú kísérlet az volt, hogy e fórum elé vitte a lombardiai és velencei politikai emigránsok amiatti sérelmét, hogy vagyonukat elkobozták.

A krími háborúval kapcsolatban e diplomáciai játék már komolyabb formát öltött. 1854-ben Anglia és Franciaország hadat üzent a cári Oroszországnak, mert veszélyeztette törökországi befolyásukat. A háború jóval nehezebbnek bizonyult, és több

áldozatot követelt, mint ahogy azt eredetileg gondolták, ezért Anglia és Franciaország kísérletet tett más európai államok bevonására is. Elsősorban Ausztriát szerették volna megnyerni, a bécsi kamarilla azonban várakozó álláspontot foglalt el.

Cavour villámgyorsan kihasználta ezt a pillanatot, és kormánya nevében belépett a háborúba. Ez jó alkalom volt Anglia és Franciaország számára, hogy sakkot adjanak Ausztriának, s 1855 januárjában szövetséget kötöttek Piemonttal. Röviddel ezután tizenötezer piemonti katona indult el a harctérre. Igaz, hogy a nép lázadozott az idegen földön, a hazától távoli csatatereken folyó vérontás ellen, de Cavour hatalmas politikai sikert ért el.

A háború befejezése után 1856-ban, Párizsban megkezdődött az európai hatalmak békekonferenciája. Ezen a piemonti küldöttség is részt vett. Cavour ily módon helyet biztosított magának a nemzetközi arénában. Igan ugyan, hogy nem sikerült – ahogy titokban remélte – az olasz kérdés diplomáciai úton történő megoldása, de a konferencián mégis csak felvethette az olasz egység ügyét.

III. Napóleon Párma és Modena Piemonthoz való csatolásával kívánta megjutalmazni szövetségesét a háborúban való részvételért. Walewski francia miniszter bírálta az Egyházi Államban és a Nápolyi Királyságban uralkodó képtelen viszonyokat. Ha-

sonló értelemben beszélt Anglia képviselője is. Cavour felhívta az európai kormányok figyelmét arra, hogy az itáliai abnormális viszonyok háború kitörésével fenyegetnek, és hogy Ausztria veszélyezteti Piemont létét. Azt állította, hogy Piemont az egyetlen olasz állam, amely gátat vetett a forradalomnak.

Cavour azt sugallta III. Napóleonnak, hogy az olasz kérdést Ausztria elleni háborúval kellene megoldani.

Az olasz szabadelvűek gratuláltak Cavournak a diplomáciai sikerhez. Az Egyházi Államtól aranyérmet kapott. Lombardiában gyűjtést rendeztek a krími háborúban elesett piemonti katonák emlékművének felállítására.

Cavour ügyes politikája, a népek tavasza egykori köztársasági politikusait is egyesítette az általa hirdetett politikai elképzelésekben. 1857-ben Manin, az 1848–1849-es évek velencei köztársaságának híres diktátora is részt vett az „Olaszország és Viktor Emánuel" jelszóval életre hívott Olasz Nemzeti Szövetség (Società Nazionale Italiana) megalakításában. Ehhez a szövetséghez csatlakozott Garibaldi is, akivel Cavour személyes kapcsolatot teremtett.

A köztársaságiak Garibaldival együtt azt gondolták, hogy Cavour koncepciójának elfogadásával ki tudják vívni az olasz egységet, részvételükkel biztosítják majd a nemzeti mozgalom haladó társadalmi jellegét. A

valóságban azonban nagy részük eszköze lett Cavour ügyes taktikájának.

Mazzini nem mondott le azokról a kísérletekről, hogy új nemzeti felkelést robbantson ki. 1852-ben és 1853-ban Lombardiában próbálkozott, de a felkeléseket az osztrákok véresen elnyomták. 1856-ban, titokban Genovába utazott, hogy gyűjtést szervezzen ezer puska megvásárlására. A fegyvereket azoknak az önkéntes alakulatoknak szánta, amelyeket a felkelés jelszavaival Szicíliába vagy Nápolyba akart küldeni.

A vállalkozást 1857-re tervezték. Felajánlották Garibaldinak, hogy álljon a felkelés élére, de ő nem bízott annak sikerében, s visszautasította a kérést. Mazzini ekkor az 1849. évi régi vezérkari főnökét, Pisacanét bízta meg a vezetéssel.

A vállalkozást a titkos társaságok összeesküvéseinek mintájára szervezték. Egy kis csapat bátor és áldozatra kész férfi feladata lett volna, hogy magával ragadja az egész népet. Mazzini eddigi elképzelései közül ez volt a legjobban megszervezve, és a pillanatot is helyesen választotta meg. A vállalkozással egyidőben felkelést terveztek Genovában és Livornóban is.

Pisacane 1857. június 30-án háromszáz társával Sapriban, egy Nápolytól délre fekvő kis tengerparti helységben szállt partra. Mint később kiderült, egy provokátor félrevezette az előkészületeket illetően, és sem fegyverkészletek, sem önkéntes ala-

kulatok nem vártak rá. A lakosság közömbös, sőt, inkább ellenséges volt.

Pisacane azonban nem hátrált meg. Éjjelre egy barátjánál kért szállást, s arra gondolt, hogy másnap harcba szólítja a lakosságot. De a következő nap, július 1-én, megérkezett a hadsereg és a város utcáján valósággal lemészárolta Pisacane csoportját. Az utcát ennek az eseménynek emlékére a mai napig is „július 1. utcának" nevezik. Harmincöt felkelőt a helyszínen kivégeztek. Pisacane és legközelebbi társai meghaltak. Sokan fogságba kerültek és súlyos büntetést kaptak. II. Ferdinánd király is figyelemmel kísérte a nyomozás részleteit. A felkelőknek csak maroknyi csoportja tudott visszajutni a hajóra és elmenekülni.

A vállalkozás nem sikerült ugyan, de jelentősége óriási volt. Bebizonyosodott, hogy megindult a nemzeti mozgalom új hulláma. Ugyanakkor nyilvánvalóvá lett, hogy Cavour politikája és a forradalmi pártok törekvései között szakadék tátong. S mivel a forradalomellenes front nemzetközi jelleget öltött, III. Napóleon haladéktalanul Cavour segítségére sietett. Nem akarta elmulasztani a számára kínálkozó alkalmat, hogy megerősítse a francia befolyást az Appennini-félszigeten az olasz ügy megfelelő támogatásával.

Cavour ügyesen kihasználta az európai kormányok félelmét az olaszországi demokraták forradalmi törekvései miatt. Kijelen-

tette, hogy ha Itáliát nem egyesítik „felülről", az egyesülés „alulról" következik be.

Ebben a helyzetben került sor megegyezésre Cavour és III. Napóleon között. A megállapodás értelmében III. Napóleon támogatja Piemontot, ha háborúba keveredik Ausztriával, és ugyanakkor hozzájárul ahhoz, hogy Lombardiát, Pármát és Modenát Piemonthoz kapcsolják. Viszonzásul Piemont átengedi Franciaországnak két kerületét: Savoyát és Nizzát. Toscana, az Egyházi Állam és a Szicíliai Kettős Királyság függetlenek maradnának.

Napóleon hozzájárult ahhoz is, hogy létrejöjjön az olasz államok föderációja Piemont vezetése alatt. Vállalta Itália döntőbírója és pártfogója szerepét, hogy háborút viselve az elnyomott nemzetiségek védelmében, megjavítsa saját helyzetét is Franciaországban. Abban ugyanis nem kételkedett, hogy nemzete támogatni fogja.

III. Napóleon azonban figyelmeztette Piemontot, hogy csak akkor léphet háborúba, ha Ausztria megtámadta. Megfelelő konfliktus kiprovokálása nem volt nehéz.

Cavour elhatározta, hogy megegyezik Garibaldival, s népszerűségét felhasználva bevonja a népet az új „királyi háborúba".

1859 februárjában Cavour Torinóba hívta Garibaldit, s megbízta, hogy az önkéntes alakulatok élén vegyen részt a közelgő Ausztria elleni háborúban. Garibaldi megértette, hogy Cavour ily módon akarja a nép tetszését elnyerni. Ő nem bízott a III. Napóleonnal kötött szövetségben. Mégis elfogadta a megbízást, de nem gondolt arra, hogy a Cavourtól és II. Viktor Emánuel királytól való függése milyen mértékben fékezi majd működési lehetőségét.

Garibaldi emlékiratában elhatározását a következőképpen világítja meg:

„*Büszkén kijelenthetem – írja Garibaldi –, hogy mindig köztársasági voltam és ma is az vagyok, de ugyanakkor a népszuverenitásban sohasem hittem oly kizárólagossággal, hogy azt erőszakkal kényszerítsem az egész nemzetre. A köztársaság kétségtelenül a legjobb államforma, de csak akkor, ha egy szabad országban, a nép aktív többsége minden kényszer nélkül kifejezésre juttatja a köztársaság kikiáltásának vágyát. Ha a szavazatomat kellene adnom, mint 1849-ben Rómában, kétségtelenül a köztársaságra szavaznék, és igyekeznék másokat is meggyőzni álláspontom helyességéről. Minthogy azonban a köztársaság kikiáltása pillanatnyilag (1859-ben) lehetetlen volt, egyrészt a jelenlegi társadalom szétesése, másrészt a fennálló monarchiák összetartása miatt, ugyanakkor pe-*

dig a dinasztikus és nemzeti erők összefogásával kedvező alkalom kínálkozott a félsziget egyesítésére, habozás nélkül elfogadtam ezt a kombinációt."

Garibaldi nem ismerte fel, hogy Cavournak az a kijelentése, miszerint a külső ellenség elleni harc, „a haza felszabadításának szent célja" mellett a társadalom és a rendszer kérdése másodrendű – meghatározott társadalmi elképzelést takart. Cavour azt akarta, hogy a harc vezetése a földesurak és a burzsoázia kezében maradjon, s Garibaldi bevonásával csupán biztosítani kívánta, nehogy annak vezetésével népi háború törjön ki. Katonai fegyelem alá kényszerítette Garibaldit, és így ellenőrzése alatt tartotta őt.

Az önkéntes hadtest szervezése során Garibaldinak sok kellemetlenséget és megaláztatást kellett elviselnie. Arra a hírre, hogy Torinóban tartózkodik, egész Olaszországból lelkes hazafiak siettek oda, hogy csatlakozzanak hozzá. Minthogy azonban Cavour diplomáciai bonyodalmaktól tartott, nem engedte Garibaldit a nyilvánosság előtt szerepelni, valósággal elrejtették. Végül is nem bízták meg az összes önkéntes alakulatok főparancsnokságával, hanem annak csupán egy része fölött rendelkezett.

Cavour az alanti rendeletet tette közzé: „Az 1859. év március 17-én kelt királyi rendelet 4. és 6. §-a alapján Cialdini vezérőrnagy javaslatára megbízzuk Giuseppe Garibaldi urat, hogy vezérőrnagyi rangban

vegye át az alpesi vadászok hadtestének parancsnokságát a fenti rendeletben lefektetett jogokkal, és felhatalmazzuk, hogy tegye le az esküt. C. Cavour, miniszterelnök."

A háború április 29-én tört ki. A piemonti és francia egyesült seregek főparancsnokságát III. Napóleon vette át.

Az osztrák hadak azonnal mélyen benyomultak Piemontba. Viktor Emánuel magához rendelte Garibaldit, hogy arra az esetre, ha az osztrákok előnyomulása folytatódik, rábízza a főváros védelmét. Ha Torino nem kerülne veszélybe, Garibaldinak az Alpokba kell vonulnia az arcvonal balszárnyára, és onnan nyugtalanítani az ellenséget. Az Alpok a háború mellékszínpada volt. A hadjárat sorsa egészen másutt dőlt el.

Az alpesi vadászok serege nem volt nagy. Szándékosan nem engedtek Garibaldihoz túl sok önkéntest. Mint kiegészítő hadtestnek, felszerelésük siralmas volt. Fegyverzetük elavult, számos lövésznek még egyenruha sem jutott.

Garibaldi kidolgozta saját tervét. Elhatározta, hogy északról lépi át Lombardia határát, és a népet felszólítja az osztrákok elleni felkelésre. Jól ismerte a terepet, hiszen 1848-ban éppen ezen a vidéken vezette a partizánharcokat. A főparancsnokság egyáltalában nem törődött Garibaldi csapataival, aminek ő örült, hiszen csak árthattak volna neki.

Ügyes manőverezéssel áthatolt a hegy-

szorosokon. A Ticino-folyón átkelve, benyomult Lombardiába. Ebben a háborúban ő lépte át elsőnek a határt, 1848-ban ő volt az utolsó, aki elhagyta Lombardiát. Elfoglalta Varese városát. A lakosság lelkesen fogadta, s bár zuhogott az eső, mindenki ott szorongott az utcákon. Ölelgették, csókolgatták a katonákat. A nép a középületekről letépte az osztrák kétfejű sast, és kitűzte helyette a háromszínű olasz zászlót. A szomszéd városok elküldték képviselőiket, hogy üdvözöljék a felszabadítókat.

Feltehető volt, az osztrákok mindent elkövetnek, hogy felszámolják az uralmuk alatt levő Lombardiában történt első betörést. Ha Garibaldi vissza tudott volna vonulni a hegyekbe, és mozgó harcra tér át, nem érvényesült volna az ellenség túlereje. Nem akarta azonban az ellenség kényekedvére hagyni a várost, elhatározta, hogy védeni fogja. Kizárólag ügyességének és az osztrákok könnyelműségének tudható be az a rendkívüli esemény, hogy a kisszámú önkéntes erők szétverték, visszatérésre kényszerítették a támadó ellenséget.

A siker híre nagy lelkesedést keltett a környék lakosságában. Több helyen partizáncsoportok alakultak. Garibaldinál megjelent Como városának küldöttsége, és kérte, szabadítsa fel a várost. Garibaldinak ismét sikerült áttörnie az útját elálló osztrák seregeken. Veszteségei nem voltak ugyan na-

gyok, de igen fájdalmasak, mivel néhány jó tisztje elesett.

Comóba éjszaka nyomult be. A lakosság eleinte nem is sejtette, milyen hadsereg foglalta el a várost. Zárva volt minden kapu, besötétítve minden ablak. Amikor azonban megtudták, hogy olasz csapatok érkeztek, leírhatatlan volt a lelkesedés. A várost kivilágították, megkongatták a harangokat. A megriadt osztrák katonák azt hitték, hogy ez egy általános felkelésre történő jeladás.

Garibaldi nem tudta, milyen irányba vonultak vissza az osztrákok. Meg kellett tehát őriznie éberségét és óvatosságát. A fáradt katonák készenlétben az utcákon táboroztak, barikádokat építettek. Közben pedig az osztrákok Milánó felé meneteltek.

Garibaldi nem tartotta seregét elég erősnek ahhoz, hogy mélyen benyomuljon Lombardiába, s nem akart elszakadni bázisától, Piemont északi részében hagyott táborától. Elhatározta, hogy visszatér Varesébe, mert az közelebb fekszik a határhoz. Hogy biztosítsa Piemonttal az összeköttetést, el akarta foglalni a Maggiore-tó melletti megerősített hadállást. De vállalkozása nem sikerült, s közben az osztrákok elfoglalták Varesét.

Nehéz helyzetbe került. Szerette volna visszafoglalni Varesét, hogy lakosságát megvédhesse az osztrákok bosszújától. Az ellenség ereje azonban ötszörösen felülmúlta az övét. Nagy fájdalmára le kellett

mondania szándékáról. Visszafordult Comóba. Közben azonban az ellenség elfoglalta az országutat, és a hegyeken keresztül kellett átverekedniük magukat.

Comóban sem volt jó a helyzet. Mihelyt Garibaldi eltávozott, a lakosság nyugtalanná vált. A klérus röplapokat szórt az osztrákok visszatéréséről és a várható boszszúról. Végül is a helyi hatóságok, a sebesültek és az a néhány lövészszakasz, amelyet Garibaldi hátrahagyott, kivonult a városból. Como védtelen maradt.

Garibaldi mindezekről június 1-én értesült Raimondi őrgróf lányától, a fiatal, bátor és szép Josefinától. A csinos lány egy káplán kíséretében, mellékösvényeken, nagy kerülővel, nehogy az osztrákok kezébe kerüljön, érkezett meg kocsiján. Ismertette a helyzetet, és kérte, térjen vissza a városba. Garibaldi el volt ragadtatva a lány bátorságától, és parancsot küldött általa a hátrahagyott comói csapatoknak. Elhatározta, hogy visszatér, bár nem nagyon hitt abban, hogy a lány végre tudja hajtani a feladatát. Kiderült azonban, hogy a lány mindent elintézett.

Az önkéntesek másodszor is elfoglalták Comót.

Közben a hadihelyzet megváltozott. Az egyesült francia–piemonti hadsereg mindeddig nem ért el jelentősebb sikereket, állandóan egyhelyben topogott. Ez volt az oka annak, hogy Cavour szemet hunyt az alpesi vadászok önálló tevékenysége felett.

Sőt Garibaldinak táviratot küldött, amelyben arra kérte, hogy robbantson ki általános felkelést. Mintha ilyesmit parancsra meg lehetne valósítani! Június 4-én viszont Magentánál az egyesült seregek döntő győzelmet arattak az osztrákok fölött. Négy nappal később benyomultak Milánóba.

A kezdeményezés III. Napóleon és II. Viktor Emánuel kezébe került. Háttérbe kellett szorítani Garibaldit, hogy ne ártson a „királyi háborúnak". Most már nem volt szükség a felkelésre.

Minthogy dél felől a piemonti és a francia hadsereg révén biztosította az oldalát, Garibaldi keletnek indult, hogy megtisztítsa a főarcvonaltól északra eső területet. Elfoglalta Bergamo városát, amely annyira emlékezetes volt számára 1848-ból, majd pedig bevonult Bresciába. Noha emberei rendkívül fáradtak voltak, gyorsan menetelt előre, hogy megvédhesse a lakosságot a menekülő osztrákok bosszújától. Sok fegyvert és lőszert zsákmányolt. Végül is a kimerült alpesi vadászok – alig kétezren voltak – néhány napos pihenőt kaptak.

Marx, aki állandóan figyelte az eseményeket, nyugtalanul azt írta Engelsnek, hogy szerinte Garibaldit szándékosan küldik a legveszélyesebb helyekre, hogy „alkalma legyen" meghalni. A bekövetkező események megmutatták, hogy Marx gyanúja nem volt alaptalan.

Június 15-én Garibaldi parancsot kapott

a főhadiszállásról, nyomuljon még keletebbre, a Garda-tó irányába, és foglalja el Lonato városát.

Ahhoz, hogy Garibaldi végrehajthassa a parancsot, kicsiny seregét meg kellett osztani: Egy része az utat őrizte, amelyen az erősítést várták, a másik része a folyón való átkelést készítette elő. Ilyen hátrányos helyzetben támadta meg a túlerőben levő ellenség. Sok embert vesztett, és vissza kellett vonulnia. Utólag derült ki, hogy semmiféle erősítést nem küldtek számára, és Lonatóban volt az osztrákok főhadiszállása, ott tartózkodott Ferenc József császár is (!).

Garibaldi megdöbbent. Gyanakodott, hogy kelepcét készítettek elő számára. Visszavonult a hegyekbe. Nem törődve a főparancsnokság parancsaival, fegyverbe hívta a népet. Rövidesen 1200 lövész helyett 12 000-rel rendelkezett. Mindenfelől özönlöttek hozzá a lelkes fiatalok.

Miközben az alpesi vadászok az osztrák hadak jobbszárnyán nyugtalanító hadmozdulatokat végeztek, az egyesült francia és piemonti seregek fő ereje kelet felé menetelt, és Solferinónál hatalmas, véres csatát vívott. Huszonötezer halott és sebesült maradt a csatatéren. Az osztrákok visszavonultak, és bezárkóztak a várnégyszög erődrendszerébe.

Ilyen sikerek után, Cavour számára teljesen meglepetésszerűen, III. Napóleon béketárgyalásokat kezdett az osztrák császárral,

és végül sorsára bízva az egész olasz ügyet, Villafrancában megkötötte a fegyverszünetet.

III. Napóleon döntésének többféle oka volt. Először, az olasz nemzeti mozgalom jelentős mértékben túlment azokon a határokon, amelyeket ő megszabott. Toscanában, Pármában és Modenában a lakosság elűzte az uralkodókat, s az Egyházi Államban, valamint a Nápolyi Királyságban forradalom kitörése fenyegetett. Másodszor, a francia klerikális párt támadást indított III. Napóleon olaszországi politikája ellen, amely közvetve a pápa uralmát is veszélyeztette.

Végül Napóleon arra számított, hogy szövetségese, az orosz cár tüntető hadmozdulatokat végez majd Lengyelországban az osztrák határ mentén, és ily módon elvonja Olaszországból az osztrák csapatok egy részét. A cár ugyan visszatartotta a német államokat egy esetleges Franciaország elleni fellépéstől, de a helyzet mégsem volt kielégítő.

A békeszerződés értelmében Ausztria átadta Lombardiát Franciaországnak, de megtartotta a velencei tartományt. Napóleon ezután Lombardiát Piemontnak adta, és cserébe megkapta Savoyát, valamint Nizzát.

Nizza, ez az olaszok lakta föld, Garibaldi hazája, Franciaországhoz került. Garibaldi felháborodottan árulással vádolta Cavourt.

A váratlan béke, valamint Savoya és Nizza

megszállása következtében Cavour politikája erősen kompromittálódott. Így Cavour lemondott a kormány éléről.

A háború befejeződött, de újabb nyugtalanság támadt, mégpedig ezúttal Közép-Olaszországban. Úgy tűnt, hogy minden percben nyílt felkelés törhet ki. Garibaldi elhatározta, hogy Toscanába megy, ahonnan olyan ígéretet kapott, hogy a hadsereg főparancsnoka lesz. Felmentését kérte a piemonti szolgálat alól, és Firenzébe utazott. Ott azonban a legkülönfélébb intrikák hálójába került, és végül mindössze egy hadosztályt bíztak rá.

Garibaldi helyzete tehát mind Piemontban, mind Firenzében rendkívül kellemetlen volt. Ezután Torinóba hívták, ahol viharos megbeszélést folytatott Viktor Emánuellel, aki határozottan ellenezte tervét, hogy megtámadja az Egyházi Államot.

Garibaldi ezek után lemondott minden katonai rangjáról, s elhatározta, hogy visszatér Caprerára. 1859 novemberében Genovában akart hajóra szállni, barátai azonban kérték, hogy ne utazzon el, mert az ország tüntető elhagyása kellemetlen következményekkel járhat, amíg a közép-olaszországi helyzet nem dől el. Garibaldi újból engedett, és Viktor Emánuellel történt újabb megbeszélés után hozzálátott a lombardiai nemzeti gárda megszervezéséhez. Remélte, hogy ily módon segítheti egykori alpesi vadászait, akiket nem vettek át a reguláris hadseregbe.

Torinói tartózkodása alatt közel került a baloldali parlamenti képviselőkhöz, és velük egyetértésben hívta életre a Fegyveres Nemzet szervezetet. Felhívást intézett a nemzethez és gyűjtést indított egy millió puska megvásárlására. Ezzel diplomáciai bonyodalmakat idézett elő. Külföldi nyomásra megbukott a piemonti kormány, és 1860 januárjában ismét Cavour került a miniszterelnöki székbe. Garibaldi pedig visszavonult.

Josefina Raimondit, azt a fiatal lányt, aki a lombardiai hadjárat kezdetén Comóba hívta – Garibaldi nem tudta elfelejteni, s elhatározta, hogy feleségül veszi. A lány 30 évvel fiatalabb volt nála, de apja megtisztelve érezte magát a „nemzeti hős" ajánlatától, és beleegyezett a házasságba.

Szegény Josefina nem mert ellenkezni, pedig szerelmes volt a piemonti hadsereg egyik csinos tisztjébe, Luigi Caroliba. A fiatalember ekkor ezredénél volt, és a lány nem tudott vele beszélni. 1860. január 24-én megtartották az esküvőt. Valaki azonban névtelen levelet küldött Garibaldinak, amiből tudomást szerzett vetélytársáról. A menyegző alatt megmutatta Josefinának a levelet, s megkérdezte igaz-e, ami abban áll? A lány nem tiltakozott, mire Garibaldi szó nélkül felkelt az asztaltól, és meg sem állott Caprera szigetéig.

Sosem látta többé Josefinát. Olaszországban nem ismerik a válás intézményét, így ez

a furcsa frigy formálisan több mint húsz esztendeig tartott.

Garibaldi egy magányos szigetre, Cavour pedig a kormányba tért vissza. 1860-ban Pármában, Modenában és Toscanában népszavazást tartottak, melynek eredményeként ezeket az országrészeket a piemonti királysághoz csatolták. Igaz ugyan, hogy emiatt a pápa kiátkozta Cavourt, de a Savoyai-uralkodóház számára óriási hasznot hozott. Egész Olaszországban növekedett a dinasztia tekintélye. Általános volt a vélemény, az országot Viktor Emánuel jogara alatt kell egyesíteni. Egész Olaszország visszhangzott a kiáltástól – „Éljen Viktor Emánuel!" –, noha sok esetben börtön járt érte.

Véletlen folytán Verdi, a nagy olasz zeneszerző nevének betűi éppen a jelszóként használt „Viktor Emánuel Olaszország királya" szavak kezdőbetűit jelentették.

*V*ittorio *E*manuele *R*e *D'I*talia

Verdi minden daljátékának, főként a hazafias tartalmú operáinak bemutatóján lelkes tüntetésekre került sor, és a megjelentek hosszú ideig, kórusban ütemesen ismételték nevét: Verdi! Verdi!

A marsalai ezrek

Garibaldi néhány hónapot töltött Caprerán. 1860 áprilisában hírét vette, hogy Szicíliában felkelés kezdődött. Április 8-án és 9-én a sziget népe több városban a háromszínű zászló alatt, „Éljen Olaszország!" jelszóval tüntetést rendezett. A szicíliai falvakban a nemzeti követelések mellett antifeudális jelszavakat is hangoztattak. A Szicíliai Kettős Királyság kormánya tömeges megtorlásokkal válaszolt, és számos embert letartóztatott. A diplomaták és az események más megfigyelői megállapították, bármilyen csekély külföldi támogatás elegendő lenne ahhoz, hogy Szicíliában általános felkelés lángoljon fel.

Bár a Szicíliából érkező hírek nem voltak egyértelműek, az akciópárt lelkes fiataljai azonnal Szicíliába akartak utazni. Felkérték Garibaldit, álljon az expedíció élére, és ossza ki a „millió puska bizottság" által összegyűjtött fegyvereket. Hasonló bizottságok alakultak különböző városokban, és élénk tevékenységet fejtettek ki. A New York-i olasz emigránsok is alakítottak ilyen bizottságot. Samuel Colt ezredes, a híres Colt-revolver feltalálója száz pisztolyt küldött Garibaldinak.

Garibaldi eleinte nem hitt a vállalkozás sikerében, és igyekezett csillapítani az ifjak lelkesedését, lebeszélni őket a kalandról.

A tanácsok ellenére egy kis csoport fiatal elindult Szicíliába, és Palermo közelében csatlakozott a helyi felkelőkhöz. Rövidesen hírek érkeztek a felkelők harcáról.

Erre már Garibaldi is elhatározta, hogy nem marad tétlen. Genovába utazott, ahol az akciópárt már önkénteseket toborzott. Rövidesen elkészült a vállalkozás terve. Elhatározták, hogy (a tulajdonosok hallgatólagos hozzájárulásával) elfoglalnak két kereskedelmi hajót, a „Lombardó"-t és a „Piemonté"-t. A milánói „millió puska bizottságtól" fegyvert szereznek, és ezer önkéntessel elindulnak Szicília felé.

Egy ilyen nagy vállalkozás előkészületei nem maradhattak titokban, Garibaldinak különben sem állt érdekében a titkolózás. A piemonti hatóságok sem engedélyezni, sem gátolni nem akarták a vállalkozást. Az engedélyezés diplomáciai bonyodalmakat okozhatott volna, a tilalom pedig elvágta volna azt a lehetőséget, hogy a sikeres felkelés esetén átvegyék a vezetést.

A felkelőknek fegyverre volt szükségük, de Cavour nem engedélyezte, hogy a „millió puska bizottság" raktáraiból fegyverezzék fel magukat, csupán a háborúból visszamaradt, elavult fegyvereket ajánlott fel nekik. Garibaldit Cavour ravaszsága végtelenül feldühítette.

A vállalkozás megszervezésében Francesco Crispi és Nino Bixio járt élen. Gari-

baldi legidősebb fia, Menotti is részt vett az akcióban.

A tengeri út hat napig tartott. A vállalkozás igazi céljának elterelésére Garibaldi az Egyházi Állam területén partra tett egy kicsiny, hatvannégy főből álló egységet.

Mindazok, akik ismerték a Szicíliai Kettős Királyságban uralkodó állapotokat és értesültek az ezrek expedíciójáról, meg voltak győződve arról, hogy a Bourbondinasztia napjai meg vannak számlálva. Így írt az Egyesült Államok torinói követe is még az expedíciós sereg partraszállása előtt kormányának küldött jelentésében. II. Ferenc, a fiatal nápolyi király, akit annak idején „Bombinónak" neveztek, s aki alig egy évvel korábban vette át a hatalmat, kijelentette, hogy királyságát két veszélytől félti: az egyik Garibaldi, bárhol legyen is, a másik egy szicíliai felkelés. Most egyszerre mindkét veszély fenyegette.

Amikor az ezrek hajói már a szicíliai partokhoz közeledtek, két nápolyi hadihajó támadt rájuk. Az éjszaka sötétjében sikerült mégis kikerülni őket, és így megmenekültek az egyenlőtlen küzdelemtől. Garibaldi elhatározta, hogy a lehető leggyorsabban partra száll. Május 11-én Marsalában egy kicsiny kikötőben, Szicília legnyugatibb részén sikerült partra tennie seregét.

Közben a két hadihajó gyorsan közeledett a szicíliai partok felé. Ám bátraké a szerencse! A kikötőben két angol kereske-

delmi hajó vesztegelt, s a nápolyi hadihajók, nehogy megrongálják az angol hajókat, nem vették tűz alá a partraszállókat. Így aztán a legénység akadálytalanul partra szállt, a későbbi ágyúzás pedig már nem okozott nagyobb kárt a garibaldisták táborában.

A postahivatal távírásza riasztani akarta a nápolyi hatóságokat. Amikor azonban táviratozni kezdett, az ezrek egyike belépett a hivatalba, s félrelökte a távírászt, maga fejezte be a sürgönyt:

– Tévedtem! Ezek kereskedelmi hajók!

Nápolyból csupán egyetlen szót táviratoztak vissza:

– Hülye!

A következő pillanatban a távíróvezetéket elvágták.

Az expedíció teljesen váratlanul érkezett. Senkit nem értesítettek sem az időpontról, sem a partraszállás helyéről. Az ezrek hajói közül az egyik megsérült, a másik az ellenség kezébe került, visszaút nem volt! Győzni vagy meghalni!

Marsala lakossága meglepődött, de szívélyesen fogadta az érkezőket. Amint Garibaldi feljegyezte, a nép ünnepelt, az előkelőség fintorgott. Ebben nem is volt semmi különös. Az ezrek a demokratikus akciópártot képviselték, és a szicíliai felkelés antifeudális jellegű volt.

Rövidesen megkezdődött a szicíliai felkelők csatlakozása Garibaldihoz. Már az első napokban majdnem hétszázan jelent-

keztek. A csapatok csak egy napig pihentek Marsalában, és elindultak a sziget belseje felé. A Bourbon-hatóságok körülbelül kétezer főnyi hadsereget küldtek ellenük.

Május 14-én Garibaldi II. Viktor Emánuel nevében a sziget diktátorává kiáltotta ki magát. Amint a hír eljutott Torinóba, Cavour megcáfolta a király nevében.

Másnap, május 15-én Calatafimi városka mellett került sor az első ütközetre. Az eseményt calatafimi csata néven írták be a történelembe, s a csata színhelyén mauzoleumot építettek az elesettek emlékére. Garibaldi a magaslaton helyezte el csapatait úgy, hogy a közeledő ellenség nem tudta megállapítani harcosainak számát. Azt hitték, hogy „felkelő bandákkal" állnak szemben, és azok nem képesek a reguláris hadsereg ellen harcolni. A Bourbonok csapatai a szomszédos magaslatokat szállták meg. Tehát mindkét félnek kedvezőek voltak a hadállásai. Garibaldi elhatározta, megvárja az ellenség támadását.

Rövidesen egy oszlop katonaság ereszkedett le a hegyről. Két ágyút is vittek magukkal, s támadást indítottak a garibaldisták első vonalai ellen. Minthogy azonban olyan ellenállásba ütköztek, amilyet a felkelőkkel folytatott korábbi harcok során sohasem tapasztaltak, visszavonultak korábbi állásaikba. Garibaldi elhatározta, hogy megszerzi a két ágyút, és a menekülő ellenség után irányította csapatait. Arra azonban

nem is gondolt, hogy megtámadja a nagyobb létszámú és kitűnő hadállásokban levő ellenség fő erőit.

Az ezrek viharos támadása szétzúzta az élcsapatot és megszerezte az ágyúkat. További parancsra nem is várva, a felkelők hallatlan bátorsággal megindultak fölfelé a hegyen. Garibaldi megértette, hogy ebben a helyzetben csak egyet tehet: minden erőt be kell vetni egy általános támadásba! Nem szabad veszteniük, hiszen az az egész vállalkozást veszélyeztetné!

Roppant nehéz harc következett. Az egyre magasabban fekvő teraszok elfoglalása kimerítette a támadókat. Eljött a kritikus pillanat, amikor a garibaldisták közel állottak az összeomláshoz. Ekkor Garibaldi maga sietett a legveszélyeztetettebb helyre. Végül az ellenség megkezdte visszavonulását.

A calatafimi győzelem döntő jelentőségű volt az egész 1860. évi hadjáratra.

Sok foglyot ejtettek. Garibaldi nagyon kíméletesen bánt velük. Csupán fegyvereiktől fosztotta meg, majd szabadon bocsátotta őket.

– Ma még nem adom vissza fegyvereteket – mondotta –, de jövőre igen, és az első sorokba állítalak benneteket, amikor közösen indulunk Velence felszabadítására az osztrákok ellen!

A csata után különleges napiparancsot adott ki, és ebben tisztelettel emlékezett

meg az ellenséges katonák bátorságáról. Eljárása a nápolyi király katonái között nagy rokonszenvet keltett. A király hadseregéből egyre többen szöktek meg és álltak át a garibaldisták táborába.

A calatafimi csata után a Bourbonok hadserege visszavonult. Megnyílt az út a sziget belseje felé. A lakosság özönlött a felkelők zászlaja alá. A parasztok magatartása egyik fő tényezője volt azoknak a „csodáknak", amelyeket Garibaldi Szicíliában véghez vitt.

A vállalkozás sikere egész Európában nagy visszhangot keltett. Igen sok országban bizottságok alakultak Garibaldi támogatására. Ezek pénzt és fegyvert gyűjtöttek, önkénteseket toboroztak. Georges Sand, a híres francia írónő 1860. május 26-án a szicíliai vállalkozás hírére a következő sorokban magasztalja Garibaldit.

„Úgy látszik Garibaldi számára nincs lehetetlen. Hiába hirdeti a nápolyi kormány, hogy leverte őt és győzött. Ezt senki sem hiszi el! A történelem ezt jövendöli: Ő a győztes! Lehetséges, hogy veszítsen? Nem! Még egyszer mindent feltett egy lapra, mindent kockáztatott! Egy maréknyi magához méltó bátor emberrel felvette a küzdelmet a rettenetes hadsereggel. Személyét titokzatosság és varázslat övezi! Csoda történt, hogy partra szállhasson! Lelki szemeinkkel a hegyi labirintusokban keressük őt. Az ellenség táborában riadalom lett úrrá. Mene-

külnek, amint megpillantják! A nápolyi udvarban a rémület uralkodik!

Mindez olyan, mintha mese lenne!

Ez az ember, csaknem egyedül csodát tett. Megremegteti a trónokat, és korunk harci lobogója lett. Egész Európa figyeli, minden reggel felhangzik a kérdés: hol van, és mit tett tegnap?"

Júniusban Jersey angol szigeten Garibaldi tiszteletére gyűlést rendeztek. Victor Hugo mondott beszédet.

Garibaldi néhány nappal a csata után mint Szicília diktátora kiadta első törvényerejű rendeletét. Ezt Francesco Crispi sugalmazta. Crispi gyűlölte a mérsékelteket és szenvedélyesen harcolt azok ellen, akik haboztak cselekedni az egységes Olaszország ügyében. A rendelet kitért a parasztkérdésre. Igaz, nem kísérelte meg a parasztkérdés radikális megoldását, de tudatos folytatása volt az 1848-as forradalom idején hozott reformoknak, amelyeket a reakció győzelme után visszavontak.

A rendelet legfontosabb pontja az őrlési adó eltörlése volt, amelyet a parasztok különösen gyűlöltek. A társadalom kiváltságos csoportjait mentesítették fizetése alól.

Az őrlési adó (macinato) eredete messze visszanyúlt a középkorba, amikor az uraságí malmokban történt őrlésért fizetni kellett. Az idők folyamán fogyasztási adó lett belőle, amelyet a község vetett ki, és különleges apparátus foglalkozott behajtásával.

A királyi kincstár számára ez az adó rendkívül nagy bevételt biztosított.

A macinato ellen gyakran törtek ki parasztmegmozdulások, szembeszálltak az adószedőkkel, megkísérelték elégetni az adókönyveket. A XIX. század minden szicíliai forradalmában előkerült a macinato ügye. Az 1848. évi forradalom csak csökkentette az adót, de már ez is elég volt ahhoz, hogy a parasztok megmozduljanak.

Az ezrek partraszállása előtt megkezdődött szicíliai parasztforradalom gyakran Garibaldi tevékenységétől függetlenül folyt tovább, és harcolt a macinato ellen. A lázadás első hírére a falvakból mindenekelőtt ennek az adónak a szedői menekültek el.

Garibaldi eltörülte a macinatót, megszüntette a mezőgazdasági termékeknek a városokba való szállítására kirótt illetéket, mentesítette a fizetéstől azokat a parasztokat, akik a földesurak birtokán telepedtek le. E politikának köszönheti, hogy a partizánok befolyása egyre növekedett, és annyian csatlakoztak hozzájuk, hogy az ezer vörösinges szinte eltűnt a polgáriruhás felkelők sokaságában. Igaz, hogy ezek a polgári elemek nehezen voltak fegyelmezhetők, de nagyszerűen ismerték a terepet, és a parasztok is támogatták őket. A király seregének nem voltak ilyen segítői, és az ellátásban is zavarok keletkeztek.

Garibaldi seregét a sziget fővárosa, Palermo felé irányította. Ott volt az ellenség

fő ereje. Garibaldi ki akarta csikarni a döntést, ezért olyan hadállást választott, hogy a felkelők által ellenőrzött hátország legyen mögötte.

Az ellenséges hadsereg parancsnoksága két nagy sereget küldött ellenük. Garibaldi, mivel serege sokkal kisebb volt, a következő haditervhez folyamodott: a szállító osztagokat, a tüzérséget és egy kis csapatot az ezrek egyikének, Orsininak a parancsnoksága alatt az első összecsapás után visszairányította a sziget belsejébe. Ezek menekülést színleltek. Garibaldi ugyanakkor a fő erőkkel a hegyekbe vonult. Az ellenséges hadak parancsnokai, akik a környék parasztságával is hadban álltak, nem ismerték fel a cselt, és tízezer katonát küldtek a gyorsan távozó Orsini után. Táviratilag jelentették a palermói hatóságoknak, hogy Garibaldi eszeveszetten menekül. Megígérték, hogy rövidesen megszerzik az aljas lázadó fejét.

Amikor a királyi hadsereg már jól eltávolodott a fővárostól, Garibaldi a maradék vörösingesekkel és a felkelők tömegével Palermóra vetette magát. Május 27-én elsőként egy fiatal bergamói kereskedő, Francesco Nullo lépett a Palermóba vezető hídra.

A főváros lakossága lelkesen fogadta a garibaldistákat. A várost kivilágították, barikádokat emeltek. Mindenki kitűzte az egyesült Olaszország jelvényét, a háromszínű kokárdát. Megkezdődött a polgári ör-

ség szervezése, hogy saját kezükbe vegyék a város védelmét.

A királyi palotában és az erődben azonban még erős ellenséges csapatok voltak, s a kikötőben nápolyi hadihajók horgonyoztak. A várost két oldalról bombázták. Mivel az erődítmény és a kikötő között az ellenség fényjelek segítségével tartotta fenn az összeköttetést, Garibaldi utasítást adott arra, hogy a két templomtorony közé nagy színházi függönyt függesszenek fel drótra. Játékos ötletét a nép hatalmas lelkesedéssel fogadta.

A királyi palotában tartózkodó ellenséges főparancsnokságot a felkelők gyakorlatilag teljesen elvágták a külvilágtól. Hamarosan tárgyalások kezdődtek a fegyverletételről. Ez kapóra jött Garibaldinak, mivel visszatérőben voltak azok az ellenséges menetoszlopok, amelyek nagy hévvel üldözték Orsinit, s csak három nappal Palermo eleste után vették észre, hogy tulajdonképpen nem az ellenséges főerő sarkában voltak.

A palermói kikötőben piemonti hajók is tartózkodtak. Ezek azonban semlegesek maradtak, nem nyújtottak segítséget Garibaldinak. Nyilván a harcok kimenetelét várták, hogy majd azután a győztesekhez csatlakozzanak.

Az események további sorsát azonban más erők döntötték el. Hatalmas parasztcsapatok, partizánok vonultak Palermo felé Szicília minden részéről. Az ellenség ereje

megtört, kész volt tárgyalni. Elfogadták a feltételeket, és a vörösingesek sorfala között – mivel csak ők tudták megvédeni a Bourbonok hadseregét a nép bosszújától – kivonultak a városból.

Az erődítményből azonnal szabadon bocsátották a politikai foglyokat, akiket a nép lelkesen ünnepelt. Garibaldi az egykori királyi palotába helyezte át főhadiszállását.

Eljött a békésebb korszak, amit arra használt fel, hogy megszervezze a csaknem teljesen felszabadult Szicíliában a hatalmat. Ideiglenes kormányt állított fel, és számos rendeletet adott ki. Ezek szokás szerint „Olaszország és Viktor Emánuel" jelszóval kezdődtek. Június 2-án hirdette ki a nagyjelentőségű földrendeletet. Ez kimondta, hogy sorsolás útján kell felosztani a községi tulajdonban levő földeket a földnélküliek között. A felosztásra kerülő földek egy részét a harcosok és örököseik számára tartotta fenn. Ahol a községi föld kevés volt ahhoz, hogy minden igényjogosultnak jusson belőle, az állami birtokból kellett megfelelő parcellát erre a célra kijelölni. Garibaldi ily módon megoldotta a legfájdalmasabb problémát, az évtizedek óta vita tárgyát képező községi földek ügyét.

Ennek háttere a következő volt:

1812-ben, amikor a nápolyi király I. Napóleon támadása elől Szicíliában húzódott meg, a kiadott alkotmány értelmében megszüntették a jobbágyságot. A jobbágy-

ság felszámolása inkább formális, semmint gyakorlati aktus volt, a földek többsége a bárók kezében maradt. Régi szokás szerint az urasági földek egy részét a községek használhatták, marhalegeltetés, rőzsegyűjtés stb. céljára, a jobbágyok ily módon részesei voltak annak a jognak, amely a törpebirtokosok és földnélküliek számára sokszor megélhetésük alapját jelentette.

A kapitalista gazdálkodás és az új tulajdonjog nem engedte meg a tulajdonjogi viszonyok ilyen keveredését. Az alkotmány és a későbbi királyi rendeletek értelmében a földbirtokosok és a község földtulajdonait el kellett választani egymástól. A községi földtulajdont a volt jobbágyok között kellett volna felosztani.

A bárók erősek, a parasztok gyöngék voltak. Azok a rendeletek tehát, amelyek a földek felosztásáról intézkedtek, lehetőséget nyújtottak a parasztbirtokok elrablására. Az akkori becslések szerint a községeket ezzel hárommillió dukátnak megfelelő veszteség érte. A parasztok lázadoztak, panaszt emeltek a hatóságoknál, pereskedtek, de az ügyek évtizedekig is elhúzódtak. Olyan nyilvánvaló csalások történtek, hogy néhány esetben maga a király is megtagadta az állítólag önként vállalt megegyezések jóváhagyását. 1860-ig sem oldották meg véglegesen a kérdést.

A községek is vonakodtak a jobbágyok kifizetésétől és attól, hogy szétosszák közöt-

tük a földet. Az egész községi földbirtokot kapitalista vállalkozássá akarták átalakítani. Saját birtokuknak tartották a régóta rendelkezésükre álló földterületeket, és nem engedték, hogy a parasztok jobbágyjogaikat érvényesítsék.

Az 1848. évi forradalom idején egyes vidékeken a parasztok megkísérelték a községi földek erőszakos elfoglalását és maguk között való felosztását. A felkelők kormánya nem merte az ügyet a parasztok javára eldönteni, a Bourbonok visszatérése után pedig az egész kérdés holtponton maradt.

Garibaldi partraszállása előtt a községi földek vitája még jobban kiéleződött. Az osztályellentéteket fokozta az a tény, hogy a felkelésben főként a nép vett részt. A burzsoázia és a nagybirtokosság nem volt hajlandó semmiféle kötelezettséget vállalni, sem fegyveresen, sem anyagilag nem támogatta a felkelőket.

Garibaldinak a községi földek felosztására hozott rendelete beváltotta a parasztok reményeit. A rendelet megvalósítása azonban akadályokba ütközött. A helyi hatóságok nem akartak beleegyezni a földosztásba. A szegényparasztság türelmetlensége egyes falvakban véres összetűzésekhez vezetett. Sok helyen a parasztok önhatalmúlag elfoglalták a községi földeket. A felkelő seregek természetesen a parasztoknak segítettek.

1860 június elején Biancavillában egy partizánegység, mely főként parasztokból állt,

visszatérve a csatából súlyos büntetéssel sújtotta azokat, akik nem támogatták a felkelés ügyét vagy akik megakadályozták a földosztást. Népbíróságokat állítottak fel, és nyilvánosan tárgyalták a vádlottak bűneit. A letartóztatottak családtagjaitól nem fogadtak el váltságdíjat. Akit mindkét fenti vádban elmarasztaltak, azt halálra ítélték. Nyilvánosan agyonlőtték, előzőleg elmondatták vele utolsó imádságát. Június 4-e és 12-e között ily módon huszonhárom személyt végeztek ki Biancavillában. Bár az effajta jelenségek nem fordultak elő tömegesen, azt sem mondhatjuk, hogy egyedülállóak voltak.

A gyűlölt Bourbon-házzal szembeni harcban látszólag egységes szicíliai társadalom egysége megtört. A jómódúak megkísérelték, hogy Garibaldi feje fölött Cavourral lépjenek érintkezésbe. Cavour azt ajánlotta, hogy ellenszenvük ellenére közeledjenek Garibaldihoz, és ily módon biztosítsák befolyásukat az események további menetére.

Elkeseredett küzdelem kezdődött az önkormányzati pozíciókért. A parasztok választásokat követeltek, míg a gazdagok a kinevezést, nehogy „ismeretlen emberek" kerüljenek pozícióba. Garibaldi is választásokat javasolt, de kormányzói nem tették ezt lehetővé, és maguk nevezték ki a területi önkormányzatok tagjait. Sok nagybirtokos és burzsoá kapott helyet bennük.

Garibaldi el akarta kerülni a bonyodalma-

kat, az esetleges polgárháborút, és ezért nem avatkozott a kérdésbe. Őt Szicília felszabadítása után már a félszigetre való behatolás foglalkoztatta, ott akart tovább harcolni az egységes Olaszországért.

Garibaldi a magántulajdon tiszteletben tartását követelte. Az ezzel ellentétes cselekedetekre halálbüntetést hirdetett ki. Életre hívta a Nemzeti Gárdát, melyet vidéken a parasztok ellen használtak fel. Büntető expedíciókat küldtek a falvakba. Az egyiket Nino Bixio vezette.

Halálbüntetéssel sújtották a parasztvezéreket, gyakran az idős, érdemes demokratákat is. Luigi Biondit, az öreg karbonárit, az 1820 és 1848-as forradalmak résztvevőjét a Garibaldi-kormányzat börtönbe vetette. A demokrata Niccolò Lombardót tíz plebejus társával agyonlőtték. Biancavillában kilenc parasztot ítéltek halálra. Hasonló volt a helyzet más falvakban is.

A reakció vérszemet kapott, és már sajátkezűleg állt bosszút a parasztokon.

A parasztmozgalom számára nagy csapást jelentettek a meghozott katonai jellegű intézkedések is. Garibaldit elsősorban a katonai szempontok vezették, és ezért feloszlatta azokat a partizáncsoportokat, amelyek alkalmatlanok voltak a további harcokra. Helyükre fiatalokat sorozott be a reguláris hadseregbe. A parasztmozgalom elvesztette legjobb szövetségesét: a partizán hadsereget.

A szicíliai földbirtokosok és a burzsoázia magatartása a mérsékelt pártiak felülkerekedéséhez vezetett. Cavour politikájának követői lassanként magukhoz ragadták a kezdeményezést. A számukra veszélyes helyzetből csak azt a kiutat látták, hogy Szicíliát mielőbb a piemonti királysághoz csatolják, egységes közigazgatással, elfogadva a piemonti alkotmányt. A demokraták ellenezték az egyesülést, Garibaldira akarták bízni a társadalmi reformok megvalósítását. A mérsékeltek népszavazást követeltek az egyesülés ügyében, hogy majdan megszüntethessék Garibaldi rendeleteinek érvényét.

Cavour megbízható embereit Szicíliába küldte, hogy befolyást gyakoroljanak a helyzet alakulására, és támogassák a mérsékeltek pártját. A falakra rengeteg plakátot ragasztottak: „Piemonthoz akarunk csatlakozni!" Cavour megkísérelte, hogy saját emberét tegye Garibaldi mellé diktátorhelyettesnek.

Garibaldi nem egyezett bele az azonnali egyesülésbe. Nem akarta elveszteni hatalmát, és nem akart idegen parancsok egyszerű végrehajtója lenni, ami háborús tervei kudarcával járt volna. Ezért eltávolította pozíciójukból azokat, akik a leghangosabban követelték az egyesülést, és Cavour küldöttjét száműzte. II. Viktor Emánuel király erre saját képviselőjét küldte Szicíliába, de az sem lelt barátságosabb fogadtatásra.

Cavour akkor Agostino Depretis bal-

oldali képviselőt, egy rendkívül ügyes politikust kérte fel, hogy utazzék Szicíliába. Depretis korábban kapcsolatban állott Mazzinival, és részt vett a köztársaságiak titkos szervezkedésében. Garibaldi a figyelmeztetések ellenére bizalommal fogadta Depretist, és kinevezte helyettesévé. A küldött zsebében azonban ott lapult királyi biztosi kinevezése, amely lehetővé tette számára, hogy az esetben, ha a diktátorral nem tudna megegyezni, tőle függetlenül cselekedhessen.

Garibaldi ebben az időben erőteljesen készülődött az itáliai félszigeten történő partraszállásra. A mérsékeltek fellélegeztek. A szicíliai közigazgatás lassan a kezükbe került. 1860. július 22-től a kormány vezetését Depretis vette át. Azonnal bevezette a piemonti alkotmányt, és a hivatalnoki kart feleskette II. Viktor Emánuelre. Ez a köztársaságiak körében felháborodást és tiltakozást váltott ki.

Ahhoz, hogy lehetővé váljék az átkelés a Messinai-szoroson, el kellett foglalni a Bourbon-hadsereg két utolsó ellenállási fészkét két szicíliai városban, Messinában és Milazzóban. Garibaldinak akkor már huszonháromezer katonája volt, és Európa különböző országaiból özönlöttek hozzá az önkéntesek. A Bourbonok serege ellen Garibaldi hadseregének csak egy részét, körülbelül hatezer katonát indított.

Július 20-án zajlott le a milazzói csata.

Rendkívül véres ütközet volt, Garibaldi elvesztette katonáinak csaknem egyötödét. A harc során Garibaldit és néhány segédtisztjét bekerítette az ellenség. Karddal védekeztek, amíg katonái segítségére siettek. Egy átkaroló mozdulattal végül is sikerült megszerezniük a győzelmet, és rohammal bevették Milazzót. Július 27-én elesett Messina is. A nápolyi király hadserege kiürítette egész Szicíliát.

Megkezdődtek az előkészületek a nápolyi hajóhad által őrzött Messinai-szoroson való átkelésre.

II. Ferenc király, hogy megmeneküljön a teljes vereségtől, messzemenő engedményekre volt hajlandó. Megígérte az alkotmányt, és III. Napóleon segítségét kérte. A francia császár felszólítására megbeszélések kezdődtek Cavour és II. Ferenc küldöttei között. Cavour igen nagy bajban volt, hiszen nem állott módjában visszatartani Garibaldit.

„Ha beleegyezünk a szövetségbe – írta később Cavour –, elvesztünk. Ha megtagadjuk, mit mond Európa? Életemben még nem voltam ilyen nehéz helyzetben."

Csak egyet tehetett, húzta a megbeszéléseket, és várta az események alakulását.

Végre Garibaldi meghódította az egész szigetet, és a nápolyi király kormánya a szakadék szélére került. II. Viktor Emánuel július 22-i levelében felkérte Garibaldit, hagyja abba az előkészületeket a további had-

járatra. Ő azonban hallani sem akart arról, hogy eltérjen terveitől, életcélja megvalósításától. Ekkor III. Napóleon flottájával blokád alá akarta helyezni a garibaldistákat Szicíliában. Az angol kormány közbenjárására azonban elvetette a gondolatot. Cavour pedig meggyőzte a francia császárt, hogy ha hibás politikai elgondolásból Viktor Emánuel nem marad meg az Olaszországot egyesíteni kívánó mozgalom élén (Garibaldi ugyanis az ő nevében hívta harcba Dél-Olaszország népét), Garibaldi kerül a helyére, és ez veszélyeztetheti mind Olaszországban, mind egész Európában a „társadalmi rendet".

Augusztus végén a garibaldisták átkeltek a szoroson. De nem ott, ahol várták őket, vagyis a Messinai-szoros legkeskenyebb részén. Garibaldi flottáját a félsziget keleti partjaira irányította. Az átkelés minden nagyobb nehézség nélkül megtörtént, és szeptember 2-án elfoglalták a félsziget első városát, Reggio di Calabriát. A további előrenyomulás a főváros, Nápoly felé viharos gyorsasággal ment végbe. A lelkes lakosság felkelt, megdöntötte a régi hatalmat, és megmentőként üdvözölte a bevonuló garibaldistákat.

Most már Cavour is nyugtalanná vált. Garibaldi sikerei lehetetlenné tehetik a mérsékeltek részére, hogy urai maradjanak a helyzetnek. Azon mesterkedett, hogy Nápolyban a mérsékeltek robbantsanak ki fel-

kelést, vegyék át a hatalmat, még mielőtt Garibaldi megérkezik. Kiderült azonban, hogy terve kivihetetlen. Ekkor azt ajánlotta a mérsékelteknek, hogy ne engedjék meg a túlságosan radikális jellegű rendeletek kiadását.

Szeptember 7-én Garibaldi bevonult Nápolyba. Mint naplójában írja, ez egészen rendkívüli, csodálatos élmény volt. Fő ereje még messze volt a várostól, amikor néhány segédtisztjével behajtott Nápolyba. A nápolyi királyság fővárosát még nem foglalták el, de a szembejövő nápolyi katonaság fegyverrel tisztelgett előtte. A nép fellázadt, a kikötőben tartózkodó flotta közömbös maradt. Minden kedvezett a szokatlan, nagyszerű győzelem kivívására.

II. Ferenc királyt és fő erejét azonban még nem verték teljesen le. Capuánál gyülekeztek.

Időközben Cavour meggyőzte II. Viktor Emánuelt, hogy vegye át a kezdeményezést Garibalditól, és vonuljon be az Egyházi Államba. Így is történt. S míg Garibaldi délről észak felé, a piemonti hadsereg északról dél felé tört előre, Viktor Emánuel Rómát, amelyet a franciák védelmeztek, szándékosan kikerülte, majd egyetlen komolyabb harc után elfoglalta az Egyházi Állam egész területét.

II. Viktor Emánuel tevékenysége reményt keltett a mérsékeltekben, akik a Piemonttal való egyesülést követelték. Gari-

baldi szeptember 16-án kiáltotta ki magát az egész egykori Szicíliai Kettős Királyság diktátorává. Jogában állt kinevezni a minisztereket, és ő hagyta jóvá a diktátorhelyettes rendelkezéseit. Megérkezett Nápolyba Mazzini, és radikális irányba próbálta befolyásolni.

Mindenekelőtt szabadon bocsátották a politikai foglyokat, kiűzték a jezsuitákat, államosították a királyi javakat, rokkantjárulékot vezettek be, menedékhelyeket szerveztek, és a munkanélküliek foglalkoztatására közmunkákat indítottak. Garibaldi javaslatára nagyarányú ásatásokat kezdtek Pompeiben, és múzeumot állítottak fel, amelynek igazgatója a híres író, idősebb Alexandre Dumas lett.

A mérsékeltek körében pánik tört ki. Szicíliában beszüntették az adófizetést, a közigazgatás teljesen szétesőben volt. Az egyesülés pártja Garibaldi diktatúrája helyett ideiglenes kormányt kívánt életre hívni. A pártok között elkeseredett küzdelem indult meg, és Depretis kénytelen volt beadni lemondását. Bár számolni kellett II. Ferenc támadásával, Garibaldi visszatért Szicíliába. Eltávolította legvadabb ellenfeleit, és a radikális Mordinit nevezte ki diktátorhelyettessé.

Távollétében vezérkara, lebecsülve az ellenség erejét, gyorsított menetben, meggondolatlanul tört előre, és Monte Cassino közelében szerencsétlen ütközetet vívott

szeptember 19-én. Ez volt az 1860. évi vállalkozás egyetlen veresége. Röviddel ezután, október 1-én és 2-án nehéz csatákban a garibaldisták végleg biztosították a maguk számára Nápolyt. A Buorbonok serege Capuába és Gaetába vonult vissza.

Garibaldi nem túlságosan szerencsésen választott, amikor október 5-én Giorgio Pallavicino őrgrófot nevezte ki Nápoly helyettes diktátorának. Pallavicino nyíltan hangoztatta, hogy ő nem „cavourista" és nem „mazzinista". Fő célja az volt, hogy megszüntesse a köztársaságiak befolyását. Kihasználta, hogy Garibaldit lefoglalták a hadi események, s népszavazást tűzött ki a Piemonthoz való csatlakozás kérdésében. A feldühödött Garibaldi menesztette őt.

Röviddel ezután bevonult Nápolyba II. Viktor Emánuel a piemonti hadsereg élén. A király kihirdette, hogy átveszi a hatalmat egész Olaszország felett, ami azt jelentette, hogy megszűnt a forradalmi korszak. Garibaldit az események letörték. Nem akart a néphez fordulni, mert ez polgárháborút jelentett volna. Amikor Mordini Szicíliából a népszavazás határidejével kapcsolatban táviratozott, csak ezt válaszolta:

– Tegyetek azt, amit akartok!

Ugyanazon a napon rendeletben tette közzé, hogy a nemzet kívánságára a Szicíliai Kettős Királyság az egységes Olasz Királyság része lett, és a hatalmat Viktor Emánuel kezébe adja.

Október 26-án Teano közelében találkozott Garibaldi II. Viktor Emánuellel. A király mellett haladt kísérete: a tábornoki kar és a miniszterek. Garibaldit tisztjei kísérték, valamennyien vörös ingben. Amikor a diktátor és a király egymás mellett haladtak, a nép csak Garibaldit ünnepelte. A helyzet kezdett kellemetlenné válni. Ekkor Garibaldi így szólt a néphez:

– Ime a királyotok! Éljen a király!

Garibaldi azt szerette volna, hogy önkénteseit vegyék be az egyesült olasz hadseregbe. Viktor Emánuel azonban megtagadta kérését, és feloszlatta a garibaldista seregeket. Nem akarta átvenni Garibaldi önkénteseit, mert attól tartott, hogy forradalmi szellemet vinnének hadseregébe. Garibaldinak felajánlotta a tiszteletbeli tábornagyi címet, de nem engedte, hogy részt vegyen Capua és Gaeta bevételében. A király a maga számára akarta megszerezni a végső győzelem dicsőségét. A nemzethez intézett királyi felhívásban teljesen mellőzte Garibaldit, elhallgatva Dél-Olaszország felszabadításában szerzett érdemeit. Az újságoknak megtiltották, hogy írjanak az ezrek vállalkozásáról, s betiltották a színházakban az olyan darabok előadását, amelyek ezzel az eseménnyel foglalkoztak.

Szicília és Nápoly egykori diktátora meghatottan búcsúzott önkéntes hadseregétől. Fiával és néhány bajtársával hajóra szállt. Mindössze egy kis zsák magot vitt magával

birtokára. A hajó Caprera szigete felé tartott. Garibaldi önként visszavonult a harctérről.

Alekszandr Ivanovics Gercen emlékiratában így ír ezekről az eseményekről:

„Garibaldi még inkább Cornelius Nepos alakjaihoz vált hasonlóvá. Zárkózott, mint az antik világ nagyjai. Egyenes lelkű és kristálytiszta, mint Homérosz rapszódiáinak görög hősei. Beszédében nyoma sincs a szónokiasságnak, nem simaszájú diplomata. Amikor feladatát befejezte, s visszatértek a hétköznapok, a király felmentette. Úgy bocsátotta el, mint egy kocsist, aki úticéljáig elvitte. Szégyellte, hogy nem tud borravalót adni, s még az osztrákokat is túllicitálta végtelen hálátlanságával!

Garibaldi pedig nem is haragudott. Mosolyogva, ötven scudóval a zsebében távozott annak az országnak a palotájából, amelyet meghódított. Hagyta, hogy holmi jött-mentek számolgassák, mennyit adott ki, és arról fecsegjenek, hogy tönkretett egy medvebőrt. Ám gúnyolódjanak! A nagy mű félig elkészült. Megszületett Olaszország! S az olaszok készen álltak, hogy kiebrudalják a fehér martalócokat!"

A győztes piemonti hadsereg királyi kormánya valóságos hadat viselt tegnapi szövetségesei, a garibaldisták ellen. Fokozatosan felszámolt minden kedvezményt, amelyet Garibaldi a parasztok számára kivívott. Néhány évvel később még az őrlési adót is

visszaállították. Nem léptették életbe a községi földek felosztásáról szóló rendeletet, de ez az ügy, amelyet tréfásan Csipkerózsikának neveztek, nem várhatta, hogy elérkezik a mesebeli királyfi, aki majd felébreszti. A községi földek elfoglalása miatt a század végéig folytak parasztmozgalmak. Akkorra törvényesítették a földek elfoglalásával kapcsolatos törvénytelen akciókat. Ez az oka annak, hogy mind a mai napig megoldatlan a föld nélküli és törpebirtokos parasztok helyzete Szicíliában.

Az 1860-ban hat hónapig tartó csodálatos küzdelem Garibaldi számára a hatalmas eredmények mellett keserű csalódással végződött. Igaz, rendkívül bonyolultak voltak a körülmények. De emlékiratai tanúsága szerint az események után tíz évvel sem látta másképp a helyzetet, és nem cselekedett volna másként, mint 1860-ban. Erről így ír naplójában:

„*Ki kellett volna kiáltani a köztársaságot! – mondották a mazzinisták, és hajtogatják még ma is, mintha azok a »tudósok«, akik megszokták, hogy íróasztaluk mellől szabják meg a világ törvényeit, jobban ismernék a nép erkölcsi és anyagi helyzetét, mint mi, akiknek a sors megengedte, hogy a nép élére állva, győzelemre vezessük. Napról napra világosabbá válik, hogy a monarchiától sem igen lehet többet várni, mint az egyháztól; de az a feltevés, hogy 1860-ban Palermótól Nápolyig ki kellett volna kiáltani a köztársaságot, az hamis! Akik az ellenkezőjét akarják ránk*

bizonyítani, azok az 1848 óta minden alkalommal hangoztatott, megcsontosodott pártelveket akarják csak hirdetni, de egyáltalán nincsenek meggyőződve arról, hogy amit hirdetnek, az helyes is."

Az alkotmányos monarchia győzedelmeskedett a köztársasági törekvésekkel szemben. A történészek a második világháború végéig fennálló olasz monarchia idején Cavour politikájának szellemében magyarázták az eseményeket. Ezek szerint a királyság intézménye teremtette meg az egységes Olaszországot, a monarchikus megoldás történelmi szükségesség volt, az arany középút a forradalom és a reakció között. Garibaldi érdemeit is csökkentették.

Az egységes olasz állam megteremtéséért folytatott küzdelmet az akciópárt kezdeményezte. Ideális, népi államot akartak felépíteni. Ezt az elképzelést a monarchisták kompromisszuma romba döntötte. A megszületett új állam nem képviselte a nép érdekeit. A hatalomra került burzsoázia és a földesurak korlátozták a demokratikus reformok erejét, háttérbe szorították a forradalmárokat, akik annyi vért ontottak nemzetük szabadságáért.

Garibaldi sikereinek és fáradságának gyümölcsét Cavour aratta le. Az ő politikája győzött: Olaszország, a Savoyai-ház égisze alatt, radikális társadalmi változások nélkül egyesült, s kikiáltották az olasz királyságot. 1861. március 17-én II. Viktor Emánuel

Piemont királya új címet vett fel: „Isten kegyelméből és a nemzet akaratából Olaszország királya."

Róma vagy a halál!

Az 1860-ban megalakult egyesült Olasz Királyság még nem foglalta magába Itália két tartományát. A velencei tartomány továbbra is osztrák megszállás alatt maradt, míg az Egyházi Államot, Rómát, valamint környékét francia csapatok védelmezték.

Mindenki előtt teljesen nyilvánvaló volt ennek a helyzetnek a tarthatatlansága. Olaszország természetes fővárosa a hagyomány szerint és földrajzi helyzeténél fogva Róma. Ettől az igazságtól nem hagyták eltéríteni magukat sem a Cavour vezette mérsékeltek, sem a Mazzini és Garibaldi mögött álló akciópártiak. Torino csak átmenetileg lehetett Olaszország fővárosa.

Az olasz állam szempontjából Róma társadalmilag és politikailag elmaradott rendszerű abszolút monarchia volt, alkotmány és parlament nélkül. A kormány tagjai a klérushoz tartoztak. Vallási türelmetlenség uralkodott, nem volt büntető törvénykönyv, nem volt bíráskodás, a közigazgatásnak nem volt meghatározott hatásköre. Egyre jobban terjedt a korrupció, a politi-

kai önkény, és üldözték az ellenzéket. Mazzini „szervezett anarchiának" nevezte az ottani állapotokat.

Társadalmi értelemben feudális rendi állam volt. IX. Pius pápa a nemzetközi politikai életben ugyanezeket az elveket érvényesítette, mindenütt a régi arisztokráciával létesített kapcsolatot, amely elutasította a polgári jogokat, és nem akart alkotmányt. A pápa nem ismerte el a vallás- és szólásszabadságot, a választásokat, a parlamenteket, a törvény előtti egyenlőséget, a polgári jogok állami védelmét, tehát semmit, ami az akkori polgári haladás és a modern civilizáció vívmánya volt. A bukott királyokat támogatta, különösen II. Ferencet, az egykori nápolyi királyt, akinek vendégjogot biztosított. Nemcsak a demokratákkal és forradalmárokkal, hanem a mérsékeltekkel, tehát Cavourral és Viktor Emánuellel szemben is ellenséges magatartást tanúsított – átok alá helyezte őket.

Róma sorsa nemcsak az olaszokat érintette, hanem az egész katolikus világot, hiszen Róma elfoglalása a pápa világi hatalmának megszűnését jelentette volna. A pápa kihasználta a helyzetet, s megfelelő utasítást adott püspökeinek és a katolikus politikusoknak. Nagyszabású akciót indított az egyház belső szervezetének, fegyelmének megszilárdítására. Ezért igyekezett elfogadtatni a pápai csalhatatlanság dogmáját, ami néhány évvel később meg is történt.

Mint tudjuk, Rómát a francia katonaság őrizte. Cavour a vitás kérdést a III. Napóleonnal folytatott tárgyalások szellemében próbálta megoldani. A köztársaság pártiak, akik az ősi fővárost meg akarták szerezni, nemcsak a pápával, hanem Franciaországgal is szembekerültek. 1861 júliusában Garibaldi kezdeményezésére kiadták és széles körben terjesztették az olasz nemzet tiltakozását Róma francia megszállása ellen.

Garibaldi caprerai magányos birtoka a különböző országok demokratáinak valóságos Mekkája lett. Állandóan érkeztek különböző küldöttségek vagy olyan hívei, akik maguk vágtak neki az útnak. Garibaldi nem akart lemondani a még idegen, ellenséges megszállás alatt álló itáliai országrészek felszabadításáról. Figyelmesen nyomon követte az egyesülés utáni eseményeket, a Dél-Olaszországban kialakult helyzetet. Arra a meggyőződésre jutott, hogy ott támogatásra talál egy esetleges új felszabadító mozgalom.

Valóban délen nem mentek jól a dolgok. A piemonti közigazgatás és törvényhozás nem mindig felelt meg e területek gazdasági és társadalmi viszonyainak. Az egyesülés nem az egyenjogúság alapján történt, hanem oly módon, hogy a gazdaságilag elmaradott mezőgazdasági jellegű déli országrészt az iparosított északnak rendelték alá. Olyasfajta ellentmondás alakult ki, mint amilyen a városok és falvak között áll fenn.

Az új kormány azzal, hogy megsértette a garibaldistákkal kötött szövetséget, s az 1860-as felkelés legaktívabb szereplőinek befolyását nem engedte érvényesülni, eljátszotta annak lehetőségét, hogy a társadalom széles rétegeire támaszkodhasson. A parasztok csalatkozva reményeikben, támogatták a garázdálkodókat, a banditákat, akik a maguk primitív módján igyekeztek biztosítani a népi igazságszolgáltatást. A nép köreiben kibontakozott Garibaldinak, a nép hősének kultusza.

A megbukott király ezeken a területeken támogatta a banditákat, részint, hogy zűrzavart teremtsen, részint, hogy ébren tartsa a lumpenproletariátusban, a lazaronékban a volt nápolyi király iránti rokonszenvet. A különböző bandák támadták az új hatóságokat. Előfordult, hogy egész városokat elfoglaltak.

A kormány nem látott más kiutat, mint a véres megtorlások fokozását. Tengernyi vér folyt, de a helyzet nem javult. A megtorlások szörnyűbbek voltak még a Bourbonok hasonló akcióinál is. Ez nyugtalanította a piemonti szabadelvűeket. Hiszen kiderült, még hozzá nagyon is kézzelfoghatóan, hogy uralmuk nem népszerű, hogy az egyesülést nem a tömegek óhaja szerint, hanem felülről kényszerítették a déliekre.

Róma és Velence felszabadításának jelszavai nagy visszhangot keltettek a társadalomban. Az a segélybizottság, amely Geno-

vában az ezrek vállalkozását támogatta, Róma és Velence Felszabadítását Támogató Egyesület néven újjáalakult. 1861 januárjában Garibaldi saját megbízottját delegálta az egyesülethez. Csakhamar az egész országra kiterjedt a hasonló bizottságok hálózata.

Az olasz kormány, úgy gondolva, hogy Róma és Velence problémáját diplomáciai úton kell megoldani, egyre ellenségesebben viselkedett a garibaldistákkal szemben. A genovai egyesület székhelyén házkutatást tartott, ami éles parlamenti vitát váltott ki. A vita során a kormány eljárását Olaszország méltósága elleni merényletnek bélyegezték.

Garibaldi Nápolyból hazatérve eleinte úgy határozott, hogy visszavonul a politikai élettől. Később azonban megváltoztatta szándékát. 1861 márciusában Nápolyban képviselőnek jelöltette magát, és ünnepélyesen megválasztották. Ezután Torinóba utazott, hogy részt vegyen abban a vitában, amely az ő parancsnoksága alatt szolgáló egykori önkéntesek sok ezer tisztjének ügyében folyt.

A parlamentben éles összecsapásra került sor Garibaldi és Cavour között. A kormány javaslata szerint mindössze néhány tiszt, akit a különleges bizottságok igazoltak, lett volna méltó arra, hogy a királyi hadseregben továbbszolgáljon. Április 18-án Garibaldi, aki tüntetően vörös inget viselt és világos ponchót vetett a nyakába, felment a

parlament szószékére, és éles beszédet mondott Cavour politikája ellen. Cavourt az 1860. évi testvérgyilkos háború kiprovokálásával vádolta. Emlékeztetett arra, hogy a déli országrész csatlakozása az önkéntes hadsereg győzelmei következtében jött létre, és ezt a hadsereget most nem akarják elismerni.

Garibaldi beszédét többször félbeszakították. Cavour türelmetlenül követelte, hogy vonják meg tőle a szót. De Garibaldi nem zavartatta magát. Végezetül kijelentette, hogy nem ért egyet azzal a miniszterrel, aki Nizzát átadta Franciaországnak, és ily módon saját hazájában ő is külföldi lett. Ám minden tiltakozása ellenére a parlament elfogadta az önkéntesekről szóló törvényjavaslatot.

II. Viktor Emánuel király igyekezett kibékíteni Garibaldit és Cavourt. Sikerült is létrehoznia egy találkozót, amelyen a miniszterelnök megmutatta a Velence és Róma kérdésében kidolgozott tervét. Garibaldi helyeselte ezt az elgondolást.

Cavour valóban tett lépéseket, hogy Rómát megszerezze Olaszország számára. Tárgyalásokat folytatott III. Napóleonnal, és ígéretet tett, hogy a francia csapatok kivonulása esetén, az olasz állam vállalja a pápai birtok védelmét, garantálja a pápa sérthetetlenségét. Napóleon hajlott a megegyezésre, de IX. Pius minden tárgyalási kísérletre keményen ezt válaszolta:

– Non possumus! (Nem tehetjük!)

1861 június elején Cavour váratlanul súlyosan megbetegedett. A pápa ezt a pillanatot felhasználva botrányt csinált. Megparancsolta, hogy tagadják meg az utolsó kenetet attól a szabadelvű politikustól, aki bezáratta a kolostorokat, adókkal terhelte meg az egyházi birtokokat és korlátozta a papok jogait. Ennek ellenére a helyi plébános teljesítette lelkipásztori kötelességét a haldoklónál, minek következtében megfosztották plébániájától, és kolostorba zárták.

1861. június 6-án 51 éves korában meghalt Cavour. Korának politikusai rendkívül sokra értékelték, egyrészt mind diplomatát, másrészt mint a mérsékeltek pártjának vezérét. Belpolitikailag sikerült oly módon kihasználnia a forradalmi helyzetet, hogy végrehajthatta a szabadelvű földbirtokosok és burzsoák érdekeinek megfelelően Olaszország felszabadítását és egyesítését.

Bár a harcokat a forradalmárok és a demokraták kezdeményezték, akik vérüket is ontották, a küzdelem gyümölcsét mindig ügyesen Cavour aratta le, pártja és a Savoyai-uralkodóház érdekeinek megfelelően. Az eredményt, nem pedig az eléréséhez vezető utat tekintve, Cavourt tartják az egyesült Olaszország megalapítójának.

Garibaldi parlamenti szereplése után azzal a meggyőződéssel tért vissza Caprerára, hogy a további küzdelmek órája már nincsen messze. Amikor ezekben az időkben az

Palermo népe kikiáltja diktátornak Garibaldit

A volturnói csata

Nápoly népe lelkesen fogadja a városba érkező Garibaldit

Egyesült Államok elnöke, Abraham Lincoln felkérte, hogy vegye át az északi államok hadseregparancsnokságát az északi és déli államok között kitört háborúban, Garibaldi nemet mondott. Nem akart messze kerülni hazájától.

Nemsokára Lombardiába indult propagandaútra. Útja valóságos diadalmenet volt! „Rómát és Velencét!" jelszavakkal fogadták, banketteket rendeztek tiszteletére, díszőrség állt a ház előtt, ahol megszállt. Felszólította a népet, hogy a felszabadítást ne csak szavakkal, hanem tettekkel támogassák.

Valóban sor került a velencei körzet közelében néhány fegyveres összetűzésre. Az olasz kormány azonban igen energikusan elfojtotta azokat. A szervezkedők által előkészített fegyverkészleteket elkobozták, s a legenergikusabb agitátorokat letartóztatták. Ez történt Francesco Nullóval is, akit már Palermo elfoglalásának idejéből ismerünk. A nép azonban oly viharosan tiltakozott a börtön előtt, hogy szabadon kellett bocsátani. Az olasz kormánynak az akciópárt elleni erélyes magatartását más európai hatalmak, főként az orosz kormány élénken helyeselte.

A cári kormány mind ez ideig nem ismerte el Olaszországot, mert nem értett egyet a forradalmi előzményekkel. II. Viktor Emánuel III. Napóleon közvetítésével igyekezett előmozdítani az orosz kormánnyal való kapcsolat megteremtését. Ennek

érdekében 1861 októberében bezáratta a Genovában, majd Cuneóban működő és a lengyel emigráció által létrehozott katonai iskolát. Az olasz kormány tüntető elszakadása a forradalmi mozgalomtól végre meghozta a kívánt sikert, a cári kormányzat 1862 júliusában elismerte az új Olaszországot.

Ugyanabban az időben Garibaldi fiával, Menottival és néhány barátjával Caprerából Szicíliába, Palermóba utazott, abba a városba, amely két évvel korábban diadalának tanúja volt. Útjának célját senki sem ismerte. Palermóban meghirdette az új jelszót: „Róma vagy a halál!"

Partraszállása utáni nyilatkozata erősen franciaellenes színezetű volt. III. Napóleont banditának nevezte, aki a nép vérét ontja a pápai hatalom védelmében. Hazugság – írta –, hogy Napóleon ezt az egyház és a vallás oltalmában teszi! Rómát meg kell szabadítani a francia katonáktól.

Garibaldi fellépése egyben határozottan antiklerikális is volt. Gyűlölte az előszeretettel politizáló klérust, elítélte a társadalomra gyakorolt reakciós befolyását. Emlékirataiban nem fukarkodik a papokat elítélő legélesebb megállapításoktól. A papságot az olasz nép elmaradottsága és tudatlansága okozójának tartotta.

Felhívására mindenünnen özönlöttek az önkéntesek, akik készek voltak harcolni parancsnoksága alatt. Igen ám, de ez a moz-

galom teljes mértékben ellentétben állt a kormány politikájával. Hiába volt azonban az olasz kormánynak Szicília szigetén kormányzója, hadserege és rendőrsége, semmit sem tehettek, olyan lelkesedéssel fogadták mindenütt Garibaldit. Felkereste mindazokat a helyeket, ahol annak idején az ezrek emlékezetes csatái zajlottak le.

Rövidesen Palermo közelében több ezer fegyveres önkéntes gyűlt össze. Garibaldi átvette fölöttük a parancsnokságot. II. Viktor Emánuel megijedt. Garibaldit lázadónak nevezte, és megparancsolta a sziget kormányzójának, hogy azonnal fojtsa el a mozgalmat. Palermo városának prefektusa ezt megtagadta, és beadta lemondását.

1862. augusztus 1-én Garibaldi háromezer önkéntes élén megindult Szicília belsejébe. A hatóságok rendkívüli állapotot hirdettek ki, és Garibaldit törvényen kívülinek nyilvánították. De elegendő volt, hogy hősünk valamelyik város közelébe érjen, a királyi hadsereg rémülten menekült, a lakosság pedig ünnepi menetben, virágokkal fogadta. Számos városból elkergették a királyi hivatalnokokat, és a hatalom Garibaldi kezébe került. Amikor augusztus 22-én az a hír terjedt el, hogy két tábornok hadjáratra készül Garibaldi ellen, az utcákon barikádokat emeltek, és a polgárőrség felkészült a támadás visszaverésére.

Aznap este a felkelők két hajót kerítettek birtokukba, hogy áthajózzanak az olasz fél-

szigetre. Sok volt az önkéntes, és a hajók zsúfoltak voltak, hogy Garibaldi komolyan aggódott, sikerül-e a hajóknak átkelni a szoroson. De senki sem akart lemaradni, ezért az indulás mellett döntött. A vállalkozás minden komolyabb baj nélkül sikerült.

Közben az olasz félszigeten riadóztatták a király hadseregét, a katonaság felkészült a csatára. Garibaldi tépelődött, nem akart testvérháborút. Rómába készült a franciák ellen. A király hadserege elzárta útját, ezért elhatározta, hogy a hegyekbe vonul, és kikerüli a velük való találkozást. A menetelés rendkívül nehéz volt, s a hegyi vezető – nem tudhatjuk, nem rosszakaratból-e – járhatatlan ösvényeken vezette a hadat. Az út közben körülbelül ötszáz ember elpusztult. Végül Aspromonte mellett az erdőszélen foglaltak állást.

Esetleges csata szempontjából jól választották meg a helyet, de Garibaldi nem akart olaszok ellen harcolni. A későbbi években, emlékiratában beismerte, hogy hibát követett el, hiszen, ha nem akart harcolni, miért várta be az ellenséget?

Augusztus 29-én megtörtént a találkozás. Az olasz hadsereg azonnal tüzet nyitott, erősen támadott. Garibaldi előre sietett, s utasította katonáit, hogy ne lőjenek. Közben két golyó érte, az egyik csípőjén, a másik jobb lábán. A kíséretében levők karjai közé rogyott. Egy fa alá vitték. Felhívta önkénteseit, vonuljanak vissza az erdőbe, és oszol-

janak széjjel. Csak néhány tiszt és az orvos maradt mellette.

Garibaldi sebesülésének híre hallatlan felzúdulást keltett, mégpedig nemcsak az önkéntesek táborában. Az olasz hadsereg katonái eldobálták puskáikat, sírtak és megfenyegették tisztjeiket. A hadsereg parancsnokának segédtisztje Garibaldihoz lovagolt, és gorombán felszólította a megadásra. A felháborító viselkedésért Garibaldi meg akarta leckéztetni a tisztet, amikor megjelent maga a királyi hadak parancsnoka. Féltérdre ereszkedett, levette csákóját, és kérte, könnyítse meg számára a helyzetet, és adja meg magát. Nem volt más kiút. Garibaldit foglyul ejtették.

A vörösinges hős minden ellenfele megkönnyebbülve fellélegzett, annál is inkább, mert Garibaldi súlyosan megsebesült. Azt gondolták, hogy halálosan. Nem is törődtek sebesülésével, nem vitték a közeli város kórházába, hanem hosszú hajóútra kényszerítették. A hajón nem kapott megfelelő orvosi kezelést, s amikor végre partra került, lába annyira megdagadt, hogy nem lehetett kivenni a puskagolyót. Garibaldit börtönbe vetették. A római vállalkozás számos vezetője külföldre menekült.

Az események hatalmas visszhangot keltettek az egész világon. Mindenütt tiltakozó gyűléseket rendeztek a hős bebörtönzése miatt, gyűjtéseket rendeztek megsegítésére, és a legkiválóbb orvosok utaztak Olasz-

országba, hogy megmentsék életét. Viktor Emánuel kénytelen volt engedni a közvélemény nyomásának. 1862 végén szabadlábra helyezte, és megengedte, hogy visszatérjen Caprera szigetére.

A legkiválóbb orvosok foglalkoztak a beteggel. Mindent elkövettek megmentésére. Úgy határoztak, hogy amputálják lábát, de Pirogov, a híres orosz sebész vállalta a golyó eltávolítását. A seb rendkívül lassan gyógyult. Garibaldi több mint egy évig súlyos beteg volt, és utána még éveken keresztül erős fájdalmat érzett, képtelen volt nagyobb erőfeszítésre.

Velence és Róma

1863 januárjában Lengyelországban felkelés tört ki. Garibaldi, aki igen érdeklődött az európai események iránt, őszinte rokonszenvvel figyelte a történteket.

A vörösök pártjába tömörült lengyel demokraták arra számítottak, hogy a felkelés során együttműködhetnek más országok demokratáival, tehát Mazzinival és Garibaldival is. A felkelés vezetése azonban a fehérek, azaz a mérsékelt pártiak kezébe került, akik nem akarták, hogy a felkelés demokratikus jellegű legyen. Ezért nem engedték a parasztok részvételét a fölkelésben, s nem

járultak hozzá, hogy külföldi légiók alakuljanak. Hiába tárgyalt Garibaldi követe, Scarpa őrnagy a felkelők vezetőivel olasz légió alakításáról, azok nem akartak bonyodalmakat Ausztriával. Mindössze abba egyeztek bele, hogy az olaszok más országok önkénteseihez hasonlóan egyénileg belépjenek a lengyel felkelő csapatokba, és soraikban harcoljanak.

A garibaldisták egy csoportja Francesco Nullo vezetésével Lengyelországba ment, hogy részt vegyen a felkelésben.

Garibaldi, bár betegsége még mindig ágyhoz kötötte, többször felemelte szavát a lengyelek érdekében. 1863 február közepén felhívást intézett Európa népeihez, támogatást kérve Lengyelország számára. A felhívás így kezdődött:

„*Európa nemzetei! Ne hagyjátok el Lengyelországot! Minden nép kötelessége, hogy segítse ezt a szerencsétlen nemzetet!*"

Majd lejjebb így folytatja: „*Ne várjatok, amíg Ti is olyan kétségbeesett helyzetbe kerültök, amilyenben ők vannak! Ne engedjétek, hogy szomszédotok háza leégjen, a tűz átcsaphat a ti házatokra is! Segítsetek, ha azt akarjátok, hogy veszély esetén ti is segítséget kapjatok!*"

Levelet írt az angol nemzethez is. Angliában ugyanis széles körű rokonszenv- és szolidaritási mozgalom indult meg a harcoló Lengyelország megsegítésére.

A későbbiek folyamán nyilvánvaló lett, hogy a felkelés a mérsékeltek vezetése alá ke-

rült, ami hátrányosan befolyásolta a forradalom ügyét. Garibaldi 1863. december 23-án kelt levelében már a következőket írta Gercennek: „Meg kell érteniök, hogy a felkelés vallásos és »elavult« jellege elfordítja attól a demokraták rokonszenvét."

Mazzini hasonló módon látta a lengyel felkelés kérdését. Véleménye szerint Lengyelországnak csak akkor lesz joga a népek segítségére, ha bebizonyítja, hogy a háborút nem jezsuita arisztokrata elemek vezetik.

Csupán 1864 elején – amikor a januári felkelés utolsó diktátora, Romuald Traugutt, csalódva a mérsékeltek pártja diplomáciai intrikáiban, új irányvonalat kezdett a felkelők bel- és külpolitikájában – kezdett kirajzolódni a lengyel–magyar–olasz forradalmi együttműködés terve. A kapcsolatok elmélyítése céljából Garibaldi Angliába utazott, hogy segítséget és pénzt szerezzen politikai terveihez.

Garibaldi 1864. április 3-án érkezett Angliába. A tömegek, mint egy hatalmas tüntetésen, elözönlötték az utcát. Senkit nem fogadtak még olyan lelkesen Angliában, mint őt, a „népek koronázatlan királyát". A kormány, félve befolyásától, igen ügyesen kezébe vette fogadtatását, és megszervezte angliai tartózkodását. Ily módon a látogatást megfosztotta politikai jelentőségétől.

Egész napját betöltötte a nevesebb személyiségeknél tett látogatások ceremóniája. Díszkardot nyújtottak át neki. Garibaldi

nem tudott kimenekülni a számára font hálóból, már csak azért sem, mert hálát érzett az angol kormány iránt a marsalai ezer expedíciója alkalmával tanúsított magatartásáért. A Londonban tartózkodó Marx, Gercen és Mazzini élesen elítélték Garibaldi magatartását, kifogásolták, hogy a kormány játékszere lett a tömegek szórakoztatására.

Talán senki másnak nem bocsátották volna meg azt a bátorságot, hogy vörös ingben, szürke ponchóban, nyakán matrózkendővel jelenjék meg a palotában és a szalonokban. Garibaldi azonban, a nagy plebejus a maga plebejusi gúnyájában – mint ahogy Gercen írja –, oly egyszerűen, oly természetesen viselkedett mindenütt, hogy kivívta a jelenlevők legmélyebb tiszteletét és csodálatát. Mindenki látni akarta. Viktória királynő, akinek mégsem illett fogadnia a trónok lerombolóját, legalább fiát, Menottit fogadta.

Végre Garibaldinak sikerült a hivatalos tényezők gondos felügyelete alól megszabadulnia, és elfogadva Gercen meghívását, annak lakására ment London egyik külvárosába. Ott várta őt Mazzini is, akivel viszonya az utóbbi időkben nem volt a legjobb.

Garibaldi érkezésének hírére hatalmas tömeg gyűlt össze Gercen háza előtt. Mindenki látni akarta az olasz hőst, megszorítani kezét, megcsókolni köpenye szegélyét. Az asszonyok sírtak, magasra emelték gyermekeiket, hogy lássák Garibaldit. A tömegen

keresztül nyomult egy öreg olasz emigráns, aki fagylaltárusítással kereste kenyerét. Megfogta Garibaldi köpenyét, és sírva, megindultságtól reszkető hangon így szólt:

– Most már nyugodtan meghalhatok! Láttam őt! Láttam!

A banketten ünnepélyes pohárköszöntők hangzottak el. Felszólalt Garibaldi is, pohárköszöntője egyúttal a Mazzinival való kibékülését is szolgálta.

– Régi kötelességemnek szeretnék ma eleget tenni – kezdte beszédét. – Itt ül közöttünk egy férfi, aki a legnagyobb szolgálatot tette hazámnak és általában a szabadság gondolatának. Amikor még fiatal voltam, és csak ködös elképzeléseim voltak a világról, egy olyan ember barátságára vágytam, aki vezetőm, ifjúságomban tanácsadóm lehet. Úgy kutattam utána, mint a szomjas vándor a víz után. Megtaláltam! Ő volt az egyetlen, aki ébren volt, amikor körülöttünk mindenki aludt. Barátom lett, és mindenkor az is maradt. Sohasem hunyt ki benne a haza- és szabadságszeretet szent lángja. Ez a férfi: Giuseppe Mazzini! Az ő egészségére, barátom és mesterem egészségére ürítem poharam!

Mazzini néhány szót mondott a szerencsétlen Lengyelországról, amellyel mélyen együttérez. – Lengyelországra, a mártírok hazájára! Lengyelországra, amely függetlensége nevében a halálba megy! – ürítette poharát.

Majd így folytatta: – Ürítsük poharunkat az ifjú Olaszországra, amely szenved és harcol, mint mi, és győz, akár mi! Ürítsük poharunkat arra az új nemzetre, amely megszabadulva a cárizmustól nagy szerepre hivatott Európában!

Végül Angliát mint független és szabad országot köszöntötte, amely az üldözöttek iránti vendégszeretetével és együttérzésével kivívta legőszintébb hálájukat, s amely alkalmat adott arra, hogy barátilag összejöjjenek.

Garibaldinak a szigorú őrizet ellenére sikerült kapcsolatot találni az emigránsokkal. Az angol hatóságoknak ez sehogy sem tetszett. Bejelentették tehát, hogy a sok látogatás és utazás következtében Garibaldi fizikai és pszichikai állapota leromlott, és nyugalomra van szüksége. Azután vidékre vitték, egy lord birtokára. Néhány nappal később pedig egy szép jachton visszaküldték Olaszországba.

Garibaldi, akit olyan diadalmasan fogadtak, csendesen, csaknem titokban hagyta el az országot. Ez az eljárás mélyen bántotta őt, s lemondott arról a jelentős összegről, amelyet Angliában gyűjtöttek politikai célkitűzéseinek finanszírozására.

„Az angol nemzetet – írta Gercen – beugratták! De Garibaldi számára is rendkívül kellemetlen volt az eset."

Garibaldi visszatért Caprerára. Még mindig gyenge volt, erősen sántított, jóformán nem hagyta el lakását, de élénken érdeklő-

dött a politikai események iránt. Sokat tűnődött azon, milyen módon lehetne felszabadítani Velencét és Rómát.

1864-ben úgy látszott, hogy az olasz kormánynak diplomáciai megegyezés útján sikerült megoldania a római kérdést. Ugyanazon év szeptember közepén, a pápa tudta nélkül II. Viktor Emánuel és III. Napóleon császár megállapodást kötött, melynek értelmében a francia seregeknek két éven belül el kell hagyniok Rómát. Helyükre a pápa védelmére önkéntes idegenlégiót hoznak létre. Az olasz kormány kötelezte magát, hogy nem sérti meg a pápai állam határát, s Olaszország fővárosát Torinóból Firenzébe helyezi át Róma helyett.

IX. Pius pápát meglepte a megegyezés, és ellentámadásba ment át. 1864. december 8-án kihirdette híres Syllabusát, az egyházi hatóságok által kárhoztatott elvek és intézmények jegyzékét. A Syllabusban többek között a következőket olvashatjuk: „Átkozott, aki azt mondja: minden ember szabadon választhatja és vallhatja vallását, úgy, ahogy azt saját értelme diktálja ... Átkozottak azok, akik egyáltalában nem véve figyelembe az egészséges ítélőképesség alapvető elveit, azt merészelik állítani, hogy a nép akarata, az, amit közvéleménynek vagy más hasonlónak neveznek, a legmagasabb törvény."

A pápa hasonló módon elítélte a világi iskolákat, a parlamenteket, a polgári házas-

ságot stb. A püspökök minden államban élesen kormányellenes magatartást foglaltak el.

Ennek ellenére az olasz–francia megegyezés lassan megvalósult.

A római kérdésnél hamarább oldódott meg a velencei probléma. 1866-ban kitört az osztrák–porosz–olasz háború. Jó alkalom kínálkozott arra, hogy az osztrákokat végleg kiszorítsák olasz földről.

Hasonlóképpen, mint 1859-ben, II. Viktor Emánuel király 1866. június 10-én felkérte Garibaldit, vegyen részt a háborúban az alpesi vadászok mintájára megszervezett önkéntes ezred élén. Garibaldi majdnem hatvan éves kora és rokkantsága ellenére beleegyezett. Ugyanolyan lelkesedéssel és ugyanolyan csalódásokon keresztül, mint egykor, hozzáfogott a hálátlan feladat teljesítéséhez.

Élete folyamán immár harmadízben az Alpokban, az arcvonal balszárnyán, a Como- és a Garda-tó körzetében, nehéz körülmények között kezdte meg harci tevékenységét. Az önkéntesek ellátása késett, régi fegyvereket kaptak, nem volt egyenruhájuk. Az osztrákok hallatlan kegyetlenséggel léptek fel velük szemben. Az elfogottakat bírósági ítélet nélkül főbe lőtték, a falvakat, amelyek menedéket nyújtottak a garibaldistáknak, felgyújtották, a lakosságot megtizedelték. Garibaldi az önkénteseket egészen rövid idő alatt, hadműveletek közben, fegyelmezett, ütőképes katonákká képezte ki.

A helyzet rendkívül kedvezően alakult az olaszok számára, az osztrákok fő ereje Poroszországban volt elfoglalva. Viktor Emánuelnek a velencei körzetben kétszer annyi katonája volt, mint az osztrákoknak. Felszerelésük is jó volt, de a hibás katonai vezetés miatt már kezdetben vereséget szenvedtek.

Viktor Emánuel, miután elvesztette a Custozza melletti csatát, visszavonult az ország belsejébe. Garibaldinak azonban megparancsolta, hogy védje Brescia városát. Oda vezényelte tehát seregeit, de nem értette, miért menekülnek az olaszok az ellenség elől, mikor kétszer olyan erősek? Mit csinálhat ő nyolcezer önkéntesével, ha az osztrákok minden rendelkezésre álló erőt ellene vetnek be?

Az olaszok szerencséjére a porosz fronton az osztrákok vereséget szenvedtek, és emiatt az olaszországi hadjárat ereje lefékeződött.

Amikor ismét megkezdődtek a harcok, Garibaldi visszatért eredeti tervéhez, Tirol felszabadításához. Az egyik nehéz csatában megsebesült, de nem hagyta abba a küzdelmet. A tiroli Alpokban különleges módon kellett folytatni a hadműveleteket: az önkénteseknek el kellett foglalmiok a hegycsúcsokat és a hegygerinceken vonulni tovább. A völgyekben ugyanis a kitűnően lövő tiroli vadászok fölényt biztosítottak az osztrákoknak. Ez a rendkívül fáradságos harcmodor

kecsegtetett csak sikerrel, s Garibaldi így szólt katonáihoz:

– Legyetek sasok!

A tiroli hadjárat kedvezően alakult. Az önkéntesek július 21-én vívták a legelkeseredettebb csatát. Sok kiváló tisztet és katonát vesztettek. A harcokban különösen kitűnt Menotti, aki elfoglalt egy, a csatatér fölött uralkodó magaslatot. Az ellenség Tirol északi része felé vonult vissza, és Garibaldi remélte, hogy rövidesen az egész tartományt felszabadítja. Augusztus közepén azonban hirtelen parancsot kapott a főhadiszállásról, hogy függessze fel hadműveleteit.

Július 26-án ugyanis a poroszok Olaszország részvétele, sőt előzetes értesítése nélkül fegyverszünetet kötöttek Ausztriával. II. Viktor Emánuel attól tartott, hogy az osztrákok olaszországi hadaikat a porosz frontról visszavonult ezredeikkel megerősíthetik, és sietve ugyancsak fegyverszünetet kötött. Garibaldi tiroli harca, amely annyi fáradtságba és vérbe került, fölöslegessé vált, mert az olasz kormány egész Tirolt az osztrákok kezén hagyta. Garibaldi szívében keserűséggel elküldte a királynak híres táviratát, amelyben csak egy szó állt:

„Obbedisco!" — azaz, engedelmeskedem.

A béketárgyalások értelmében Ausztria a velencei körzetet III. Napóleonnak engedte át, aki azt népszavazás után Olaszországnak adta.

Az 1866. évi hadjáratban az olasz had-

sereg és különösen a hajóhad súlyos vereséget szenvedett. A nemzeti büszkeséget mélyen sértette az a mód, ahogyan Velence visszakerült. Csupán Garibaldi tiroli csatái jelentettek valamivel élénkebb színeket a háború sötét konturján.

Hősünk ismét visszatért magányos szigetére. De nem akart és nem tudott tétlen maradni. Már a következő évben Észak-Olaszországba utazott, ahol, mint mindenütt, lelkesen fogadták. Gyűléseken és szállásának erkélyéről Róma elfoglalásának szükségességéről beszélt, azt hirdette, hogy Rómába kell áttenni az ország fővárosát. A tömeg egyetértéséről biztosította.

Ugyanabban az évben Genfbe utazott a Szabadság és Béke Ligájának nemzetközi békekongresszusára. A kongresszuson tartott beszédében élesen támadta a pápai kormányzatot. Követelte, hogy a papok és a vallási előítéletek helyét foglalják el a tudomány emberei és a felvilágosodás gondolata. Kijelentette, hogy csak a demokrácia tudja megszüntetni a háborúkat. Beszéde heves vitát váltott ki a kongresszuson.

Olaszországba való visszatérése után titokban hozzálátott egy Róma elleni támadás előkészítéséhez. A várost a francia csapatok éppen akkor hagyták el. Garibaldi kapcsolatba lépett bátor és elszánt emberekkel, majd szeptember 24-én Caprerárol a kontinensre utazott. Ott . . . letartóztatták!

Letartóztatásának híre hatalmas felzúdu-

Garibaldi visszavonul Caprera szigetére

II. Viktor Emánuel kibékíti Garibaldit és Cavourt

Garibaldi idős korában az olasz parlamentben küzdött a társadalmi reformokért

lást keltett. Az olasz miniszterelnököt halállal fenyegették, és valóban merényletet követtek el ellene. Az erőd falai alatt, ahol Garibaldi fogságát töltötte, óriási tüntetések zajlottak le, a következő jelszóval: „Rómába!" A tüntetőkhöz a királyi hadsereg katonái is csatlakoztak.

Néhány nap múlva Garibaldit visszavitték Caprera szigetére. A szigetet hadihajók, kereskedelmi és szállítóhajók vették körül. Ez utóbbiakat a kormány kibérelte, hogy megakadályozza Garibaldi elhajózását. A vezér tehát fogoly volt saját házában.

A Róma elleni támadás előkészítését azonban barátai folytatták. Szeptember 22-én valóban kirobbant Rómában a felkelés, de véresen elnyomták. Röviddel azután Menotti, Garibaldi fia és két tiszt kis csapattal átlépte a pápai állam határát, hogy egyesüljön a felkelőkkel. Az egyik benyomuló osztag pápai csendőrökbe ütközött, és véres ütközetben hetven embert vesztett. Néhány nappal később a római rendőrség felfedezte azt a műhelyt, amelyben a munkások a felkelők számára fegyvereket készítettek.

A szigetére bezárt Garibaldinak nem volt pontos értesülése az eseményekről, de az újságokból megtudta, hogy Rómában valami történt. Hogy is maradhatott volna tétlen, amikor beteljesülés előtt látta életcélját? Október 14-én késő este egy kis csónak fenekére feküdve, indián módjára egyetlen

evezővel, nesz nélkül elmenekült Caprerárol Szardíniára. Onnan Olaszországba utazott.

Borús, esős napon, teljesen titokban lépett partra. Mégis csakhamar mindenki tudta, hogy megjelent, és Róma ellen indul. Neve olyan hatással volt a népre, hogy a hatóságok nem tudtak úrrá lenni a helyzeten.

A kormány lemondott. Senki se merte vállalni az ország kormányzását. Az, akinek a király felajánlotta a miniszterelnöki tárcát, előzőleg felkereste Garibaldit, és kérte, álljon el szándékától. Minthogy Garibaldi hajthatatlan volt, ő is lemondott a kormányalakításról.

Livornón és Firenzén keresztül utazott Garibaldi Rómába. Október 22-én átlépte a pápai állam határát, egyesült az önkéntesekkel, akiknek egyik parancsnoka fia, Menotti volt.

A nép általános felkelésébe vetett remények nem váltak valóra. Lehet, hogy már túlságosan késő volt. Azok a megtorlások, amelyek Róma lakosságát érték az első lázadási kísérlet után, megfosztották az embereket bátorságuktól, hogy újból fellépjenek. A lakosság tétlen maradt, sőt helyenként ellenséges a garibaldistákkal szemben.

Monterotondo városáért vívták a legnehezebb ütközetet a pápai katonaság ellen. Sok véráldozattal járt, míg végül a kétezer főnyi pápai sereg megadta magát. Garibaldi nem tudta megakadályozni, hogy serege hódítóként viselkedjen a városban, bántal-

mazza a lakosságot, ezért igyekezett a legrövidebb időn belül elhagyni a várost.

III. Napóleon a pápa védelmére kelve élesen tiltakozott a támadás ellen, és hadsereg küldésével fenyegetőzött. Garibaldi elhatározta, hogy visszavonul, nehogy magára vonja az ellenség minden erejét. Ez azonban nem mindenkinek tetszett. Főként Mazzini hívei voltak azon a véleményen, hogy mindennek ellenére Róma ellen kell fordulni. Bizalmatlanságot szítottak Garibaldival szemben. A csapatokból szökdösni kezdtek a katonák.

Maga Mazzini ártatlan volt ebben az ügyben. Néhány évvel később, amikor erről Garibaldinak írt, rámutatott arra, hogy véleménye szerint valóban jobb lett volna Rómára csapást mérni. De mikor Garibaldi megváltoztatta a tervét, ő abban nem akarta megakadályozni.

1867. november 3-án Mentana mellett került sor a döntő ütközetre. Garibaldi a vállalkozás kezdetén hozzávetőlegesen nyolcezer emberrel rendelkezett. A csata idején azonban már csak 4657 fő állott mögötte. Hosszú, véres küzdelemben sikerült megvernie a pápai hadsereget, de akkor megjelentek a kitűnően felfegyverzett francia ezredek. November 3-án Garibaldi teljes vereséget szenvedett.

Hivatalos adatok szerint 11 000 pápai és francia katona állott vele szemben. A garibaldisták közül 150 halott maradt a csatatéren, 240-en megsebesültek és 900-an fog-

ságba estek. A szörnyű vereség teljesen összetörte a vezért. Sajnálta, hogy nem esett el a csatában. Éjszaka idején a maradék önkéntesekkel átkelt a pápai állam határán. A határt képező hídnál lerakták fegyverüket.

III. Napóleon kijelentette, hogy nem engedi meg az olaszoknak Róma elfoglalását. Ha még egyszer megkísérelnék a támadást, ismét Franciaországgal találnák szemben magukat.

Az olasz kormány elfogta Garibaldit, és néhány hétig börtönben tartotta. Olyan brutálisan bántak vele, hogy letartóztatásának ideje alatt csaknem lövöldözésre került sor segédtisztjei és a csendőrség között. Becsületszavát követelték, hogy Caprera szigetén marad. Ő azonban kijelentette, hogy csupán 1868. március 1-ig tehet ilyen ígéretet. Amikor megkérdezték, miért ragaszkodik ehhez a határidőhöz, azt felelte, hogy a tél nem kedvez a hadműveleteknek. Végül mégis szabadon bocsátották és Caprerára küldték.

A mentanai csata híre eljutott Párizsba is. Az a tény, hogy francia hadsereg verte szét Garibaldi ezredeit, III. Napóleon ellen lázította a főváros munkásságát. Viharos tüntetéseket rendeztek a kormány római intervenciója elleni tiltakozásul. Az egyik tüntetést Manininak, a népek tavasza egykori velencei diktátorának a sírjánál tartották. A tüntetéseket katonaság verte szét, és számos

letartóztatás történt. A francia nép azonban továbbra is tüntetett, kifejezte, hogy nem támogatja a kormány reakciós külpolitikáját.

Garibaldi tisztában volt vele, hogy a Franciaország hibájából immár másodszor elszenvedett vereségéért nem a francia nemzetet, hanem csakis a napóleoni kormányt terheli felelősség.

Az 1868- és 1869-es évek békésen teltek el. 1870-ben kitört a francia–porosz háború, amely megdöntötte III. Napóleon császárságát. Megszületett a harmadik köztársaság. Ez szakított a korábbi külpolitikával, és visszavonta a francia csapatokat Rómából.

Eljött a nagyszerű alkalom, hogy befejezzék az olasz egyesülés művét. II. Viktor Emánuel megindította a hadseregét Róma ellen. Az egyik ezredet Nino Bixio, az egykori garibaldista vezette. A király habozott, és nem messze Róma falaitól megállította seregét. A pápai ezredek lőtték őket, és sokan megsebesültek. Bixio ekkor elhatározta, hogy saját felelősségére garibaldista módon cselekszik. Jól célzott ágyúlövéssel bezúzta Róma egyik kapuját, és az ütött résen benyomultak a városba.

A király csak ekkor döntött Róma elfoglalása mellett. A pápához írt alázatos levelében azzal védekezett, hogy csak azért határozta el magát erre, hogy megvédje őt a kozmopolita forradalomtól. A pápa azonban semmiféle megegyezésre nem volt haj-

landó. Bezárkózott vatikáni palotájába és fogolynak nyilvánította magát.

Október 2-án az egykori pápai államban népszavazást tartottak. A lakosság ünnepélyesen megszavazta Rómának Olaszországhoz való csatlakozását. Rövidesen Róma lett az ország fővárosa.

Olaszország egyesítésének műve befejeződött.

Segítség a francia nemzetnek

Alig két nappal a francia császárság bukása után, Garibaldi, aki mindenkor készen állt a nemzetek szabadságáért és a köztársaság eszméjéért harcolni, felajánlotta szolgálatait Franciaországnak a porosz betolakodók ellen. A francia radikális köztársaságiak el voltak ragadtatva javaslatától. Bíztak abban, hogy katonai tehetsége és varázslatos hatása a népre, komolyan befolyásolhatja a háború kimenetelét.

Ám a francia köztársaságban sem lelkesedett mindenki az olyanfajta háborúért, mint amilyent Garibaldi vezetése jelenthetett volna, s csupán akkor hívták Garibaldit, amikor már Párizs ostromának veszélye fenyegetett, és a nemzet védelmét intéző kormányhatóságok egy része Tours-ba költözött.

Október 7-én érkezett Marseille-be, ahol lelkesen fogadták. Útja Tours felé valóságos diadalmenet volt.

A tours-i kormányküldöttség élére Leon Gambetta került, aki energikusan hozzálátott egy új hadsereg felállításához. Garibaldi csodálta energiáját, és azt a képességét, hogy csaknem a „semmiből" jelentős erőt hozott össze az ország védelmére. Véleménye szerint azonban hiba volt, hogy a Franciaország szempontjából oly nehéz időkben a vezetés szétforgácsolódott. Azt sem tudta megérteni, hogy az újonnan létrehozott hadsereget miért vezetik a régi császári tábornokok. Még kevésbé értette, hogy Gambetta, aki vele szemben annyira szívélyes volt, miért fogadta oly hidegen az önkéntesek toborzására tett javaslatát. Ebben a kérdésben igen hosszú ideig kellett várnia a döntésre. Garibaldi, aki állandóan hű maradt szabadságeszményeihez és köztársasági meggyőződéséhez, nem vette észre, hogy a társadalmi viszonyok alaposan megváltoztak a népek tavasza ideje, sőt az 1860-as szicíliai vállalkozása óta is. Az új polgári társadalomban új társadalmi problémák merültek fel, kirajzolódott az osztályharc új frontja a burzsoázia és a proletariátus között.

A burzsoáziának még azok a csoportjai is, amelyek élenjártak az eddigi forradalmi harcban, félve a proletariátus aktivitásától, lemondtak a szabadság és demokrácia jel-

szavainak hirdetéséről. Ezeket a jelszavakat vörös zászló alatt a munkásosztály hangoztatta, főként a gazdaságilag fejlett országokban, tehát Franciaországban is. Garibaldi, forradalmi demokratikus meggyőződésével közelebb állott ebben az időben a proletariátushoz, mint a harmadik köztársaság francia kormányához. De ezt a tényt nem tudatosította önmagában.

Gambetta megértette, hogy az adott helyzetben nem háríthatja el a felajánlott segítséget. Elhatározta azonban, hogy azt viszonylag szűk keretek közé szorítja. Garibaldi segítségének elfogadását más szempontok is indokolták. Garibaldit szoros kötelékek fűzték Nizzához, szülőhelyéhez, amelyet Cavour 1859-ben átengedett a franciáknak. Remélték tehát, hogy amennyiben Garibaldi tevékenyen részt vesz francia oldalon az eseményekben, ezzel elejét veszik az olaszok esetleges Nizza elszakítására irányuló kísérletének. Erre ugyanis III. Napóleon bukása után megvolt a lehetőség.

Hosszas tépelődés és viták után, amelyek az idős vezért rendkívül kellemetlenül érintették, Gambetta a Vogézekben működő önkéntes hadtest parancsnokává nevezte ki őt. Garibaldi már október 15-én elindult rendeltetési helyére. Rövidesen minden oldalról özönlöttek hozzá az önkéntesek. Különböző nemzetek fiai, franciák, olaszok, lengyelek, spanyolok, görögök, algériaiak stb. gyűltek egybe. Egyenruhák és fegyve-

rek milyen egyvelege! Úgy, mint annak idején Olaszországban, a kormány itt is elsősorban a reguláris hadsereggel törődött. Az önkénteseket rosszabbul látták el, félvállról kezelték. Csak mellékszerepet szántak nekik a háború színpadán. Az ellenség azonban veszettül támadt rájuk.

Eleinte négyezer ember tartozott Garibaldi parancsnoksága alá, a hadjárat vége felé azonban már csaknem negyvenezren álltak mögötte. Seregét három brigádra osztotta. Az egyik brigád parancsnoka József Hauke-Bosak lengyel tábornok volt, aki röviddel a lengyel forradalom bukása után Olaszországba költözött, és barátságot kötött Garibaldival. A második brigádot Menotti Garibaldi vezette, míg öccse, Riciotti a szabad lövészek osztagának lett a parancsnoka.

Garibaldi serege a creusot-i fémipari vidéket védte, amelynek gyáraiban csaknem tízezer munkás dolgozott.

A porosz hadsereg, amely játszi könnyedséggel verte szét a hatalmas francia hadsereget, rövidesen megtanulta tisztelni Garibaldi önkéntes alakulatait. Az első nagyobb ütközetben, november 26-án a poroszok vereséget szenvedtek. 1871 januárjában Garibaldi elfoglalta Dijon városát, és megvédte a porosz hadak három napig tartó rohamával szemben.

Hauke-Bosak tábornok, aki egy kis osz-

tag élén felderítés céljából elhagyta a várost, egy csatában életét vesztette.

A porosz hadsereg vezérkari főnöke az 1870–1871. évi háború lefolyásáról írott emlékirataiban megjegyezte, hogy Garibaldi taktikája a gyors mozgáson, az energikus, ügyes és erős támadásokon és a már kitűzött cél következetes elérésén alapult. Ha a francia parancsnokság hallgatott volna Garibaldi tanácsára – írta a porosz tábornok –, a vogézi arcvonal rendkívül kedvezően alakult volna a franciák számára. A francia tábornokok büszkesége és beképzeltsége azonban megmentette a poroszokat ezen az arcvonalon a balsikertől.

A porosz hadsereg a háború folyamán egyetlenegy ezredzászlót vesztett, amely a fiatal Riciotti szabad vadászainak zsákmánya lett.

Garibaldi működési területe rendkívül korlátozott volt. Sikerei csupán epizódoknak számítottak, a háború sorsa máshol dőlt el. A vesztes háború azzal a szégyenletes békével végződött, amelyet Bismarck kényszerített a franciákra. A fegyverszüneti megállapodás azonban nem terjedt ki Garibaldi önkéntes seregeire, s vezérkari főnöke, akit a porosz hadsereg-parancsnokságra küldött a fegyverszünettel kapcsolatos kérdések megtárgyalására, azzal a válasszal érkezett vissza, hogy a fegyverszünet rájuk nem vonatkozik.

Garibaldi tehát kelepcébe került. A po-

roszok az arcvonal különböző pontjairól felszabadult seregeiket felvonultatták ellene. Mégis sikerült hadait január 31-én eléggé rendezetten kivezetni a városból, és átjutni a demarkációs vonalon.

Garibaldit felháborították a körülötte zajló intrikák. Hiszen ő a maga számára semmit sem akart. Mint köztársaság párti érdek nélkül ajánlotta fel szolgálatát a fenyegetett francia köztársaságnak. S így fizettek érte!

A háború és béke kérdésében dönteni jogosult francia nemzetgyűlési választások során Garibaldit több városban képviselőnek jelölték. A bordeaux-i nemzetgyűlés ülésére szokásos öltözetében, vörös ingben, szürke ponchóban, botjára támaszkodva ment. Amikorh elyet foglalt a baloldal padsorában, a köztársaságiak viharos tapssal és éljenzéssel fogadták. Szólásra emelkedett, de a jobboldali többség nem adta meg neki a szót. Garibaldi lemondott mandátumáról. Látva, hogy már semmit nem tehet a francia köztársaság érdekében, február közepén visszautazott Caprerába.

A vogézi hadsereget, mint forradalmi szelleme miatt veszélyeset, feloszlatták.

A francia nemzet azonban nem felejtette el a vörösinges hőst, és tüntetőleg újra beválasztották a nemzetgyűlésbe. De ő nem fogadta el a mandátumot. Röviddel később fiát, Menotti Garibaldit a Párizsi Kommün egyik vezetőjévé választották. A Thiers-kormány azonban mindent elkövetett, hogy

sem Garibaldi, sem fiai soha többé ne mehessenek Franciaországba.

A francia–porosz háborúban való részvétel volt Garibaldi utolsó katonai vállalkozása. Hatvannégy éves és beteges volt. A francia köztársaságban lejátszódó eseményeket figyelve fájdalmasan kellett megállapítania, hogy az általa idealizált köztársaság, az állítólagos társadalmi igazság rendszere, a nép számára mostoha maradt.

Szemben az új korral

Olaszország a gyors gazdasági fejlődés időszakába lépett. Kedvezett ennek az ország egyesítése és az a tény, hogy több évszázados szünet után, az 1869-ben megnyitott Szuezi-csatorna révén, a Földközi-tenger ismét a kereskedelem egyik fő útvonala lett. Elsősorban északon fejlődött az ipar, és vele együtt új társadalmi erő jött létre: a munkásosztály.

A munkások közötti befolyásért már kezdettől fogva versengtek a mérsékeltek Mazzinival. Emlékezzünk csak vissza, a munkásegyesületek kongresszusain a mérsékelteknek éveken keresztül sikerült a proletariátus érdeklődését a megélhetés kérdésére korlátozniuk, s ezáltal megakadályozni a politikai problémák feletti vitákat.

1859-ben és az ezt követő években, amikor már folyamatban volt az ország egyesítése, az egész olasz nemzet és ezen belül a munkásosztály is politikailag nagymértékben aktivizálódott. Garibaldi önkéntes alakulataiban túlsúlyban voltak a kézművesek és a munkások. Ekkor már semmi sem tarthatta vissza a munkásokat attól, hogy gyűléseiken politikai kérdéseket is megvitassanak.

Ebben az időben a mérsékeltek megrökönyödésére a proletariátus soraiban megnövekedett Mazzini befolyása. A munkásság magáévá tette köztársasági és demokratikus programját, valamint a „Róma és Velence" jelszót. A munkásmozgalom számára ebben a szakaszban a nemzeti egység, a jogegyenlőségre épülő társadalmi harmónia jelentette az ideált. Általános választójogot és kötelező világi elemi oktatást követeltek.

A kialakuló munkásmozgalomban Mazzini befolyására következett be az első szakadás, a mérsékeltek által patronált szervezetektől való elfordulás. Az 1861. évi IX. munkáskongresszus, amelyen a szakadás bekövetkezett, Garibaldit tiszteletbeli elnökké választotta. Az 1863. évi kongresszus a tanácskozások végén levelet intézett Garibaldihoz, amelyben bejelentették, hogy a következő kongresszust a felszabadított Rómában tartják, és azon ő fog elnökölni.

A munkásmozgalom történetében döntő fordulatot jelentett a Nemzetközi Munkás-

szövetség megalakulása Londonban, 1864-ben. Az I. Internacionálé segítséget nyújtott a proletariátusnak, hogy tudatára ébredjen osztályérdekeinek, és a szocializmus felé vezette a munkásmozgalmat.

Az Internacionálé olasz szekciója Bakunyin hatása alá került. Anarchista, államellenes programja népszerű lett az olasz munkásság, kézművesség, parasztság és kispolgárság körében. Az olasz állam ugyanis, amelyért a nép annyit szenvedett és feláldozta legjobb fiait, nagy csalódást jelentett. Az eredmények nem álltak arányban a hozott áldozatokkal.

A proletariátus helyzete bizonyos időszakokban még rosszabbodott. A kormány a háború minden költségeit a népre hárította. Az élelem megdrágult, de a béreket nem emelték.

– Jobb volt, amikor rosszabb volt! (vagyis amikor nem volt olasz állam) – mondogatták a csalódott emberek.

Mazzini népszerűségére az utolsó csapást a Párizsi Kommün elleni éles állásfoglalása és az Internacionálé elítélése mérte. Bakunyin mindkettőt védelmébe vette, és ezáltal szimpátiára tett szert a munkásosztály körében.

1871 után tehát ismét szakadás következett be az olasz munkásmozgalomban: az anarchista szocialisták szakítottak Mazzini híveivel. A két frakció között olyan nagy

volt az ellentét, hogy véres összetűzésekre is sor került. 1872-ben Mazzini meghalt.

A Párizsi Kommünnel és a szocializmussal kapcsolatos állásfoglalásuk miatt növekedett a szakadék Garibaldi és Mazzini között is. Garibaldi, bár nem értette pontosan az Internacionálé célkitűzéseit, felismerte annak humánus és társadalmi jelentőségét. „Az Internacionálé a jövő napja" – jelentette ki.

Védte a Párizsi Kommünt.

„*Ki adott nektek jogot ahhoz* – írta Petronihoz intézett híres levelében 1871-ben –, *hogy átkokat szórjatok az elesettekre? Hiszen a zsarnokság, a hazugság, a gyávaság és a bomlás korában egyedül ők emelték magasra az igazság és a törvényesség szent lobogóját, elestek, de nem engedték ki kezükből a zászlót! Szidalmazzátok Párizst? Miért? Talán azért, mert lerombolta a Vendôme-oszlopot és Thiers házát?*

Vajon láttátok-e valaha is, miként égnek egész falvak azért, mert védelmet nyújtottak egyetlen partizánnak? Ez pedig nemcsak Franciaországban fordult elő, hanem Lombardiában, Velencében és másutt is. Az önkénteseket és a »szabad lövészeket« törvényen kívül állóknak tekintették, mert nem viseltek váll-lapokat, és nem védték »a királyt és a vallás szent ügyét«.

Vádoljátok a párizsiakat, mert petróleumot használtak a tüzek élesztésére. Meg kell kérdezni a papokat, a pokoli tüzek szakértőit, mi a különbség a petróleum okozta tüzek és a Lombardiában, Velencében égő falvak között, amelyeket

azok a hóhérok gyújtottak fel, akik agyonlőtték Ugo Bassit, Ciceruacchiót és az olasz hazafiak ezreit?

Thiers és »provinciája« maguknál sokkal értékesebb embereket öltek meg. Remélem, barátom, hogy átlátsz azon a füstfelhőn, amely még Párizs felett kavarog, és megérted a versailles-i gyilkosságok szörnyű realitását. Nagyobb megértést tanúsítasz azon haladó emberek iránt, akiket kétségbeejtő helyzetük kényszerített cselekvésre."

Garibaldit számos munkásszervezet tiszteletbeli taggá választotta, amit örömmel fogadott. De elítélte Bakunyin olaszországi követőinek terrorakcióit, amelyek akkor kezdődtek, amikor a kormány feloszlatta az Internacionálé olasz szekcióját. A terroristák elleni perek következtében a bakunyinista szervezetek jóformán teljesen szétestek.

Ugyanakkor a régi szövetkezeti segélyegyletekből kezdett kiformálódni a szocialista párt, és 1882-ben megalakult az Olasz Munkáspárt. Programja főként gazdasági követeléseket tartalmazott. Garibaldi támogatta a pártot és az első parlamenti munkásjelölteket is.

Ő maga állandó tagja volt az olasz parlamentnek. 1875 januárjában részt vett Rómában az országgyűlés ülésszakán, ahol jól kidolgozott tervet terjesztett elő a Tevere-folyó torkolatának szabályozására. Azt tanácsolta, hogy a folyó medrét délebbre he-

lyezzék, miáltal a környéket egészségesebbé, termékenyebbé tehetnék. Emellett egy nagy kikötő építését is javasolta, amelynek révén Rómából hatalmas kereskedelmi és ipari központ válhatott volna. Ez volt az olasz demokraták régi álma. Garibaldi két évig harcolt a terv elfogadásáért, és igyekezett tőkét biztosítani megvalósítására. Nemzeti kölcsön kibocsátására is gondolt. Végül is a terv megbukott, ami nagy csalódást jelentett számára.

Ezután a békepropagandára vetette rá magát. A fegyverkezés sok pénzébe kerül a nemzetnek, és ezt az összeget a folyók szabályozására, a jólét fokozására kívánta fordítani.

1878-ban a Demokratikus Liga élén országos kampányt indított az általános választójog érdekében. Mindinkább kinyilvánította köztársasági érzelmeit, követelte a fogyasztási adók, főként a sóra kivetett adó eltörlését s olyan adórendszert, amely inkább a gazdagokat terheli s nem a népet. Harcolt az „államvallás" fogalma ellen, és követelte, hogy töröljék el a képviselők királyi hűségesküjét.

Egyre inkább nyilvánvalóbb lett, s ez nagyon fájt Garibaldinak, hogy hazája nagy nehézségek árán véghez vitt egyesítése nem javította meg a nép sorsát. 1876-ban megbukott a mérsékeltek pártjának kormánya, és az egyesülés óta első ízben az egykori akciópárt emberei kerültek hatalomra. Gari-

baldi ekkor nagyon bízott benne, hogy e változás után végre sor kerül komolyabb társadalmi reformokra. Reményei azonban hamarosan szertefoszlottak. Egykori társai, mihelyt miniszterek és szenátorok lettek, megváltoztatták nézeteiket, ők maguk is megváltoztak.

Garibaldi nem változott, hű marad az akciópárt hősi időszakához. Megmaradt nagynak és töretlennek mint az elmúlt korszak jelképe. Körülötte megváltozott az élet, egykori barátai messze jobbra sodródtak tőle, új emberek tűntek fel, új jelszavakkal, új osztály, a proletariátus harcosai.

Nehéz anyagi viszonyok között élt. A kis Caprera szigete, amely ekkor már teljes egészében az ő birtoka volt, nem biztosított számára megfelelő jövedelmet, noha nagy erőfeszítéseket tett megművelésére. Az angol munkások nem felejtették el Garibaldit, és különféle mezőgazdasági gépeket küldtek neki, hogy megkönnyítsék birtoka megművelését. Mégis nehezen tudta nagy számú családját ellátni. Anitától született három gyermeke már felnőtt, de volt még három kisebb gyermeke Francesca Armosinótól, akivel 1866 óta élt együtt. Házasságát csak 1880-ban törvényesíthette, amikor sikerült korábbi, Josefina Raimondival kötött frígyét érvényteleníteni.

Megkísérelte az irodalmi munkásságot. Elkészítette emlékiratait, majd írt néhány regényt, de ezeknek nem volt sikerük. El-

adta az angoloktól 1864-ben ajándékba kapott jachtját, ám az üzlet közvetítője elsikkasztotta a kapott pénzt és megszökött. El akarta adni a szigeten található gránitot, ez sem sikerült. Közben súlyosan megbetegedett, gyógyíthatatlan reuma kínozta kezét és lábát, élete végén csaknem teljesen béna volt.

Egész Olaszországban felháborodást keltett, hogy a nemzet hőse ilyen nyomorban él. 1875-ben, a még mérsékeltekből álló olasz kormány életjáradékot biztosított számára. Külön törvényt hozott erre a parlament. Garibaldi azonban nem akarta elfogadni a pénzt. Azt mondta, ez esetben ő is bűnösnek érezné magát azért a nyomorért, amelyben az olasz nép tengődik.

Amikor egykori akciópárti barátai kerültek kormányra, küldöttséget menesztettek Caprerára, amely forró szavakkal igyekezett rávenni Garibaldit az életjáradék elfogadására. Hosszú habozás után beleegyezett, mert különben sem ő, sem családja nem tudott volna megélni. Ellenségei számára az ügy igazságtalan és bántó támadásokra adott alapot.

Miután végérvényesen meggyőződött arról, hogy az egykori akciópártiak kormányai nem tartják céljuknak a nép helyzetének megjavítását, a mélységesen csalódott Garibaldi elhatározta, lemond képviselői mandátumáról. 1880. szeptember 24-én az alábbi levelet intézte választóihoz:

„Drága Barátaim!

Fájdalommal le kell mondanom arról, hogy Önöket a parlamentben képviseljem. Lélekben halálomig Önökkel maradok. Ma azonban nem maradhatok tovább a törvényhozók sorában egy olyan országban, ahol a szabadságot sárba tiporják, s a törvény a gyakorlatban csak arra szolgál, hogy szabadságot biztosítson a jezsuitáknak és az olasz egység ellenségeinek, amelyért pedig hatvanévi küzdelem után a legkülönbözőbb harcmezőkön porlanak a haza legjobb fiainak csontjai. Egészen más Olaszországról álmodoztam életemben, nem ilyenről, mely belül nyomorúságos, kifelé megalázott, s a nemzet legrosszabb felének prédája. Nem szeretném, ha hallgatásomat úgy értelmeznék, mintha támogatnám az országunkat gyalázatosan kormányzó emberek minősíthetetlen magatartását."

Az olasz kormány politikájának e keserű szavakkal történt elítélésével fejezte be Garibaldi politikai tevékenységét.

Röviddel halála előtt, súlyos egészségi állapota ellenére még egyszer elment Szicíliába, élete legdicsőségesebb sikereinek emlékezetes színhelyére. Akkor ünnepelték az 1282. évi szicíliai vecsernye* 600 éves évfordulóját. 600 évvel azelőtt űzte ki a sziget lakossága a franciákat. Az a lelkes ünneplés, amelyben Palermo lakossága hősét, egykori

* 1282. május 30-án a vecsernyére szóló harangok zúgása közben lázadt fel Palermo népe a francia uralom ellen. — *Szerk.*

diktátorát részesítette, nem kis vigaszt jelentett Garibaldinak szomorú helyzetében.

1882. június 2-án halt meg Caprera szigetén. Úgy temették el, ahogy azt halála előtt meghagyta. Vörös ingbe öltöztetett testét illatos fákból rakott máglyán elégették, és a hamvait tartalmazó urnát két korábban elhunyt gyermeke sírja közelében helyezték a földbe.

A személyét övező legenda azóta is fennmaradt a nép körében. Ő jelképezte a népi igazságot. Azt beszélték mindenfelé, hogy Garibaldi nem halhatott meg és nem hal meg soha, mert a vörös ing halhatatlanságot biztosít számára.

Tartalom

Előszó 5
Mentsük meg a hazát – de hogyan? 13
Mazzini árnyékában 30
Két világ hőse 40
A királyok háborúja 55
A népi háború 71
Garibaldi és Cavour, a két jelkép ... 96
Az alpesi vadászok 115
A marsalai ezrek 127
Róma vagy a halál! 154
Velence és Róma 166
Segítség a francia nemzetnek 182
Szemben az új korral 188

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette: Török Piroska
A borító és a kötéstervet Kolosváry Bálint munkája
Műszaki vezető: Szécsi Andor
Képszerkesztő: Fábri Magda
Műszaki szerkesztő: Lengyel József
A szedést 1967. IX. 19-én kezdték meg
Megjelent 1968. III. 18-án, 12 300 példányban
Terjedelme 8,3 (A/5) ív + 8 oldal képmelléklet

PL — 15 — K — 6872

67.3531 Athenaeum Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Soproni Béla igazgató

Irena Koberdowa

Garibaldi, a vörösinges hős

A legendás olasz szabadsághős egykor jelképe volt az elnyomott népek küzdelmeinek. Kortársa, Georges Sand, a híres francia írónő így emlékezett meg róla: „Személyét titokzatosság és varázslat övezi... Az ellenség táborában riadalom, menekülnek, amint megpillantják... Megremegteti a trónokat és korunk harci lobogója lett." Kezdetben talán kalandvágy is vezette a bátor, romantikus szellemű ifjút, amikor csatlakozott a karbonárikhoz, majd Dél-Amerikába menekülve részt vállalt az ottani szabadságharcokban. A „népek tavaszán", 1848-ban ismét Itáliában küzd. Élete álma: az egységes Olaszország. Ezért semmilyen kockázattól, áldozattól nem riad vissza. Hősiességénél talán csak szerénysége volt nagyobb. Nem voltak egyéni politikai ambíciói. S míg győzelmének gyümölcseit mások élvezték, ő önként visszavonult Caprera szigetére.

A lengyel írónő, alapos felkészültséggel, Garibaldi koráról, a XIX. század olasz szabadságharcairól is hű képet ad.

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

A KOSSUTH KÖNYVKIADÓNÁL MEGJELENT ÉLETRAJZOK:

Kubinyi Ferenc

Siratni csak hazát lehet

(Latinka Sándor életének regénye)

Dernői Kocsis László

Bajcsy-Zsilinszky Endre

Vadász Ferenc

A nagy optimista

(Sollner József élete)

N. N. Jakovlev

Franklin Delano Roosevelt

Hetés Tibor

Stromfeld Aurél

Kékesdi Gyula

Négy ország viharaiban

(Bebrits Lajos élete)

15,— Ft

Ikodanova Irina 3019-55

Garibaldi, a vörösinges hős

Ára: 6 fillér

3. r. sz. Könyvkártya
ÁKV Könyvtárellátó
Közl. Ny.

3019-55